

НП 28-1
4

У С Э М

Тйлээш икәнә ләкшй, политикй,
экономикй дә сйлнй литьэратуран
Кырык Мары журнал.

„Чэстнй труйаш тьнгәлйнә гьинь
бйшкыләннә, бйшкымнән колхоз
вләлән труйаш тьнгәлйнә гьинь
икјә кок-кым иштйжй цилә кол
хозныквләмок, бйлшй нэээрвләм
ылшй срьднйәквләм улйн бйлй
шй, цилә продуктйдон ситймэш
кок пользйвайән бйлйшй дә куль
туран бйлймәшдон пйток бйлйшй
эдэмвлән бйлймәшкй лүлтән шок
тән кэрдйнә“ (Сталин. Колхозник
ударниквлән 1-ш сйездйштй попымыжй
гьйц).

А П Р Э Л Ь
1 9 3 3
№ 4 (3 9)

Коктымшы пәтилэткйн пйтәриш ижй
шошымшы үдймәш пәшәм большэвиквлә
лй ударны эртәйш.

В у й л ы м а ш .

стр.

И. АРТЭМЙЭВ	Шошым удьймашым большевиквлӓлӓ эртӓрӓш	1
А. С. ДАВИДОВ-СУМСКИЙ	Кӓртньи кӓквлӓ	9
И. КУПРИН	Большевик шошым	11
Н. ИГНАТЬЭВ	Савик	12
ПЭТ-ПЭРШУТ	Лыдышвлӓ	23
М. ШКЭТАН	Шор (пӓсӓ)	25

Мар. ж.
1-4

Цилә сәндәлйк вйльнйш прольэтарвлә, иквәрэш лидә!

У СЭМ

■ ТЫЛЗЭШ ИК КАНӘ ЛӘКШЫ, ПОЛИТИКЫ
■ ЭКОНОМИКЫ ДӘ СЫНЛЫ ЛИТ ЭРАТУРАН
■ КЫРЫК МАРЫ ЖУРНАЛ

ЛӘКТӘШ ТЫНҖЛЫН ГЫНЬ,
КЫМ ИШКЫ КЭН

А П Р Э Л ь

1933 И

№ 4 (39)

И. Артэмйэв.

Шошымшы ўдымәшым большэвийәвләләгр. эртәрәш.

Ц. 1933 г.

Акт № 538

Пытәрлиш пәтиләткын кого сьнгьмәшвлә социализм стройымаш пәшәштй сәк нәлб пәшәм рәшәнйт— тидь тыгыды шәпшәлә ылышы нәзәр средньәк хрәсән хозәйствавләм шалдра социалистичәски хозәйствавләшкы сәрәнйт, социалистичәски корнышкы вәштәнйт.

«Мә тошты сәмбнь тыгыды хозәйствадон йләнә гьнь, ирйкән мјләндб вьлнб ирйкдонок йләнә гьньәт, мәләннә соиток пөйтөймәш кроза... Иктөйшкы ушнән ровотайаш шалдыра хозәйствам йштәш кәлш, мол сәмбнь йактаралт шбйшбй ләлб йлбмәш гьц Россия ытлән ак кәрдт» (Ләнньив. собр. соч. т. XX.)

Ләнньиньн ти тымдымаш сәмбнь, ВКП(б)-н Ләнньинск ЦК дә Сталин тән вуйләлән шалгымдон, цилә йиш опортуниствә вәштарәш, айыртәмбнжок, кьзбйтшй жәпбн сәк лүдбшлә ылышы вургымла опортунизм вәштарәш, тьнгәләнок „шалахай“ вәкблә лывшалтшывлә вәштарәш дә ти уклонвлә вйлкы пурын анчышывлә вәштарәшәт цәрнбдәок пыт кьрәдәл шалгән, лачокшымок пиш кого сьнгьмәшвләм мә бштәннә.

«Совхозвләм, колхозвләм шәрән мимбдон дә машинә тьәхнькбм пәшәшкы кымдыкәшок пыртән мимбдон Совәт сәндәлйкнә, пиш тыгыды шәпшәлә ылышы сола хозәйстван сәндәлйк гьц сәндәлйк вйльнбш сәк кого, шалдра хозәй-

стван сәндәлйкышкы ванчән» (ВКП(б)-н XVII конф. рәз. гьцц)

Кьзбйт Совәт сәндәлйкыштнә 200 тьжәм кольәктивный хозәйствавлә органьзуйымы, 5 тьжәм нәрб киндбм ровотайышы дә вольык войым совхозвлә организуйымы. Остаткнәл и лошты 30 млн. гәктар нәрб зәмльәм угбц йәшнбмб. Пәрви парвалән йлбшб шәпшәлә ылышы нәзәр средньәквлән тыгыды хозәйствавлә 60 процәнтәт утла колхозышты ылыг. 70 процәнт утла ўдбм нырвлән кымдыкшы колхозвлән кидбштй вләш.

Пәрви, йшкәт пасна хрәсән хозәйствавлә шука ылымы годым, 500-600 млн. пуд таварный киндбм бштәнә ылын гьцц, кьзбйт и йбдә 1200 мбйлион, 1400 мбйлион пудым бштәнә. СССР-тйш киндән районвләштй колхоз организуйымаш бштән шоктымы.

Ләнньиньн национальнй политикбм йлбмәшкы төр пыртән мимбдон ВКП(б)-н Кырык-Мары райком партын гәнвәральнй линим (ьрдб корньм) төр, пыт кычән шалгымдон К-М. районыштынаат кого сьнгьмәшвлә бштбмб. Кьзбйт районыштына 37 процәнт труйыш хрәсән—нәзәр, средньәк хозәйствавлә колхозышты ылыг. Колхозвлә угбц организуйалтыт, шәрләт, кушкыт, организационно-хозәйствәнны пинбдәмбйт, цаткыдәмбйт.

Ти социалистичәски хозәйствавләм мә эчә пыт пинбдәмдбшәшлык, цаткыдәмдбшәшлык, ылына, цилә колхозньыквләм, Сталин тән кәләсбмлә, лачокшымок уланвләм (пайәнвләм) бш-

тэн шоктышашлык ылына. Колхозвләм организационно-хозайствәнно пингидүмдән, колхоз шәрлбмәшбим дә кэмтмашым эчәйт ыт видбшашлык ылына. Тидбм бштән шокташ пйтәрлик колхоз хозайствам, колхоз хозайства видбмәшбим, пашә бштбмәшбим йажон шбндбмлә, колхоз хозайствагбц кулаквләм, подкулачыквләм, жульквләм, бшкблән вэлэ ыдырышывләм, шолывләм, лодырвләм моло пыргэт лыкмыла дә цилә пашәмок парты дә правитьэльствы тымдымы дә шүдбмб сәмбнь бштән мимблә. Тидбм бштән шалгән вэлэ лачокшымок колхоз хозайствам цаткыдәмдән, пингидәмдән шоктәнә, тбнәм вэлэ колхоз доходым шукәмдән когөемдән кәрдбнә дә колхозныквләмәт уланвләм йблэ бштән шоктәнә.

Коктымшы пәтильәткбштб ма анцылына тэвә махань пашәвлә шалгат. Тидбм бштән шокташ *«чэстны пашә бштбмәш, пашә бштбмәшбим шотышкы нәлбн колхоз доходым пайылымаш, колхоз пурлыкым, трактырвләм дә машинәвләм пәрэгбмәш, имнивләм йажон анчы-маш, госуларствы тәрббмб обзатъэльствывләм тэмән шалымаш дә кулаквләм колхозгбц ирбктән мизн колхозвләм цаткыдәмбмәш вэлэ тәрәлтәш»*. (Сталин).

ВКП(б) ЦК-н дә ЦКК-н йанварь тблзбн иквәрәш ышы пләнумжы коктымшы пәтильәткбн пйтәрлишин промышльәнность — заводвлән дә фабриклән пшәвләм кангәшбмб годым когө андылымашвлә бштбмгбц пасна, ситбдбмәшвләмәт шуку анчыктән. Совәгбн промышльәнность колхозвлә гбц дә совхозвлә гбц шуку когө опывләм бштән гбньәт, ситбдбмәшвләжәт шуку улы. Пашә бштбмәш кыды вәрәжб йажоок агыл, браквлә дә пыдыртымашвлә моло улы. Шукәрдәт агыл, прогульщиквлә ваштарәш правитьэльствылан айыртәмбн постановльәнбм лбкташ вәрәштб. Ти закон сәмбнь ровочыйвлә ик прогулешок пашә гбц карандымы лит, дә продовольствы гбцәт карандыман лит. Социализм строймашым шайыкыла колташ ирбкбм ана пу, манын правитьэльствы прогульщиквләлән ти постановльәнбдөн

пиш рашкыдын пачкатан кәләсыш Тидбм ровочыйвлә пиш кәрәләш пиштәвб.

Промышльәнностьышты у заводвләм бштәш, сложный машинәвләм кычылат мышташ дә нинбм (машинәвләм) цилә сәмбнь пользывайаш ровочыйвлә анцылан задачвлә шбндбмб.

Сола хозайства видбмәштб ма анцылына эчә когө пшәвлә шалгат. Пәрви пасна хозайстван хрәсән йбрән кымдык ырыштыжы курымжы ровотайән блән. Ти пашә тидблән йажон пәлбм пашә ылын. Бшкә аңәжбм, пбсмәнжбм моло пәлән, ик имньжб, ик шагавуйжы ылын, кыцә гбньәт качкын-качтә, вбтдон дә сыкырдон блбкәлән, парвалән. Имньжб укә ылын гбнь, кулак тидблән суарлыкым чиктә ылын.

Кбзбйт ма колхозвләшкб, совхозвләшкб ушнәннә, когө, шалдра хозайствавләм бштәннә. Шуку йасывлә улы. Колхоз хозайствам цаткыдәмдбмәш пшәштәт кок вәкблә пыт кбрәдәләш кәләш. Ик вәдбнжб: «колхозвлә доходым пуән ак кәрдтәп, колхоздон нужда гбц ләктәш ак ли, сәдбндонок колхоз гбц ләктәш кәләш» маныт. Тидб кулаквлән мыры. Ти мыры ваштарәш кыцә кәртбн кбрәдәләш кәләш. Вәс вәдбнжб: «Малан мәнмә тәнгә вырсәдә? Бшкәок поләдә вәт, тәхән хозайствам видәш йасы, трудна маныда» — маныт. Нинб ваштарәшәт пыт кбрәдәләш кәләш. Ровотайаш йасы вәт маны пшәм худән бштбмбштбм тәхәнвлә ләвәднәштб. Тәнгә шанышывлә колхоз хозайствам йал вблкб шагалтән ак кәрдтәп. Ситбдбмәшвләм, самынь пшәвләм вблкб лыктә, ныгынамат пйтәрәш ак ли. Мәнмән партына ситбдбмәшвләм вблкб лыкмашгбц ак лүдт, цилә самыньвләм, ситбдбмәшвләм вблкб лыктын, цилә ровочыйвләм, колхозныквләм дә труйыш хрәсәнвләм ти самыньвләм ик вәрәш тәрлән колташ үжәш.

Мәнмән колхоз хозайства видбмәш пшәштб шуку самынь пшәвлә, ситбдбмәшвлә улы. *«Ти ситбдбмәшвләм, самынь пшәвләм пйтәрәш шошым үдбмәш пашә гбц тбнәлшашлык ылына. Шошым ик*

кэчбѣм йамдымашэшок, чортэнайэт, мазарым йамдымаш лиэш. Кажный хрэсэньнок тидбѣм пиш йажон пэлэ» (Каганович).

Каганович тэнбѣн ти шайажы шошымэш цилэ сэмыньнок удэш йамдылэлтэш кэрэлбѣм пиш рашкыдын анчыкта. Ти шотышты Кырык-Мары районыштыш колхозвлэ („Красный май“, „1 марта“, „Ватага“, „Патильэтка“, „Основатель“, „Новострой“ да молывлэят, айыртэмбѣнок Вэтлугы дон Йүрнѣ айыртэмвлэштѣ) шошым удымашэш худан йамдылэлтѣнѣйт.

Айыртэмбѣнжок пасна хозайстван сэктырышты шошымэш йамдылэлтэмэш пишок худан эртэрэлтэш. Примэрэш Козловэки сола совэтбѣм нэлшаш. Тиштѣ кандидатски группы шошымэш удэш йамдылэлтэмэш пашам винок ак видѣ. Кулаквлэ бѣшкэ пашаштѣм кыцэ кэрдтѣмнѣ видят. Нинѣ саботажым тѣнэлѣнѣйт. Кулаквлэ бѣшкэ агэнтвлэштѣм сола совет пашашкэт, колхозвлэшкэт колтэнѣйт да бѣшкэ пашаштѣм видят. „Красный борц“ колхозышты Антропов кулак сѣнцэлтэ, тишток Смирнов, Чибисовлэ сѣнцэлтят. Мол колхозвлэштят паша йажок манаш ак ли.

Сталин тэнбѣн тымдымашым кѣзѣйтят эчэ мѣнмѣн комуниствлэ да совет паша видѣшѣвлэ пэлэн шотэлит. Кѣзѣйтят эчэ *«тышманым колхозыцу ордѣштѣ, звэр гань цѣрѣанбѣм, кого пѣанбѣм, кѣжбѣ шѣанбѣм, пичлэ кидэ каштыш эдэмбѣм кѣчѣлѣйт. Плакышты махань кулакым ма ужына, нинѣ тѣхэнбѣм кѣчѣлѣйт. Тэхэнь кулаквлэ тагынамшэнок мѣлэндѣ вѣлнѣжѣт укэ ылыт. Кѣзѣйтѣшѣ кулаквлэ да подкулачныквлэ, Совет ваштарэш ылыш солаштыш кѣзѣйтѣшѣ эльэмэнтлэ шикыжок «смирнѣ» эдэмвлэ, «пышкыды шамакан» «свѣтой ганьвлэ» ылыт... Нинѣ колхозвлэшток шѣнцэлтят да кладовщиквлэ, завхозвлэ, счэтоводвлэ, сэкрэтэрвлэ да молывлэ лин шѣнцѣнѣйт... Нинѣ колхозышты саботажым да врэдтѣэльски пашам видѣш тѣнэлѣнѣйт, нинѣ вѣктэрѣмдон колхоз ныгнатмэ здороваэм ак кэрдт.»* (Сталин).

Ти цуцам колхозгыц пыргэт лыктэ, ти цуца ваштарэш пыт кѣрэдэл

шалгыдэ колхоз хозайствам ныгнатмэ йал вѣлкѣ шагалташ да пингѣдэмдэш ак ли. Колхоз хозайствам пингѣдэмдэш шошым удымашѣм пиш йажон эртэрэш кэлэш. Удѣмэш пашам йажон эртэрэн вэлэ колхоз доходымат шукэмдэш лиэш. Тидѣм прохвост цуца пиш йажон пэлэт да цилэ статьянок шошым удымашѣм, айыртэмбѣнок свэрхранний сэвым да ирѣ удымашѣм когон тормыжат. Вырлыкым локтылыт, машинэвлэм портят, хэдѣрвлэм пыдыртат моло. Ти прохвоствлэ ваштарэш цэрнѣдэок кѣрэдэл шалташ кэлэш. Нинѣн пашаштѣм цилэ труйыш халыклан вѣлкѣ лыкташ, анчыкташ кэлэш да нинѣ ваштарэш кѣрэдэлэш цилэ труйыш хрэсэньвлэм мобилизуйаш кэлэш. Тѣнэм вэлэ мѣнмѣн кѣрэдэлмашнѣ тышманвлэм пѣтарэн кэрдэш, тѣнэм вэлэ колхоз хозайстванам йал вѣлкѣ цаткыдын шагалтэн, колхоз дохodem когоэмдэн кэрдѣнѣ да цилэ колхозныквлэмок уланым бѣштэн шоктэнѣ.

«Тэнэш шошым удѣмэш эртѣш ивлэштѣ удѣмэшгыц когон айырлалтэш.» (Колхознык-ударныквлэн обрашнѣнбѣ).

Коктымшы пѣтильэткѣн пѣтарлиш социалистичэски шошым пѣтарлиш пѣтильэткѣн шошымвлэ гыц когон айырлалтэш. Тэнэш шошым удѣмашят эртѣш шошым удѣмашвлэгыц айырлалтэш. Пѣтарлиш пѣтильэткѣн ивлэ сола хозайствашты колхоз строймашэш шотлаатшы. ивлэ ылыныт. Пѣтарлиш пѣтильэткѣн ивлэштѣ труйыш хрэсэньвлэм-бэднѣквлэм да среднѣквлэм колхозышкы организуйымаш ивлээш шотлаатѣвѣ. Пѣтарлиш пѣтильэткѣн ивлэштѣ у гыц бѣштѣм колхозвлэ пѣтарлиок кыцэ гыньят земльэм йашнѣш да шукурак анѣ-йѣрэнѣм удэш кѣрэдэлъэвѣ.

Эртѣш кым и лошты удѣмаш кымдыкым шукэмдѣм вѣрц цилэ сэмыньма кѣрэдэлѣннѣ. Ти пашам бѣштэн шоктыдэ ма шуки киндѣм бѣштэн ана кэрдт ылы. ВКП(б)-н ЦК да Сталин тэн вуйлалтэн шалгымдон пиш кого анцѣлтымашвлэм да сѣнгѣмашвлэм бѣштэннѣ. Кѣзѣйт, пасна хозайстван труйыш хрэсэнь сэмыѣ йѣдэ 3,2 гектар, колхозныквлэн сэмыѣ

йбиде 6 гектарат утларак 'зэмля вазеш. Пасна хозайстван труйыш хрөсәнвлә дә колхозныквлә аңа-йбйрәннә чбдй манын бндә ак кәрдтәп. Удбмәш кымдыкна пәрвәш гынь чбдй агыл. Циләлән шокшым кәргәлтән пыт ровотайаш вәлә бндә кәләш. Тиштб гынь мәнман циләгәок йажо маваш ак ли. Тидбм мә прамой ана бштб.

В. И. Ләннын: «кү ак ровотайы, тбдй ак кач» манын кәләсән. Мә ти кәләсбм вәрц кбзбйт йактә худан кбрәдәлбннә. Аңа-йбйрәнбм кү кыцәлә мыштән, тбнгә ровотайән, кү кыцә мыштән тбнгәлә локтылын. Колхозныквлә лоштат ти худа пәшә вәлым колтән. Ик колхозныкшы бшкбмбнләок йажон ровотайа, вәс колхозныкшы кидгбц карагжы манын кәләш-агәш вәлә ровотайа. Тәнгә пәшә бштбмәш колхозвләлән дә государствыланат кого увйткәм бштән. Тәнгә коктымшы пәтильәткбн пбтәрлиш цошым удбмәш эртәрбмәштб тәнгәлән пәшә бштбмәшбм йыксыр пбтәрбмлә.

ВКП(б) ЦК-н дә СССР СНК-н 1933 ин цошым удбмәш гишән лыкмы постановльәнбштб пиш рашкыдын кәләсбмб. Ти постановльәнбштб мазар гектар аңа-йбйрәнбм махань культурдон удбмлә, кыцәлән киндб ләктбшбм шукәдбмлә—тидб цилә кәләсбмб. Ти постановльәнб цилә парторганизацивлә, комсомол организацивлә, совәтвлә, совхозвлә, колхозвлә, колзын правльәнбйвлә, бригадирвлә, цилә колхоз-актив дә колхозныквлә анцылан, тәнгәләнок пасна хозайстван труйыш хрөсәнвлә анцыланат пиш кого отвәтствәностыым шбндән. Ик вәршок аңа йбйрәнбм удбидә кодымаш, удбмәш пәшәм худан эртәрбмәш, киндб ләктбшбм (урожайым) когәздбм вәрц сләпкан кбрәдәлмәш государствылан когә эксбкбм бштә. Кү бшкә ныржым удбидә кода, кү аңа-йбйрәнбм худан ровотайа, кү вырылыкым сортируйыдәок дә протравливайыдә удә, кү киндб ләктбшбм шукәдәш ак кбрәдәл, кү нырым пышкыдәмдәш ак цагы—тбдб государствылан когә эксбкбм бштә. Тәхәнб әдәмвләгбц зәмляәм нәлмб дә вәсблән, йажон ровотайышылан пумы лиәш. Государствын

зәмляәм государствы йактараш волям ак пу. Тидбм цилән пәлбшашлык ылыт.

Киндб ләктбшбм шукәдәш, зәмляәм йажон ровотайаш пбтәрлиок сәвооборотым тәр йажон бштбмлә. Кбзбйт йактә 3 ныран аңа-йбйрән ровотайымдон мә шуку зәмляәм такәшок киктәннә, шуку киндбм йамдәннә. Мә кбзбйт ти пәшәм йажон видбшашлык ылына дә пәшә бштбм вәрәмәм такәш йамдымы бнчб ли, сәдбндонок пәшә бштбш бригадывләм кбзбйтөк участкавләш пижтбктбмлә. Тидбм бштән шоктымыкы вәр гбц вәрбшкб каштмаш пбтә, пәшә бштбмәшәт йажон кәш тбнгәләш.

Шошым удбмәшәш йажон йәмдбләлтәш пбтәрлиок участкавләм йәмдблбмлә, махань участкаш махань культурым удбмлә-тидбвләм пбтәрлиок бштбмлә дә вара пасна участкавләш бригадывләм назначымыла. Бригадывләжб пәшә бштбм планым бштән дә бшкә силажым пәшән пәшәшкб шагалаш йәмдблән шоктышашлык ылыт. Ти пәшәм Кырык-Мары районыштына шуку колхозжок бштән шоктыдәлыт. Лач ик „Стрәмльәнйә“ колхоз вәлә ти пәшәдон когә анцылымашым бштән. Ти колхозышты нырым участкавләш пәйылән бригадывләм назначәнбт. Бригадывләжб бшкә пәшә планыштым бштәнбт дә бригадын погынымашты цилә ик вәрәш ланцыләнбт. Бригадышты шалгышывлә удбм гач махань пәшәм бштбшашлык, тидбм циләнок пәләт. Удәш ләктә манмыкы цилә пәшән-пәшәшкб анчыктыдәок шагалаш йәмдб ылыт. Ти примәрбм цилә колхозвлә бшкә колхоз пәшәшкбштб пыртышашлык ылыт.

Ти пәшә паштәк кәрәл [вырылыкым йәмдблбмлә, йажо сортовой пбрцбм оптымла дә сортируйыма. Вырык шбтбмәшбм тбшлән нәлмблә, дә протравливайыма. Кулаквлә, подкучачныквлә, шошым удбмәшбм тормыжлаш манын, цилә сәмбнбөк вырылыкым портяш, локтылаш, шолыш-таш моло цадат. Вырыктә кодымаш гбц ти вырылыкым когон пәрәгәш, оролаш дә аңчаш кәләш.

Киндб ләктбшбм йажозмдбмәштб имнйәт пиш когә вәрбм йәшнә. «Трактырвлә улы, имнб ак кәл бн-

дэ» манын кыдыжы шанат. Ти ша-
нымаш кулаквлән шанымаш (агитаци)
ыләш. Шошым үдәмәштәй дә шуры
ләктәшым цымырымашты имньи пиш
кого вәрбим нәләш. Цилә пәшәмок
нырышты трактордон бәштәш ак ли.
Тидым цилән пәләт. Йажо имньивлә-
дон вәлә ныр пәшәм куштылгын
эртәрәш лиәш. Сәдбіндонок имньи
вольыкым көтөртөймәш (чбидәмдә-
мәш), вәштарәш кбрәдәләш, имньи
вольыкым йажон анчаш кәрәл гишән
дә имньивләм пәрәгбимәш гишән ци-
лә паргорганизацивләлән дә совет
организацивләлән ВКП(б)-н ЦК дә
СССР-н СНК бәшкбмбәштәйн поста-
новәләнбәштәштәй кого задачым пуэ-
нбәт. Ти постановәләнбәштәй имньи
вольыкым шошымәш үдәш тбнгәл-
мәшәш йажон кәндәрән, пукшән йәм-
дбләш шүдәнбәт. Ти шотыштат шу-
кы сола советбәштөк пәшә йажоок
агыл. Постановәләнбәштәй шүдбимәй
сәмбән имньивләм йәмдблән шокты-
мы агыл. Примәрәш Изи-Шбндбйр
сола советбим нәләшәш. Ти сола со-
вет имньи йәмдблбймәш вәрц пиш
худан кбрәдәлбйн. Ти худа пәшә
вәлдбк сола советбәштәй имньивлә
когон тоша ылат; кыдыжым гбнь,
шбкәл колтымкык йөрбйн вазыт.
(„1-е марта“ колхоз, „Ватага“, „Ис-
кра“ дә молывләәт тәхәнвлә улы).
Изи-Шбндбйр сола совет ти пәшәш-
тбй кулаквләм ужтә дә нинбй вәштар-
рәш кбрәдәл мыштыдә. Кбзбйт вәлә
у прәдсәдәтәлб колтымы дә ти пә-
шәштәй аңцылтымаш лиәш тбнгәлбйн.
Имньи аңчимаш пәшәштәй врәди-
тәлбствыат ылын. Колхоз правләнбб-
влә имньи аңчимаш пәшәм (коньух-
вләм) шотәш пиштбдәлбйт. Ти пәшәш-
кбй кулаквләәт вәрәштбнбйт. Шамак
тошы, Виловат колхозышты коньух-
ышты кулак Краснов шалгән. Имньи-
вләм худан аңчән, әрәкәм вәлә йүн
блән. Тәхәнб самынь пәшәвләм кб-
збйтөк төрлән колтымла, кулаквләм,
врәдитәлбвләм судышкы пумыла.

«Ик кәчб аңцыц үдәт, әрнбә аң-
цыц тбрәдәт». Удбймәш пәшәштәй ик
кәчәт пиш когон шәргбй ыләш. Ик
кәчбмәт такәш йәмдымла бинчбй ли,
манын, үдбймәшәш кбзбйт цилә плуг-
влә, ширәвлә, сәйалкывлә дә молы
хәдбрвләәт чинән, төрлән шбндбймәй
лишәшлык ылат. Ти пәшәдон шуку

колхозжок аңцылтымашвләм бәштә-
нбйт, цилә кәрәл машинәвләм төрлән
шбндәнбйт. Төрлән шоктыдым колхоз-
вләжбй дә пасна хозәйстван труйыш
хрәсәнвләжәт шукоок агыләп. Тидбй
йажо пәшә. Тәнгә гбньәт, шуку кол-
хозвләжок тыгыды хәдбрвләм (ширә
тартавләм, плуг кәрәмвләм, сәйалкы
тартавләм, арава тартавләм, арава
пыдавләм, шбрбшым моло) йәмдб-
ләш мондәнбйт. Примәрәш „1-е мар-
та“ колхозым (Изи-Шбндбйр с. с.)
нәләшәш. Ти колхоз „пробный вбйәз-
дым“ бәштән. Тартавлә укә, кыды
имньивләжбйм тирәш кыцкән ләктбй-
нбйт, кыдыжым видән ләктбнбйт. Плуг
кәрәмвләәт цилә плугышток укә. Шо-
шым үдбймәшәш тәнгә „йәмдбләлтбйн“
шошым үдбймәшбйм йажон эртәрәш
ак ли. Йәлбйм вәлә вәштылташ лиәш.
Тәхәнб ситбдбймәшвләм кбзбйтөк төр-
лән колташ кәләш. Шошым үдбймә-
шбйм тидбвлә пиш когон тормыжат.
Сәдбіндон шошым үдәш йәмдбй ыл-
машнам кәчбнбюк тбшлән шалгаш
кәләш.

Тидбвлә гбц пасна, киндбй ләктбй-
шбйм шукәмдбймәштәй ныр пышкыдәм-
дбймәшәт пиш кого вәрбюмок йәшнә.
«Намозым кбжгбйн шәрәт гбнь, кбй-
ләтәт пуста ак ли» манмы шайа улы.
Тидбйм такәш попыдәлбйт. Намозы
киндбй ләктбшбйм йажоәмдә; сәдбйн-
дон, намозым бәшкә вәрәмәштбжбй
лыктын шалгаш кәләш.

*«Пәшәй бәштбймәшнә мәнмән
худан шбндбймбй лиәш гбнь,
пәшә гбц шблшбйвлә, лодыр-
влә лит гбнь, колхозыштына
мә шукуым йәмдәнә дә йәлам
йажоәмдән ана кәрт»* (Каганович).

Сәдбіндон вәт парты дон прави-
тәлбствы прогультыквлә, шолывлә,
лодырвлә вәштарәш пыт кбрәдәләш
цилә колхозвләм дә пасна хозәйстван
труйыш хрәсәнвләм үжбйт. Удбймәш
пәшәм йажон, куштылгын эртәрәш
пбйтәрлиок пәшә дисциплиным йажон
шбндәш кәләш. Пбйтәрлиок сола пә-
шә бәштән шалгышы бригадывләм
организуйаш кәләш. Ти бригады 6-7
и ик участкашток пәшәм бәштән шал-
гыжы дә бәшкә участкажы вәрц отвә-
чәйбжбй. Тбнгәм вәлә пәшә дисцип-
линбй цаткыды лиәш. Цилә бригады-
вләләнөк кәрәл хәдбрвләм дә имньи-

вләм пуаш кәлеш. Тынәм ти бригады ышкә пәшәжы вәрц, хәдырвлә вәрц колхозныквлә андылны киндй ләкмәш вәрцәт пыт отвәчәйбшашлык дә пәшә кәчб тәржымәт ышкә участкашты киндй ләктйшбйм йажоэмдбйм дә шукәмдбйм сәмбнь плучайышашлык.

Бригадывлә ышкә лоштышты аңәйбйрән кымдык шотдон вәлә агыл, нинй ләктйшбйм шукәмдбйм вәрц эчә пыт тәнәшбшашлык ылыт. Бригадышты шалгышывләәт икәнә иктбй лошты тәңгәштәрбймәшбйм кымдан шбндән миштй. Тынәм вәлә лачокшымок пәшәм йажон, куштылгын әртәрәш лиәш дә киндй ләктйшбймәт шукәмдәш лиәш.

Ти шотышты пәшә дисциплинбйна йажоок агыл эчә, свәрх ранний сәв (ирй гыңәт ирй үдбймәш) тидбйм пиш рашкыдын анчыктыш. Кыды колхозвләштй тәнәшәш агыл, кыды колхозвыквләжб махань пәшәм, махань бригадышты бштышашлык—тидбймәт ак пәләп. Партиячәйкбвлә тиштй худан видән, вуйлалтән шалгәнбйт. Кыды колхозыштыжы ик колхозныкок тагачы ик пәшәштбй, ик бригадышты, иргодәшбжбй ти колхозныкымок вәс пәшәшкбй, вәс бригадышкы колтат. Тәңгәлән ик пәшәгыңц вәс пәшәшкбй, ик бригадыгыңц вәс бригадышкы кандышмаш шәргәкән вәрәмәм такәш йамдымаш ыләш. Ирй гыңәт ирй (свәрх ранний) үдбймәш годем тидбй пиш рашкыдын пәлдбйрнбш. Шошым үдбймәшәш цилә сәмбнвок йәмдбйләлт шон вәлә вәрәмәм такәш йамдымашым пбтәрәш лиәш. Ирй гыңәт ирй үдбймәш годем кыдыжы эчә ик пәшәгыңц вәс пәшәшкбй, ик бригадыгыңц вәс бригадышкы йори кыргыжталәвбй, пәшә бштышашбйм шайыкыла колтәвбй. Тәвә ти фактвлә үдәш худан йәмдбйләлтмәшбйм дә слапка пәшә дисциплинбйм анчыккат.

Ирй үдәш тәңгәлмәшәш ти ситбдбймәшвләмәт кызбйток пбтәрәш кәләш. Тидбйм бштән шокташ пбтәрлюок цилә улы силам пәшән-пәшәшкбй пижбктбймлә, бригадывләлән ныр пәшә пбтәрбйм йактоок ик участкашты пәшәм бштыкбймлә. Пәшә бштышаш гыңц ытлаш манын ик пәшә гыңц вәс пәшәшкбй каштмашым викок пб-

тәрәш лижбй. Пәшәштй циләнок дружан пәшәм бштышты. Тидбйм бштән шокташ пбтәрлюок пәшә дисциплинбйм пингбдәмдәш кәләш.

Пәшә дисциплинбйм пингбдәмдәш ыңылдарымаш пәшәм, агитацим йажон видбймлә. «Лодырланышывләм, бшкбйлән вәлә ыдыраш кбйрәдәлишбйвләм агитацидонат тбрләш ак ли гбнь, цилән пәләштәнәт тбрләш ак ли гбнь, тәхәнә эдәмвләм бшкә рәдбйштбйгыңц колхозныквлә лыктын колтышашлык ылыт». (Каганович). Колхозышты лодырвләлән, бшкбйлән вәлә ыдырышывләлән вәрүкә. Циләлән тидбйм йажон пәлдбйртәш кәләш. Тәңгә гыньәт, кыды колхозвләштй агитаци худан кәә. Тиштәкән партиячәйкбвлә, пасна коммуниствлә, комсомол йәчәйкбвлә дә пасна комсомольцывлә пәшәм пыт бштән шалгыдәлбйт. Примәрәш Троицски-посад партиячәйкбйм нәлшәш. Ти йәчәйкбй ыңылдарымаш пәшәм видәш агыл, колхоз правльәнбйн докладшымат икрәдәт кольштә, самынь пәшәвләм, ситбдбймәшвләм карангәш палшән шалгыдә. Тидбй вәлдбйк „Пионьэр“ колхоз үдәш йәмдбйләлт шотә. Тидбй вәлдбйкок ти колхозын счәтоводышты тышман йых логыңц ләкнбй шбнзән. Завхозыштыжәт кызбйт йактәок тәхәннок шбнзән. Нинбй кулаквлә дон ик ышын колхоз хозәйствам йактарәнбйт, нымахань учотымат видбдәлбйт. Партиячәйкбйн сәкрәтәржбй Вашталов тәң ти самыньжым вблкбжбй нәльбй дә кызбйткок тбрлән колташ шамакым пуш.

Диановски партиячәйкбй дон комсомол йәчәйкбйм нәлшәш гбнь, тиштй эчә пишок худа пәшә. Ти йәчәйкбй сола хозәйствам кызбйт йактә шотәш пиштыдә. Шошым үдбймәшәш йәмдбйләлтәш кәрәл гишән труйыш хрәсәнвлә лошты нымахань ыңылдарымаш пәшәмәт видбдә. Парты дон правитьәльствын постановльәнбйвләм труйыш хрәсәнвләлән ыңылдарән путә. Комсомол йәчәйкбйлән палшән шалгыдә. Тидбй вәлдбйк комсомольцывлә лошты хульганствы, пйанство дә тышманвлә дон тосым кычымаш важым колтән шбндән. Тәңгәлән худан пәшә бштыш вәлдбйк тиштй үдәш йәмдбйләлт шомашат худа. Кбй-

зйт комсомол йӓчӓйкӓм Райкомол распускайӓн.

Ӱдӓш йӓмдӓйлӓлтмӓш айыртӓмӓнок йӓдиноличныӓ сӓктӓрӓштӓй пишок худа. Кыды партиӓчӓйкӓвлӓ, комсомол йӓчӓйкӓвлӓ пасна хозӓйстван труйыш хрӓсӓнвлӓм шотӓш пиштыдӓлӓйт. Кӓзӓйтӓшӓ жӓпӓн паснан ылшы хрӓсӓнь хозӓйствавлӓм шотӓш пиштыдӓймӓш—„шалахай“ вӓкӓй лывшалтмӓш—льӓвӓй оппортунизм ылӓш. Тӓхӓнь пӓшӓлӓн кӓзӓйток пӓйтӓрӓтӓшӓм пиштӓш кӓлӓш. Паснан ылшы хрӓсӓнь хозӓйствашкы тӓнгӓлӓн анчымаш вӓлдӓк айыртӓмӓнок Артӓ, Абросимовы, Быковкы, Васильӓвы. Козловӓц дӓ Владимирски сола советвлӓштӓй пасна хозӓйстван труйыш хрӓсӓнвлӓ ӱдӓш йӓмдӓй агылӓп. Вырлык кӓзӓйтӓт ситӓрӓн шоктымы агыл, страхсӓмфондымат оптӓп пӓйтӓрӓмӓй агыл. Апрель 18-шӓй кӓчӓш Ардӓ сола совет мычкы вырлык 40 проц., страхсӓмфонды 66 проц. вӓлӓ план сӓмӓнӓ оптӓн шоктымы. Абросимовы сола совет мычкы вырлык—26 проц. Быковкы сола совет мычкы вырлык—22 проц., Васильӓвы сола совет мычкы вырлык—7 проц. Страхсӓмфондӓй—0 проц. вӓлӓ оптымы. Козловӓцки сола совет мычкы вырлык—4,9 проц., страхсӓмфонды—11 проц. оптымы. Владимирски сола советӓштӓй ӓчӓйт худа. Тиштӓй гӓнӓ колхозат йӓмдӓйлӓлт шотӓ. Сола советӓн прӓдсӓдӓтӓйльжӓй кулаквлӓ вӓштарӓш ак кӓрӓдӓл, тосым вӓлӓ нинӓй дон кыча.

Ти сола советвлӓштӓй кулаквлӓ йӓшкӓ пӓшӓштӓм видӓт, «вырлык лыкым пуат, ӱдӓйдӓ ак кодыктӓп» маныт. Партиӓчӓйкӓвлӓ, сола советӓн чльӓнвлӓ тӓхӓнь пӓшӓ вӓштарӓш кӓрӓдӓлтӓлӓйт, кулаквлӓлӓн саботажым йӓштӓш ирӓйкӓм пуӓн шӓндӓнӓйт. Тӓнгӓлӓ шощымш ӱдӓш йӓмдӓйлӓлтӓн шощым ӱдӓймӓш пӓшӓм куштылгын, большӓвиквлӓлӓ ӓртӓрӓш ак ли. Тӓнгӓ йӓмдӓйлӓлтӓн киндӓй лӓктышӓм шукӓмдӓш дӓ С.С.С.Р труйыш халыкын йӓлӓймӓшӓм куштылташ, колхоз хозӓйстван цаткӓдӓмдӓш дӓ лачокшымок цилӓ колхозныквлӓм уланым йӓштӓн шокташ ак ли. Тидӓм цилӓ партиӓчӓйкӓвлӓ, комсомол йӓчӓйкӓвлӓ дӓ «тыгыды шӓптӓлӓй ылшы хрӓсӓнь хозӓйствавлӓ гӓйц коллективныӓ хозӓйствашкы ванчымаш

сола хозӓйстван йӓндӓрӓймӓштӓй коммуниствлӓн ви́ктӓрӓймӓшӓм ак чӓйдӓмдӓй, когӓмдӓй вӓлӓ». ВКП(б) ЦК-н дӓ ЦКК-н йанвар тӓйлӓн ик-вӓрӓш ылшы плӓнумышты Сталин тӓнг попӓн. Тидӓм кыды партиӓчӓйкӓвлӓ пӓлӓн шотӓлӓйт ӓчӓ.

Ӱдӓш лӓктӓш шукат кодтӓ. Ти кодшы жӓп лошты цилӓ партиӓчӓйкӓвлӓ, комсомол йӓчӓйкӓвлӓ, сола советвлӓ, колхозвлӓ, колхоз видӓмвлӓ, колхозын дӓ пасна хозӓйстван труйыш хрӓсӓнь актив улы силаштыдон ӱдӓш йӓмдӓйлӓлт шомаш вӓрц большӓвиквлӓлӓок кӓрӓдӓлшӓшлык ылыт. Пӓйтӓрӓлиок участкавлӓш ӓнгӓ-йӓйрӓнӓм пайылӓн пӓйтӓрӓш дӓ участкавлӓ йӓйдӓ бригадывлӓм йӓштӓн прикрӓпльӓйӓн (пижӓктӓн) шоктымла. Вырлыкым цилӓгӓок сортируйӓн, протравльӓвайӓн шӓндӓймӓлӓ, страхсӓмфондым оптӓн пӓйтӓрӓймӓлӓ. Цилӓ с. х. инвӓнтарӓм (плугвлӓм, ширӓвлӓм, сӓйалкывлӓм, арававлӓм) йӓмдӓйлӓн шоктымла. Цилӓ улы имньӓвлӓм анчӓн лӓкмӓйлӓ дӓ худа имньӓвлӓм (тошавлӓм) айырӓн пасна шагалтӓн йӓжоракын пукшымла. Колхозын производствӓннӓй планвлӓм, бригадын планвлӓм йӓштӓн шоктӓн, колхозныквлӓ лошты ланцылӓн кӓнӓшӓн лӓкмӓйлӓ. Главныӓй участкавлӓш коммуниствлӓм, комсомольӓцвлӓм, сола советӓн чльӓнвлӓм дӓ колхозын ударныквлӓм шагалтымла. Бригадывлӓ лошты, колхоз дон колхоз лошты, сола советдон сола советвлӓ лошты тӓнгӓшӓймӓшӓм организуйымла. Лодырвлӓм, рвачвлӓм, жулывквлӓм кӓзӓйток колхозгӓйц карандымла, тӓвӓти пӓшӓвлӓм кок-кым кӓчӓй лошток йӓштӓн шоктымла.

Пасна хозӓйстван труйыш хрӓсӓнвлӓлӓнӓгт ӱдӓш палшаш кӓлӓш. Кырык-Мары райснӓштына тидӓм кыдыжы шотӓш ак пиштӓп. Тидӓй мӓнмӓн кого самынь ылӓш. Мӓ пасна хозӓйстван труйыш хрӓсӓнвлӓм ӓрдӓжӓш шуӓн кодӓн ана кӓрт. Тӓвӓти пӓшӓ гишӓн Старокрымски районныштышы колхозныквлӓ СССР-ш цилӓ колхозныквлӓлӓн тӓнгӓ сирӓт: *Шощым ӱдӓймӓш пӓшӓштӓй пасна хозӓйстван хрӓсӓнвлӓ докы мӓ тупынь шӓйнӓй шагал.* „Лӓнӓн“ колхозышты машинӓвлӓ шукыат, йӓдиноличниквлӓн 34 гам ващток ӱдӓн

ушна, кэрэк мам ёштёйштёй, шанат—иквэрэш тёрэдёйт, шанат—пайылат.—Тэхэнь йажо паша опытым мәнмән колхозвлә нәлшәшлык ылыт. Удым гоным пасна хозәйстван хрәсәнвләм мондаш ак ли, тидёй кого самынь ыләш.

Тәнә шошым удымәш пәшәм ирёй удән пётарәш кәләш. Ирёй удымәш йажо урожайым пуа, сәдбндон кэрэк ма дә ирёй удәш дә йёйлә удән пётарәш кәләш. Пәрвишёйлә кужын удәш, кужышкы колташ мälәннә пиш когон намыс дә кужышкы колташ мәнмән ныммагань праванаат укә. Ирёй удәш дә кужышкы колтыдәок удән пётарәш мәнмән цилә условинә улы. Ти условивләм Совет власть мälәннә пуэн. Пәрви ма шагаувйвләдон кыралынна ылын гёйнь, кёзёйт томан йёдә плугвлә улы, пәрви ма худа имнйвләдон пәшәм ыштәннә ылын гёйнь, кёзёйт мәнмән вурс алашанавлә—трактырнавлә (МТС) улы.

МТС-ён вурс алашавләлән—трактырвләлән ик минутымат такәш шалгаш ирёйкёй пуаш ак кәл. Тәвә ти шотышты кыды колхозвләжёй тормыжлән шалгат. Тэхэнь пәшәвлән кёзёйтөк пётартёйшым пиштымлә. МТС дон кёзёйтөк колхозын производствәннй план сәмбёнь договорвләм ёштән (закльүчайән) пётарёймлә. Трактыр силам пәшәшкёй кәрәллә пыртән миән, лачокшымок удымәш пәшәм йёйлә, куштылгын, кужышкы колтыдәок эртәрән кәрдынә.

Тәнә шошым удымәш пәшәм пиш йажон эртәрәш дә киндёй ләктышёйм лачокшымок шукәмдәш кәләш. Тидёй шукай эдәмбм тәргә. Сәдбндон сола хозәйства пәшәшкёй цилә сәмбёнь ёдырәмәшвләм шывшаш кәләш. Мәнмән колхозвләштёй шукай ёдырәшвләжок изи-азәнвлә, ёрвезәнвлә ылыт. Томан йёдә ёрвезёйвләм анчымаш әвәвләм когон әптёртә, пәшә ёштәш ирёйкёй ак пу. Сәдбндонок ёрвезёйвләм пәшә вәрәмән дьётйасльывләштёй анчаш кәләш. Гизивләм йасльышты анчән әвәвләм нырышты ровота-йыкташ лиэш. Цилә колхозышток тидёйм ёштёйшәшлык ылыт.

Удәш ирлә-тагачы ләкшәшлык ылына. Удымәш вәрәмә шон шагалын. Тәнә гёйньят, кыды сола советвлә мычкы эчә ырылыкымат ситәрән

шоктыдәлөйт. Тишгёй партйәчөйкёйвлә, сола советвлә пиш кого вуйнаматаган ылыт. Труйыш халык лошты ынгьлдарымаш пәшәм худан видән шалгым вәлдёк вәлә ырылык ситәрән шоктымы агыл. Партйәчөйкёйвлә, сола советвлә шошым удымәшеш йәмдёләлтмәш пәшәштёй Сталин тәнг погымла пәшәм вуйлалтән шалгыдәлөйт. Лачокшымок кыды сола советёйштёй (Козловцки дә вәсёвлә) *настойщий коммуниствлә вуйлалтән шалгыдәлөйт*, „шьәпә“ *манмы коммуниствләэт вуйлалтәнөйт*.

Шошым удымәшеш йажон йәмдёләлт шомы вэри, шошым удымәшөйм куштылгын, йажон большевиквләлә эртәрёймәш вэри, киндёй ләктышёйм шукәмдөймәш вэри цилә коммуниствлә отвчәйёйшәшлык ылыт. Мәнмән Горьковски крайна Москва областьдон шошым удымәш пәшәм йажон эртәрәш содсорёвнованьым ёштән. Ти сорёвнованьым дә удымәш пәшәм кыдыжы йажон эртәрә—тидөйм анчән, тёйшлән шалгаш арбитырөщ Сталин тәнгөйм айырымь. Сталин тәнг мәнмән пәшәнәм ёшкөтёйшлән, шотлән шалга. Горьковски крайна ти сорёвнованьышты анцыл вәрём нәлшәшлык ыләш. Горьковски крайышкы Кырык-Мары райононат пыра. Шошым удымәш пәшәм ма худан эртәрәнә гёйнь, крайымат пачышкы шывшына. Ти конкурсышкы Кырык-Мары районыштыш цилә труйыш халыклан пыт пижәш кәләш.

Горьковски крайын кыды районвләжёй шошым удымәш пәшәм большевиквләлә эртәрәш маньц, крайышты анцыл вәрём йәшнәш маньн, лачокшымок ырылык укән бөднәхвләлән содпомошым ёштәт. Кырык-Мары районыштыш колхозвлә, сола советвлә, пасна хозәйстван хрәсәнвлә ти йажо примерёйм нәлшәшлык ылыт. Ти лошток ырылык укә маньн шошым удымәшөйм кёрәш пацышывлә—кулаквлә, жульыквлә, лодырвлә, растратчыквлә ваштарәш пыт кёрөдәл шалгаш кәләш. Правитёльствы тәнә ик килограмм ырылыкымат ак пу. Ма ёшкөймәннән киндёйдонок удымәшәшлык ылына. Удәш ситәлык ырылык Кырык-Мары районыштына улы. ырылык укә маньн, кыдыжы удымәш

планым йори пыдырташ цацшывләм пыт лывшаш кәләш. Нинь гың әңгә йыраңым дә усадьбажымат нәләш дә колхозвләлән пуаш кәләш. Кулаквлә ваштарәш дә ниньн мырызывлә ваштарәш пыт кырәдәл шалгән вәлә шошым үдәмәшым кого сьнгымәшвләдон әртәрән кәрдынә.

Бнгылдарымаш пәшәм пыт видән шалгән, *кыньәр вургым кәргәлтән пәшәм бштән шалгән* шошым үдәмәшым йажон әртәрәш бштәм крайн конкурсышкы пижын, соцсорэвнованьым сола совет дон сола совет-

влә, колхозвлә дон колхозвлә, бригады дон бригадывлә, колхознык дон колхозныквлә дә колхозныквлә дон пасна хозайстван труйыш хрәсәньвлә лошты соцсорэвнованьым кымдан шәрән, крайышты аңыл вәрбим нәләш. Цилә коммуниствләм, комсомольэцвләм пәшән пәшәшкы шагалтән, шошым үдәмәш пәшәм бштәм гач массовый пәшәм видән кулаквлә дә ниньн мырызывлә ваштарәш пыт кырәдәл шалгән шошым үдәмәш пәшәштә кого сьнгымәшым бштән, кинды ләктбшым шукәмдән, лачокшымок аңыл вәрәм нәләш.

А. С. Давыдов-Сумский.

Кыртньи көквлә

(ОЧЭРК)

Апрель.

Шошым кәчбә кәчбәвлә вәцбн сьнзәм йбимбктбшб соты, шокшы йалвләжбм улык колтән шындән, йуалгы мләндбм брбктәш талаша. Мьндбрнб нырвләм вашт кайшы вишкбдб тбтбрә ләвәдбн.

Комзодәмйәнскиштә колхоз пазар кәчәт, пазар вәрбштә арававлә, эдәмвлә шанок шалгат. Нинь вьлнб, воздухышты нәлшбвлән дә выжалышывлән йук ыгыршылаок шагалын.

— Лашаш магың?.. — маныт, йадыт.

— Шәргә агыл, шумпәлкә... Шәргә агыл, — маныт, кәләсәт.

— Колтәмә изиш?..

— Колташ акаи, шумпәлкә... Цәнәм правльәнбдон шьндбмб...

— Вбзбйтшбм колты — цилә нәләм!..

— Шбрәтбм үәт ак кәл?

— Күтбм ү улы, токо шбшмб!..

— Шбшәр?!

— Мыны?! Мыны шалдыра!.. Вьц тәнгә дәсәткә!

Тәвә тагышәцбн мбндбрцбнлә мотор йук шакташ тбнгәльб. Тидбн икстатьян цбтбрәлт шоктым йукшы лишәмәш дә когоәмәш тбнгәльб.

Ти цбтбрәлт мбгбрәлтшб йукым, пбтәри андакок колын иктәт пблб-

шбм шагалтән бш шагаләп. Шукыжы турәшбштә вәлә шаналтәвб:

— «Тагыштакән мбгбрә... Трактор кәә. Дә кәә гынь, ма вара, кәжбш... Тракторжымат бндә кү ужтә вара!..»

Каждый бшкә пәшәжбм бштәш цаца:

— Үәт кәләш?

— Прәйбктбм шбшәрәт?..

— Йә, вьц, тәнгәйтшбм колтәмә?!

Изи ольицә гың пазар вәр анзылныш кымда йонгышкы Сталинградски заводыштыш ик „Кыртньи көк алашаәт“ ләктбн шагалы.

Ик минуттә әртбш, тә укә, ти изи ольицә гыңок тәгәнбк „кыртньи көк“ вәсб ләктб. Тидбн паштәк кымшы, нблбмшб... Ик вьц минутышты кого сирәм йонгышты Сталинградәш шачшы-кушшы „кыртньи көк алашавләәт“ луат нблбтбн лин шагаләвб.

Пазаршты „шужгә“ шалгыш йук тынланән колтыш. Пазар халык нәлмәш, выжалымашыжы гың прахән шагалы. Цилән „кыртньи көквлә“ шалгымаш вәкблә сәрнәл шагалыңыт, анжат. Шукыжы, вәрбшгә гың тәрвәнәвәт, нинь докы кыргыжәвб. „Кыртньи көквләжы“ ик рәдбшкб шагал шоктәвәт, тылыштым йортәвб.

Тракторвлә йбир цаткыды колцам бштән шагалшы халык бшкә лощтыжы хытыра:

— Кышәцбн, ат пәлб?.. „Юнштурм“ гимнастьоркан брвзбб гыц кого йакшар пандашан, бләлшб ма-ры йадыштәш.

— Кышә ам пәлб,—манәш тбдб-жб,— Кырык-Марын машинә-трак-тыр станци гыц!..

— Йара, йара! Пиш йажо! Ма вара, нинб манәвбрбм бштәт, әл кыралаш провийаш ләктбнбт?—кого пандаш йадыштәш.

— Агыл, кугуза... Нинб колхоз-вләшкб кәт... удәш!

— Удәш?!—йакшар пандаш брбн колтыш.

— Манә... удәш.

— А ма пиш ир?.. Мбләндыжәт кажланән шоктыдә! О-сб-йой, тәнә ир сбрәт!..

— Кажланәдә гбнбәт лиәш... зато ир удбмб шачышым кым пай пуа.

— Пуаат, әнбәт, попәнәт ам мышты... Мбнб тымәншбб амыл, нымат кәлә-сән ам кәрдт.

— Тидбм, кугуза, науkyдон тбш-лән шоктымы... Агрономидон.

— Тбнгә, тбнгә... колам. Цә ш лижб; кым пай кого шачыш, дәлә йажо вәт...

Комсомольәц, сусунок йббрәлтбшәт, „кбртнб коквләм“ вуйлалтышы до-кы карангы.

Погынән шагалшы халык гыц ик кымлы вочыкаш вбрбштб, прәнвә ара вблнб кым пбүөргб дә кок бдббр-мәш шбнзәт. Нбнб „кбртнб кок-влә“ вәкб вуйыштым мыльгыктыл, кидбштбм шалалтыл мыскылән-йбб-рән попәт.

— Кәт...

— Әнбәт, кәнжб шот вәл?..

— Мәлын?

— Корнәшок пыдыргат.

— Тәлгач тбрләнбтбш, тракто-риствләжәт тәл гачок курсышты ты-мәнббнбт.

— Ну... тбрләнбт!.. Ләшәнгб ик-тбт кудвичб гыцәт ләктбн бш шок-ты, пбдыргыш.

— Мбнбәт тәнгәок шанәм... Вот кышак гбнбәт нбнб пәл корнәшок шагалыт.

— Тидбжб пожалы лиәшәт. Имәш-тб мәнмән колхозныквләлән йары-

дым тракторым колтән шагалтәнбт. Ик-кок әрнвәштб вара вәсбм кол-тәвб. Тидбжәт пәл гәктар нбрб кы-раләт, рәмонтышкы кәш. Тишәц вара ик-кым тблзбштб кымшы то-лы, рокым изиш пыргәдәлбб дә ти-дәт мбнгәшок кәш. Колхозныквләлән вара вәт имнбидонк кыралаш вбрәш-тб!..

— Мбнб шукәрдшәнок попәм: йы-мы гыц пасна нымат лин ақ кәрдт манам. Тракторжб тәвә дывылын-антихристбн оружижб ыләш!

Мбнб тырхән шбм кәрдт. Нинб докыла сәрнәл шагальымат:

— „Тәнгвлә“, шайада лачок агыл, кулаквлән әлбәк тидб ыләш!—ма-нбм.

Тиштәкән нинб ышмаштымат кәр-ән шуәвб вәк, вблкәм анжан шбн-дәвб. Мбләнәм нинб тамам кәләсб-нәштб ылы дә, мбнб трактырвлә докы ашкәдбм.

Ти вәрәмән трактыр вблкб кужы кәпән, рәзингәндәрбмб пальтоан ку-зән шагальы. Тидб, тбнәлтбш ша-йажым мытыкын шайышт әртбрбшәт митингбм пачы. Вара райком парты гыц, райисполком гыц, райкомол гыц дә мол учрәждәнбввлә гыц прәдста-витәльвләлән шәлә шамакым кәләсәш пуш.

Цилә прәдставитәльжок бшкә шә-лә шамакыштым мытыкын попәвб. Тбнгә гбнбәт, нинбн шайашты кого силән, кого бнвәнбмәшбм пуән кәр-дшб ылы. Нинбн циләштбн шайаш-ты паштәкок иктб ләктбн миш:

„Кок имнб“ кулакым йамда.

„Машинә—кулак класым йыксыр пбтәрә!“

„Сабстажниквләм-подкулачниквләм бшкә нырыштым удәш шаныдымы-вләм,—Кырык-Мары район гыц дә Мары Автоном Область гыцәт лык-тын колтәнә!“

Ораторвлән шайаштым духовой оркәстр «Интәрнационалдон» кашар-тыш.

„Кбртнб коквлә“ йббр погынән ша-галшы халык ораторвлән шайаштым ик шамакымат колтыдәок колыштәвб. Сбнзәштбмәт нинб вурсы имнбвлә гыц дә попән шалгышывлә гыц изи-шәшәт бш карагдәп.

Попышывлә ло гыц әчәәт йук шак-та:

— Бәднәквлә иктәй кодтәок колхозышты лит. Бәднәкын бшкымжын вырыкшы укә гынъ, тидым страховой фонды шотәш колхозышты пырташ!

Тракториствлә спәцовкы ыргәмбим чиәнәйт. Нинәт, машинә руль тәрвәнәштәй сырән шынзәйнәйтәт, попышвлән шайаштым пишок колыштыт.

Ораторвлә тракториствләләнәт чыдок бшш попат. Тракториствлә колмыштым мондышашлык агыләп; солашкы, колхозышкы нинәй мимбикбшты, тидым цилә бәбмәшкәй пыртән мишәшлык ылыт.

Остаткәш попышын шайажы айыртәмбнок рашкыды ылы. Тидын попымыжы пазар вәрбшштәт йажон шактыш. Тиды попыш:

— Тәмдән, тракторист тәгвлә,— куд бригады! Тә кидәштә луат нәл машинәм бнәнән пумы. Тә анзылны да задачи: колхоз нырышты соңкәгәшбмәшым дә ударничествым шәрән колташ! Сдәльщиным дә хозрасчотым пингәдәмдән шокташ! Остаткәшбжы:— үдбмәш планым тәмән дә утыдон тәмән шокташ—анзыкы!—мамын сәгбәрәл колтыш.

Тидын паштәк, тәжәкок кым машинәштәй тракториствлә тәгәнә плакатвләм лүлтәл шагальәвб:

„Соңкәгәшбмәш дон ударничество вәрд“.

„Хозрасчот дон сдәльщины вәрд“
„Пәшә качествы дә кого шачыш вәрд“

Оркәстр тәрвәнбим маршым тәгнәльб. Мәтәличәски трувавлән йукышты мбндбркбй йбрвәш-йбр мүгбәрәлт шәрлә.

Трактор колоншты вургымла вәцбн вуйлалтышын команджы шактән колтыш:

— За-во-ди-и!..

Тракториствлә тбрүкок бшкә шынзәймәш вәрбшштәй гыц тбргәштәвбй. Ик минутышты „Кбртнбй кбквләй“ кбргбштәй цбтбрәлт брзәлтәш тбгнәльб. Әчә ик минутышты тиштәй шалгышывлән нәрбшкбштәй трактор олтыш пыш дон шбкш пыраш тәгнәльб.

Тракторвлән дә музыкын йукышты иктбшкәй йарләвб. Ти цбтбрәлт мүгбәрәлтшбй йук пазар халыкын йукым викок ләвәдб.

„Кбртнбй кбквлә“ иктбй вәсбй паштәк, мычан-мычан цилән корныш тәрвәнәвбй. Ик пәл цәшбштәй „кбртнбй кбквлә“ цилә колонны хәләок мәндрбнбй пүгбәрикә шайыкы лиәвб.

Паштәкбштәй анжән шалгән кодшы халык бшкбмжым бвбртә:

— Алашавләәт йажо ылыт вәт?!

— Да-а...

— Нинбй гыц пәшә лиәш.

И. Нуприн.

Большэвик шошым

Кәчбй күшбйц цыргә вәлә
Лымым анчән шылата,
Олицә мычкы шужгә вәлә
Вбдшбй пбсбйн йогалта.

Кыләт сага шышткә вәлә
Пбйрцбым үдәш айырат,
„Трийәр“ йбржбй эдәм вәлә—
Сәрәт, опат, цымырат.

Машинәвләм тбрлбим вәрштәй
Әпшәт цуткә әпшәтлә;
Цулткә вәлә тыл-ип шәпнә,
Машинәвләм тбрләтәт.

Машинә-вләм цблт йәмдблән
Ныр покшакы кыдалыт;

Йәмдблмәштбм тбштәй тбшлән
Цилә вәцбн анчалыт.

Ныр покшалны йук рбшкәлтәш:
Колхоз нырым кыралыт;
Машинәдон ныр пәшәштәй
Йажон рокым ныдыртат.

Колхоз кымда нырна мычкы
Машинәжбй сәрнәлтә;
Шож вырлыкым шыва мычкы
Начкы рокәш үдәлтә.

Күшбйц кәчбй пиш брбкбтә,
Ныр вблвәлбим анчаләш,
Шбрә кого жар азымәй
Жар парсыла валгәлтәш.

Савик

(Потика романын лаштыквләжы)

V-шы глава.

БІДІРӘМӘШ БУНТ

Российышты власть помәшбиквлән, капиталиствлән кидышты ылеы. Кугижәжы гынь лач сәк кого помәшбикшок ылын. Ти власть труйыш халыквлән шүдгынгышты шынзән, йәл киддон тылшолым ыдырән, йәл пүжвәйдон шәлым нәлән, мындырланән. Эксплоататорвлә труйыш халыкым когон зорайәнйт. Мары постол тыгыды халыкшым сүк вәрешок ташкәнгы, ма лимбжым нини гыц тарвәнйт. Дә со ак ситы! Лиәш ылагәдби, цилә сәндәлык хәләк нини кыравән, кылән шунәшты ыланжы...

Тывәш, шык логәрбшты гишән вәт, Японь ваштарәш ырсым тәрвәтәвй. Солавлә гыц, алавлә гыц труйыш халыквләм кого шарык кытәлә ырсышкы поктыл кәвй. «Кугижә вәрц, вәрә вәрц, бшкә сәндәлык вәрц» кыредәймәш аымдон ырсы тылыш ниниым пыртәвй, бшкә ганьышток алтаца кидән труйыш халыкым — Японьэцвләм нинилән пуштыктәвй...

Дә шык ылымжы гишән вәлә агыл йапоньвлә ваштарәш шагалмы. Руш кугажәнбш көргышты рәволюци тәрвәнәш тынгәләнәт, ти рәволюцижы помәшбиквлән, капиталиствлән властыым сымбәрән, урыктән колтән кәрдәшәт, ти рәволюцин тәрвәнәмәшбим йапоньвләм сымбимжыдон үкшбктән, кашартән колташ лин ылын, бшкымжын властыжым цаткыдәмдбнәжы ылын...

Ородак-пәләк постол Николай кугижә бшкымжын силажым тамаок когәш шотлән. Японьэцвләм «калпак дон шулт-шулток шин шуаш» шанән ылын дә, ти историчәски шамакшы, Руш кугижәнбшылән пиш шәргәш шагалшы шамакшы, лач ик статьян вәлә лачокәш толын: руш

кугижән салтаквләжы лачокшымок калпакыштыдон вәлә йапоньэцвлә ваштарәш войуйән кәрдыныт, военный тьэхникышты, әдбрышты, тактыкышты тошток ылыныт, кызытшы ырсәшәт нымат йарыдәлыт. Ылшы хәдбрвләжымәт әчә кычылат мыштыдәлыт... Японьэцвләжын ырсы тьэхникышты, вооружәнбшты моло рушынвлән гыц мбндбрынә анзылынылыныт. Дә мәнмән гәнбәралвлә лоштыжат шукыжок жулыквлә, авантюриствлә ылыныт. Когон кравәнйт, шолыштыныт. Взәткывләм когон нәләнйт. Кышты патронвлә кәлбт ылын, тшккә пыдавләм, консәрвывләм моло колтәнйт, пыдавлә, консәрвывлә кәрәл ылан вәрвләшккә патронвләм, пичәвләм моло шышкыныт, колтылыныт. Армишккә мам-шон шагалташ подрәдвләм нәлшә капиталиствләжәт— завод, фабрик хозавләжәт, помәшбиквләжәт когон алталылыныт, казнаәдбим кыләнйт. Салтак кәмвләм шагалташ подрәтым нәлшә кого мбшкбрвлә картон подошван кәмвләм армишккә колтылыныт. Интьәнданствашты шалгышвләжәт, подрәтым нәлшбвлә ганьок жулыквлә ылынытат, тынгә алталашыжы йон ылын. Окса ак үвшә манытат, тбдә гыц иктәт йбрындәлыт. Интьәнданствашты шалгышы чиновныквләлән кого взәткывләм пуән-пуән, йарыдым таварвләштым подрәд нәлшбвлә армишккә шагалтылыныт. Тишты чиновныквләят, взәткым нәлмбштыдон пайәнйт. Подрәд нәлшбвләжәт, худа кәмвләштбим, картон подошванвләштбим шәргәш сдәйымыштыдон пайәнйт, шәлым нәләнйт, капиталәш шоныт. Мол подрәдчиквләштәт йажон алталылыныт. Йажо киндә вәрәш локтылаатшы киндбим шагалтәнйт. Сакыр пәсок вәрәш санцалым шышкыныт. Шәдәнгы ош лашаш вәрәш

ыржа лашаным колтөнйт. Ти ырсы тыләш шуку жульыквлә кидыштѳм йрѳктөнйт, шуку авантюриствлә ырсышты йогыш вѳрәш лөчөнйт, шәлѳм нәлѳнйт, ырсы лимѳлән таум бѳштәнйт, сусу линѳт...

Солавлә гѳц, алавлә гѳц поктыл кәмѳ салтаквләжѳ вәлә кого орлыкым ужыныт. Сәмнѳаштѳ гѳц, вәтѳ, тѳтѳаштѳ гѳц айырлән-айырлән, шуку тѳжәм уштышым Сибир вәшт кыдалыныт, ырсышкы пѳрәнйт, такәш гишәнок шушыргәнйт, кләнѳйт, йамыныт...

Йапонѳ ырсы тѳнгәлмѳ андак пѳтәри йажо увәрвлә шактәвѳ. Мәнмән «доблѳственный» арминә, йѳмы палшым дон, сѳнгә, йапонѳцвләм шиәш, манын сирәвѳ, попәвѳ. Орави соләштат тѳнгәләок кытырәвѳ. Лачокшымок гѳнѳ, нѳма сѳнгѳмәшәт укә ылын. «Шапкой закидаем!» манмы бѳшкѳмнәм хывальән попѳмәш тәшкәл колтымы пѳрха-вонгылаок шәләнѳш. Руш труйѳш халык бѳнжѳ пѳдыраны манын вәлә, цилә вәрә тыр лижѳ манын вәлә, йапонѳцвләм сѳнгәнә манмы алталымәш увәрвләм шәрәнйт, халык лошкәт колтәнйт...

Вѳдыштәт, сирѳштәт йапонѳцвлә мәнмән йажон шинѳт, лывшәнѳйт, поктәнѳйт. Мәнмән ырсы флотым Порт - Артур доран әрән нәлѳн пѳдәштәрәнйт, шәвѳктәнѳйт вѳдышкѳ валтәнѳйт... Мәнмән карапльывлә, шотыштыдон шуку ылыныт гѳнѳят, нѳмамаат бѳштән кәртәлыт. Ләч тышман кидәш йажы манын йори бѳштѳмѳлә вәлә чүчәш...

Сирѳштѳжәт, Манчжури воктән, «рассәйски» силәвләм, салтаквләм шуку такәш пиштѳмѳ, шәпкәйән, йамдән, кодымы. Йапонѳцвлә полкы-полкы хәлә, обоз-обоз хәлә әрән-әрән пльәнѳшкѳ нәлѳнѳйт.

Тѳтѳжѳ линжәт кәртә. Мам вара: салтаквлә фронтышты, кидә-кидә шиәдәлмәштѳ ылыныт. Высший комсоставшы ырсы линѳ шайылыны, тилышты ылын. Ик кидшѳ дон наступаймәш гишән приказвләм сирәнѳйт, вәс кидшѳ дон салтаквләштѳм, армивләштѳм, пурлыквләштѳм йапонѳцвләлән **в ы ж а л ә н ѳ й т**, измәнѳм бѳштәнйт. ырсын порохын пышыжымат нинѳ үвшѳцдәлыт мавац лиәш. Маханѳ порох пыш! Ув-

шѳнзәшѳжәт йәрсѳдәлыт. Мындырланән вәлә бѳләнѳйт. Сәк тотлы качкышвләм качкыныт, сәк шәргәкән әрәкәвләм йүнѳт. Тайви бѳдѳрәмәшвләм постарән-постарән, нинѳвлә дон кѳргләнѳйт. Пайан йѳх гѳц ләкшѳ кого начальныквләәт тәвә кыцәлә «войуйәнѳйт». ырсышты ылымәлат ак чүчәп. Ләч сүәнѳштѳ хыналымыла вәлә чүчѳт...

Эпольәтән, косир погонан, омыдшы кокардан, кого мѳшкѳрән ти кого жульыквлә, казна шолывлә, авантюриствлә, ырсы улы манын, труйѳш халык ксгон парвала манын, копәкәшмәт ак ойхырәп. Ә малын вара ойхырымыла? Пайым годым кѳ вара ойхыра? Капиталиствләлән, помәшѳквләлән пайаш манын вәт, ырсыжым бѳштѳмѳ. ырсы ылат ылгәцѳ, лачокшымок тәвә нинѳ ойхыраш шот ылы. Револьүци тәрвәнән колтаат, властыштат йамын кәрдәш ылы. Пайым годымжы кѳ вара ойхыра? ырсы годымат пайымыла агыл гѳнѳ, кынам вара бѳнѳ пайымыла?

Нәзәрвләлән вәлә, топлоток нәзәрәмѳлә! Нинѳн кѳшәнѳшкѳ оксам пиштѳшѳ иктәт укә. Нәләшѳжѳ гѳнѳ, соок нәлѳйт; ирә, йаклака кидѳштѳм нинѳн кѳшәнѳшкѳ цикәт. Кѳшәнѳшкѳ вәлә агыл, сүсәквләшкәт анжәт, шүндѳквләштәт пѳргәдѳйт, вольык витәвләшкѳ пѳрашат ак шәкләйнәп...

Йапонѳ дон войуйымәшәшәт, казнам сәдок йактарымәшәш дә кыравымәшәшәт, руш кугижә когон нәзәрәм колтәнәт, сакой начальныквләәт хрәсәнѳ шүәш кәчәлтѳнѳйт, тѳдѳ гѳц оксам кышкәдѳйт, тарват. Окса ситѳдѳмәш гишән вуйта хрәсәнвлә вуйнамаат ылыт; войнәжѳ вуйта нинѳн интѳрәс вәрц кәә; нинѳлән вуйта пользым, пурым бѳштә. Оксажымат ырсышкы ситәрѳ, бѳшкәжәт әчә ырсышкы кә, парвалы, шушыргы, вуйәдѳм йамды...

Пайанвлә гѳц вәлә нѳмат әк тәргәлт. ырсышкәт нинѳм ак нәгәп, оксамат нинѳ гѳц ак тәргәп. Мам вара тәргәт, нинѳ бѳшкәок хоза ылыт.

Шѳжѳ шоат, соләвләштѳ кәчѳнѳ манмы ганѳок скотвләм постарат, лѳм-оксам кѳчәт, нѳдоимкѳм тәргәт.

Орави соләмат мол соләвлә гѳц ләш айырән, момдән кодыдәлыт.

Тиштәкәнәт сәдок вады йбдә окням
цуткә вәлә шит, скотышкы ўжыт,
тыагра йукдон саслат:

— Э-эй! Скотышкы...—маныт.

— Ма скот?—йадыт.

— Лым-окса...

— Кәлтәмәшвлә!.. Эчә толыныт?

Томан йбдә шуткән, саслән кашшы
дәсәтнәйкшбй:

— Маньэ, — манәш дә кышәл постол
шбйжй ләвбйрәм ләопыргә ташкән-
ташкән пакыла талашән ашкәдәш.
Вәс томаштыш окнявлә докы мимбй-
кбйжәт тбйгәләок шутка, сбйгйрә...

Коптәалтшы стәнбәән, кым изи
окняан пәкәт оролым пөртбштбй халык
цццок погынен шбйнзбйн. Тавакым
шывышын, шбйкштән шбйндәнбйт;
симсбйн, тбйтбйрән вәлә кайәш. Сүк
лыкыштырак шалгышы әдәмвләжбй
прамой акат кайәп; изи лампы ыламан
стәл лишнбш әдәмвләжбймәт, лач
тусаралын анжалын вәлә пәләш лиәш.

Шәргәл пиштбймбй кнбйгәжбй анзылны
кбйнбәртән шбйцшбй волостной
старшинә лаштыра пандашыжым сәдок
йрзә, погыныш халыклан попа:

— Йә, тұлбдә, тұлбдә,—манәш.

— Тұлбйнәтәт, укә...—маныт, сүк-
лыкыштышвлә попат.

Мытык шүжбйм сүк лыкышкыла
виктән анжа-анжа, попыш әдәмвләм
волостной старшинә иктбймәт ак пәлбй.
Вара, кидбштбш крадашыжыдон стәлбйм
чбйнб сәвәл колта, шбйдәшкән попа:

— Мажы укә?!—манәш дә эчәят
сүк лыкышкыла анжа.

— Оксажы укәш,—маныт.

Волостной старшинә когон шбйдәшкән
колта. Вәржбй гбйц кбйнбәл кән ижбй
сбйгйрә:

— Оксадажы укә гбйнб, мбйнб вуйна-
мат ылам гыцә? Ма вара мбйнббйм
пишок мыскылаш шагалында?!—манәш.

Марывләжбй тырынок попат. Маныт:

— Пуәнә, пуәнә, Сәмон Сәмоныч...

— Дай срок цилә хәләок тұлән колтәнә...

— Кбйзбштбш, бшкәок пәләтбш;
корны пиш ләвбйрән, йуран игәчбй-
влә, киндбйм выжалаш нәнгәш агыл,
охыр возыдон кәшбйжәт шәкләнәл-
мбйлә.

— Маньэ, маньэ,—молвләжәт ма-
ныт дә цилә вәдбйнок кахырым йук-
влә шакташ тбйгәльәвбй...

Бйрвбйж ганьок йой ылшы волостной
старшинә, попышвләм ик маньар жәп
колышты-колыштыат, эчәят пур-
ынок попа, токо вәлә шбйдәшкән
саслышылаат ак чуч. Йукшат пиш
пышкыды, йаратымы бдбйрәнжбй
ласкон попышы млоәц попымылаок
чучын колта.

— Э-э, кыдым ойхырәдә... Мол
солавлә саслат гбйнбәт эчә... Тәлән-
дәжбй вара вуйым малын кымык сә-
кбймбйлә? Киндбйм нәлшбйдәжбй солаш-
тыдаок улыш...

Волостной старшинә кыды вәкбйлә
онгырымым марывлә цакләвбй. Улаш-
тыш мукшвләләок нинбй йукланаш
тбйгәльәвбй. Маныт:

— Мбйшкбйр Митбйрим попәт?

— Мә тбйдбйлән ик пудымат ана
пу...

— Пазарштыш гбйц пәл цәнәм вә-
лә пуа...

-- Копәкәш шбйнзәжбйм шыралык-
та!..

Мбйшкбйр Митбйри скотышты бшкә
ыләш ылгәцбй, тбйдбй анзылны тәнгәлә-
жок ак попәп ылыы. Тбйдбй тагачы
толтәят вәлә, тбйдбй вәштарәш
тәнгәлә попат.

Волостной старшинәжбй сәдок бшкә
пәшәжбйм видә, Мбйшкбйр Митбйри-
лән киндбйм выжалыктынәжбй. Тидбй
такәш агыл тбйдбй вәрцбйн тәнгә ста-
райа. Сәмон Сәмоныч, толмыжы йбдә-
дәок, Мбйшкбйр Митбйри докы пыра,
тоныжы качкәш, йүәш, хынала. Нинбй
коктынәт таганамок попән шбйндән-
бйт, пәшәм икышын бштәш линбйт.
Мам вара: волостной старшинә халык
гбйц лым-оксам пыт тәргәш тбй-
гәләш, окса укәят хрәсәнблән кин-
дбйм выжалыкта. Мбйшкбйр Митбйрижбй
киндбйм пәл цәнәдон постараш тбйгә-
ләш. Тәнгәлә бштбймәшәш когоньш-
тыланат йажо: волостной старшинә
взәткбйм нәләш, Митбйрижбйлән париш
—оксалан оксам пуд йбдә кода. Ма,
тәнгәлә бштбймәш худа гыцә? Халык-
ланжы худа гбйнбәт, тбйдбй нуждашкы
пыра гбйнбәт, нинбйләнжбй—труйыш
халыквлән шүштбй шбйнзбйшвләләнжбй
йажо бшкәлә: кбйшәнбштбй аварга,
мбйшкбйрбштбй когоәмәш. Дә мол пә-
шәжбйм нинбй бштәнжәт ак кәртәп

вэт. Труйыш халыкым алталымаш, кылымаш ниньин професси ылэш...

Сэдбй гишанок, Мьшкьр Митьри пумы взяткэш аздаралгыш волостной старшина, лым-оксам путымвланьим описым бьштэш ли.

— Ада тьлбй гьнь, бьшкэок палэдэ!.. Пурлыкдам, волькыдам лыкташ шагалмыкына, манмам идэ вырсы,— маньы, крозыш.

Марывлэ шьбдэшкэн колтэвбй. Маньыт:

— Лыктэжок ак ли гьцэ?

— Тьлэнэ вэт...

— Эчэ Михалвыат шотэш...

— Молынам шошым йактэ ньимат акат лыкэп ылы...

— Тидьбй мыскыла!

Сэмон Сэмоныч кньигэжым лэвэт пиштыш. Стөлбйм мьшкындэн колтыш. Вэржбй гьц шьбдэшкэн кыньбл кэш.

— Молча-ать! — маньын сьгьбрал колтыш.—Тэ саслыдэок палэнэ...—манэш.

Волостной старшина сьгьбрал колтымашэш скотышты ылшывлэ лудьбн-лудьбн цакнэл колтат. Лач ик кужы сэмьбрык эдем вэлэ, роалтыш мьньэр пинжакьбм чиэнэт, тошты калпакым комдык шьбдэнэт, Орлов докы мия. Тидьбй Савик ылэш. Ик йалыштыжы йыдал, вэсбьштыжы—кэм. Сэмон Сэмоныч докы тидьбй миэн шагалэш дэ тьдбьм пулш гьц йаратымыла сэвлэш.

— Ньимат ит ойхыры, мьнь тьнь вэрцэт ылам,—манэш, Савикэт попа.

Волостной старшина тидьбй вькбй туран анжал шьбдбьш. Мыскылэн попа машаныш тама. Савикшбй ньимат ак йьбралтбй. Скотыштыш халыкшы вэлэ тамам аьнэт ваштыл колыш.

Орлов Савикбйн кайышыжым шуку колын, ужынат, тидьблэн пыток ак бьньанбй.

— Кыцэ, — манэш, мьнь вэрцэм ылат?

— Кыцэжбй... Лым-оксам тьлбйктэш кэлэш!..—Савикэт попа.

Сэмон Сэмоныч сусу лин колта. Савик тэгэ попа маньын, тидьбй омынэшат ужтэ ылын.

— Ма, мьнь такэшбй попэм гьцэ? Кьзбьт йапонь дон ма лоштына кого вырсы кэмьбжым бьшкэок палэдэш... Вырсыжы оксам тэргэ вэг...—волостной старшина манэш.

— Тьнгэ гьнь,—Савик попа—тьнь ниньбм йажон кьшкэт!.. Кьзбьток описым бьштэш...—манэш.

— Иргодым ньэпрэмэньбй бьштэм...

— Ма улыжым, цьшти сирэн нэлдэ...

— Лимбьжым сирбидэ ак ли...

— Имньбштбьм, ышкалыштым, вьргэмьштбьм, киндбьштбьм моло—цьшти выжалыда...

— Ма, ак тьлэп гьнь, тьнгэлэ и бьштэнэ...

Савикбйн попымыжылан халык цудэяш вэлэ лин. Молынам тидьбй кэрэк мам попа ылы гьньбэт, халык со ваштылэш ылы. Ваштылэтэ цьбтэн ак кэрдт. Кьзбьтшбй гьнь халык Савикбьм вырсаш тьнгэлы. Манэш:

— Тьнь ма вара ма ваштарэшнэ кэйт?

— Мэлэннэ лаксакым капайэт?

— Мьнмьн йамдынэт?

— Тьлэт ма ак ситбй?!

Савикбьм пиш қогон вырсат. Мьшкындым кормэштбл-кормэштбл тидьбн йьбр погынат, тидьблэн крозат. Волостной старшина вькбй ылшы шьбдбьштбьмэт тидьбй вьлэннок пьрбк-тьнэштбй тама.

— Кычэвэят, цэуаш шин шуэнэ!—маньыт.

— Ньимаэдбьмэт ана коды!—маньыт.

Савик брбн колтышы йиш агылат, цакнэш моло акат шаны. Кужы кидшбьм кьшкбй льктэл, потолык йактэок шоктышат, попаш тьнгэлыбй:

— Колышта доко, — манэш, дэ кидшбьм мьнгэшок валтэн колтыш; попым шамакшым потолык гьц вуйта шывшын валтыш,—тэ шарык кьбто ганьы ылыда, ньимам палбьдэок саслэдэ... Ти вырсыжы вэт ма вэрцнэ ылэш... Ма вэрцнэ!..

— Вот тидьбй лачокок попа!—волостной старшина Савикбьм хывала дэ тидьбн попэн кэртмьлэнжбй, айьртэмьбнок кугижан политикбй сэмьбн кэмьблэнжбй, пишок сусу ылэш.

Савикшбй сэдок попа:

— Мэлэннэ вэт,—манэш—ти вырсы пиш йажон пуа...

Савик попымы сэмьбн, пушэ дэ пушэ сусуэмшбй Орловшы тьдбн шайа лошкы топлоток пьрэн мия.

— Шайаэт лачокок, лачокок...—манэш.

— Йапоньэцвләнйім ма улыштым шывшың нәләнәт, мә пиш когон пайәнә...

— Вот, вот...—Старшинәт манәш.

— ... Йапоньэцвлән зәмләштй... Блывләштй...

— Маньэ, маньэ...

— ... фабрикләштй, заводвләштй, ма улы пурлыкышты—циләжок мәнмән лиэш...

— Маньэ, маньэ... Цилә мәнмән лиэш...

Савик пиш йивьртймлә попа. Марывлә колышташ вэлә линйит. Шыдйштәт эртә. Ынәндәрән попымы шайажылан скотышты ылышы цилә халыкок вәкәт ынәнйиш. Сәмон Сәмончыжым гынә попашат укә, тйдй литймәш сусу ыләш. Савикын тәңлә попымыжы паштәк ик йук лыктәок лйим оксам пуат машанымыла. Сәдй гишәнок, волостной старшинәт Савикын кидшйим таум йштймйлә цаткыдын кормәштән шйндйш.

— Млоэц ылат, попән мыштәт!..— манәш дә йивьрт пйжгәлтйш:— Мйшкйр Митри докы варарак пыралок, сәдәдйм моло подылалына,— манәш...

Халык ло гйц Савикйим йадышташ тйгәльэвй.

— Йапоньыжы мйндйрнй вәт. Нивй гйц шывшың нәлмй мйләндйжым мә кыцә пользывайән кәрдйнә?—маньыт.

— Тйшкй кәнә. Мәнмән кугижәнә чйчйнә ганьок пуры ыләш вәт... Тйшкй йләш кәшйжй казна шотәш колта...

— Зәмляжйим шукум пуат?—тәгү йнәт йады.

— Кымытым пуат.

— Кым сәтинәм?

— Кым... аршыным!.

Марывлә ваштыл колтәвй. Сәмон Сәмончы Савик вйкәт анжаләш, халык вйкәт анжаләш. Нымат ак ынғылы.

— Кым аршынжы пиш чөдйш?—марывлә попат.

— Колымыкәт тидй гйц шукужы ак кәл...—манәш Савик...

Халык утән кәшш ваштыл колтыш. Савикын койьртән попымыжым ижй цаклән колтышы волостной старшинә

тйрвйжйим шйдәшкән авартән колтыш. Тйдй гйц кок-кым ашкылым цакнән шалгалы дә Савик вйкй лач ушкүжләок туран анжал колтыш. Халыкшы сәдок ваштыләш, цәрнән ак кәрдт...

— Йапоньвлә гйц шывшың нәлмй пурлыкшым мәләннә шукум пуат?—маньыт, марывлә тйдй гйц эчә йадыт.

Кок парня ло гйц кыкого парняжым анжыктышат:

— Тәвә тинәрйим,—маньың Савик кәләсйш...

Халык утән кәшш ваштыләш.

Мйшкйр Митйри пырыш. Йәл ваштылым анжән ййрән шйндәнәт, Орлов докы тамам кәләсәш маньы миш. Тйдйжй йәл вйлнйжй шалгымыжылаок, Савик вйкй туран анжән шйндәнәт, Митрим цаклыдәят. Пиш тыргыж ыләштә, Савикйим кыдә кәртмйн чйнь савән колта. Йой ылышы Савикшй, тагыцә йнәт, вуйжым өрдйшкй карандән колта. Тйдйм шәлйн колтышаш годым, Орловәт Мйшкйр Митйрим шйргй лужы гйц шәлйн колта. Тйдйжй:

— Ох!—вэлә маньыңдаләш, стәнйә тәрвән чукоқ шығалтәш.

Халык ородыш кәшй гань ваштыләш. Кыдыжы шалгәнәт ак кәрдтәп вәк, шүмйштйим кок кидйштйдон кычән-кычәнәт, сәдйрә мычкы пйтйрнәлт-пйтйрнәлт кәят, иктй-вөсйштйим йөрәт, шйкәдйлыт. Лач Савик вэлә, нымә ййрәлтйдәок, нымә шйдәшкйдәок, оптал шйндйм ганьы шалга. Вуйта нымат литә, вуйта ваштылшывләят укә, вуйта шйдәшкйшывләят укә...

Волостной старшинә когон намысләнән, орланән колтән дә кнйгәвләжйим постаральят, нымә йук лыктәок, тугй ләктйн кәш.

Шйдәшкән шйцшй Сәмон Сәмончы волостной прамйәшкйжәт йишкә. Орави солашток, Мйшкйр Митйри донок амалән. Скот халык анзылны ородәш ләкшйвләят нивй коктынат йид вашт йуййт, шалгәнйт. Митйрин кәрйш-мастар вәтйжй, парнявләжй шам гйц кәмәшкй кәршйм шактән.

Иргодым ирокәшйжй волостной скотым погыкта. Скотышкы ик эдәмәт митә манмаш гйц, кым-нйл па-

Йан марывлә вәлә миәнәйт. Молвләжй иктәт митәлыт. Торцыныштат шйльбн ләктйнййт. Ыдырәмәшвлә дә каштын кәртйм тьотъавлә дон Ырвэзбйвлә вәлә кодыныт. Волостной старшина өрйн. Тамам Ыштймылә, Ышкәят ак пәлбй. Старостым вырса. Дәсәтнйбй-кйм сәдок покта:

— Кәрәк кышәцйн мон канды, а то судышкы пуэм! — манәш, сасла, кроза.

— Укә гйнь, кышты вара моам? Аль нинйм вйрән мычкы йалштән шалгыктән урдышаш! — дәсәтнйбйшй манәш.

Охыр пөртйштй халыкым вычат-вычат, вара томан йбидә кәят. Ик кудвичйшкй пырат, сыравач кәчә. Вәсйшкй пырат—сыравач. Кымшыштат сәдок. Нйльбйшйштәт тйдок. Лйм-оксам тйлен пйтәрйшй пайан томавлә гйц пасна, томавләм цилә сыралән кәмбй.

Сәмон Сәмонычлан нймам Ыштәш. Сола мычкы вырсән, саслән каштәш-каштәш, имнйешбйжй шйнзйлдәләшәт, йынгыл йукшы вәлә тьынә шактән кодәш, когорны мычкәт тидй кыдаләш. Кышакән шон шйльбн шйцшй. Орави сола марывләлән шйльмбй вәрйштй гйц ләктәш звонок дон иктй тидй ыләш. Кыдыжы тәпәнә гйц вуйым ольән лүлтәләш, кыдыжы әрвә-гуды гйц ольән ләктәш, кыдыжы момоца гйц вуйыштым кайыктат. Цилән когорны вәкйлә анжат. Волостнойын кыдалмыжым колытат, иктйвлә паштәк молвләжәт ләктййт, когорнышкыла анжән-анжән ваштылыт, иктй-вәсйвләштй дон попәт:

— Кәш гыцә? — манын йадыт.

— Кәш, — манын кәләсәт.

— Кыдалжыш...

Орлов ти пәшәм тй хәлә Ыш коды. Орави солашты ма ыльмбй гишән алашкы, исправныйк докы сирән колтән. Шукыат ак әртй, Сморкалов — исправныйк кыдал толәш. Мйшкйр Митйри доран шагәләш. Старстым шүдә. Йалжыдон ташкал-ташкал колтә:

— Бунтовать?! — манәш.

— Агыл, агыл, ваше сквородие... — старстыжы манәш.

— Ма-алчат!

Дә йукшым изиш пышкыдәмдәләшәт, старстылан томан йбидә ик цй-

вй рәдбй, лу мыны рәдбй, ик кйрвәнә ү рәдбй погән кандаш шүдә:

— Живо! — манәш.

Старстыжы:

— Йара, йара, ваше сквородие... — манәш.

Исправныйк йалдон ташкал колта:

— Махань мйнь скворода *) ылам? Высокоблагородие ман! — манәш.

— Ваше высоковогороде... — старстыжы манәш.

— Огород агыл, осөл!. Благородие...

— Благородие!

— Дурак!. Кә, постарән тол...

Орави сола сола хәлә үм шйшкәш тйнгәләш, цйвйвләм поктылыштыт, саслыктат. Мыным постарат. Кыдыжын цйвйвләштй чбдйят, мынзаш тагынамок нырахәнйят, мынышты ак сирй, пашкудывлә йбидә күсләк күслән кыргыжталыт. Ум шйшкәшә кыдыштын патылышты ак ситй. Кыт дывләжйн ышкалыштат эчә укә. Күслйбййт, әрбйбйт, кыргыжталыт. Скотым моло постараш исправныйк-шүдйдәят, ма шүдймбйжым постарат, тидй мбйгәшок алашкы кыдаләш, машанәнййт, Орави солавлә сусу линййт.

— Тидйжйм кәрәк кыцәят пуән колтышаш, лйм оксажым вәлә тырхалажы, — маныт, иктй вәсйштйлән попәт.

Мам шүдймвләжйм цилә Митйри докы намальвйбй. Савиклән вәлә нәнгәшйштй нймаштат укә, цйвй укә. Йәл гйц күсләшәт кынәш ак тол.

— Йара йок, — Савик әвәжйлән попа.

— Мажы йара? — әвәжй манәш.

— Нәнгәтәок йара.

— Йара ылтә! Тйләнәт со йара... Тупынәш пәшәвләм Ыштйл каштат, халыкым пыдыратәт, скотышкы нинйлән кәаш ат шүдй...

— Тйнь, әви, аккәлйм ат попы... Тйнь эчә изи ылат...

Тйнгә манмәшәш әвәжй орланән колта.

— Кыцә изи ылам?

— Ышәт кушкын шотә...

— Йт саслок!. Амаат колышт. Шәргиндйм дә сойкток нәнгәм....

* Скворода-сәлмә.

— Нангэ, нангэ... А мѳнь котым нангэм...

— Котым?

— Мам пиш цудэйэш?

— Коти дон мам бѳштэ?

— Шэргиндѳ донжы мам бѳштэ вара?

— Шэргиндѳм качкэш.

— Шэргиндэдѳм качкэш гѳнь, котымѳт качкэш...

Авѳжѳ вырса.

— Со кайшланэн каштэш,—манэш.

Исправныхь тольыат тама, пѳлгом йонгэштѳш тѳнгѳльѳ. Выжгата мамык лаштыквлѳлѳ кышкэдѳлт-кышкэдѳлт, пѳлвлѳ цилѳ вѳкѳлѳ шѳлѳнѳвѳ. Костан Сморкалов гѳцѳт нинѳ вуйта лѳдѳйт. Кѳчѳвѳл турѳ шошы кѳчѳ пѳсѳн анжа, начкы пѳрт лѳвѳшвлѳм, заборвлѳм, пушѳгѳвлѳм нѳиѳлтѳлѳш, вѳйд нѳлмѳн лаксаквлѳшкѳт пѳрѳн-пѳрѳн нѳштѳлѳш, мадѳш. Марывлѳн бѳлѳмѳшѳм сусуѳмдѳлнѳшѳ тама дѳ, укѳ...

Халык Мѳшкѳр Митѳри докы погына. Бѳдѳрѳмѳшвлѳ ѳм, мыным намалыт, пѳѳргѳвлѳжѳ ѳптѳнвлѳм, цѳвѳвлѳм конгыла лѳвѳлкѳ бѳштѳн, пѳзѳрѳл шѳндѳнѳт, намалыт. Кудвичѳштѳ старсты шалга, кѳ мам пумык ик пѳсѳ эдѳм пумагашкы вазѳн мѳѳ. Исправныхь, кужы кѳпшѳм кѳсѳртѳн шѳндѳнѳт, шим вусывлѳжѳм кѳйѳртылѳш, пѳроскывлѳм пачѳлѳ-пачѳлѳ сѳдок шывшѳш. Тидѳ когонок ак попы. Колыштѳш, анжылтѳш вѳлѳ. Лач шоѳн вѳлѳ Мѳшкѳр Митѳри дон попалталѳш. Тѳдѳжѳ лач бѳрвѳжок тѳдѳн йѳр сѳрнѳл-сѳрнѳл кѳѳ. Цилѳ стѳтъѳнок тѳдѳлѳн йѳрынѳжѳ.

Цѳвѳвлѳм пазаршкы выжалаш кандыштмы кого корзинакѳштѳ цѳвѳвлѳ шукѳмѳ сѳмѳнь, мыны корзин тѳмѳ сѳмѳнь, ѳ маклакавлѳ кырыкла аралат кузым сѳмѳнь, Сморкаловын тѳрвѳ бѳржѳ пѳрѳнок мѳѳ. Ма, сусу литѳ мам бѳштѳт вара? Авѳжѳн шачмы кѳчѳн хынавлѳм постѳраш стрѳпѳйѳшѳштѳ ситѳлыкым агыл, утыдонок вѳк погѳн кѳѳ. Тидѳжѳ пиш кынѳш толѳш. Бѳшыжы дон тидѳ шотлѳнѳт лыктын: 40 цѳвѳй 30 копѳк дон—12 тѳнгѳ, 40 кѳрвѳнгѳ ѳ 20 коп. дон—8 тѳнгѳ, 40 мыны 12 коп. дон—4 т. дѳ 80 коп. Цилѳжѳ 25 тѳнгѳ нѳрѳш погынѳн. † Мол солавлѳжѳ ва-

ра эчѳ? Шудѳ солашкы кѳш гѳнѳ, кок тѳжѳмѳк пѳлѳкѳш погынаат тѳвѳ... Бѳлѳн мыштѳт гѳнѳ, тѳлѳнѳт со ѳѳрнѳѳ... Тѳвѳш, эчѳѳт кандат. Ма вара, ти бѳдѳрѳмѳш цѳвѳвѳдок толѳш? Лѳвѳбѳрѳн савыц лѳш вѳйдѳлмѳм вѳлѳ тамам ѳнѳѳт канда.

— Савик ѳвѳжѳ, мам кандѳт?—манын старсты йадѳш.

— Мам кандѳтшѳ... Мынѳм укѳ... Цѳвѳм укѳ... Ышкѳлѳм укѳ. Бѳнѳнѳдѳ ада гѳнѳѳт, тѳвѳ, шѳргиндѳм вѳлѳ улы...—Тѳнгѳ манѳшѳт, Савикѳн ѳвѳжѳ, савыцшым шѳргѳлѳшѳт, сѳлмѳ кымдыкаш кого шѳргиндѳм старсты анзылан лыктын пиштѳ. Старстыжы нѳймам манаш. Исправныхь вѳкѳ йадмыла анжалѳш. Тѳдѳжѳ, Савикѳн ѳвѳжѳм анжыш-анжышат, кѳкѳргѳн кѳш вѳк, шѳдѳшкѳн колтыш. Стѳл докы ашкѳт мишѳт, шѳргиндѳм шѳдѳшкѳн роалтыш.

— Тидѳ ма?—манѳш, старсты вѳкѳ костанын анжа.

— Шѳргиндѳ, вашѳ высокобродит,—тѳдѳжѳ кѳлѳсѳш.

— Кулѳн?

— Тѳлѳнѳт, вашѳ высокобродит.

— Мѳлѳнѳм?!

— Тѳлѳнѳт.

Орѳн колтышы Савикѳн ѳвѳжѳт шѳйашты лошкы пѳра, вилѳн пѳтѳм пѳѳн ышмажым кайыктѳн, исправнѳлан попа:

— Тѳлѳнѳт, тѳлѳнѳт, вашѳ городит, тѳлѳнѳт... Пѳѳт пѳсѳ, качок,—манѳш.

Виктѳр Иванович кѳлѳсѳн мыштыдым когон орланаш тѳнгѳлѳш. Орланыдѳ мам бѳштѳ вара: шож шѳргиндѳжѳм тидѳ нѳйгынамат качтѳѳт, дѳ чѳрѳмис манмы мары халык стрѳпѳйѳмѳжѳм качкашѳжат йѳрнѳ. Мѳшкѳр Митѳрин постол сѳмнѳшѳтѳ стрѳпѳйѳмѳ, кѳѳшмѳ ылѳш ылгѳѳѳт эчѳ. Тидѳ, шѳргиндѳм роалтаат, тыргыжланѳн вырсаш тѳнгѳлѳш:

— Ма, мѳнѳжѳ мужик ылам машанѳдѳ гыцѳ, арава тѳртѳш кымдыкаш шож шѳргиндѳм кандѳндѳ?! Мѳнѳ бѳшкѳ агыл, ышкѳлѳмлѳнѳт тѳхѳнѳ шѳргиндѳм ам пукшы,.. Аѳ мыскылаш шагалында?!—манѳш.

— Вашѳ высокобродит... Мыскылаш агыл... Нѳймажат †молжы укѳѳт вѳлѳ, ти бѳдѳрѳмѳш шѳргиндѳм кан-

дэн, нэээр ылэш...—Старсты сэмälэн попа.

— Мыскылыктэм тэвэ!—манын шэргиндбм күшкырақ лүлтальят, исправныйк капка анзыкы ашкэт ләктб дэ шэргиндбм кырык үлбкылә тбргбшлә шун кыргыжтэн колтыш,—тэвэ кыцэ мбнь тәмдәм мыскылыктэм!—манэш.

Эчэйт тамавләм тидб попа ылы вэкэт, дэ Савик толын шагальы. Шүжб гыц йыдал кэрэм дон кблдэнат, йакшар котым тидб видэн канда. Тбдбжб, халыкым ужын колтышат, бнэжб кэ, цакнә. Савик со шывшэш.

— Айда, айда,—манэш, дэ исправныйкым ужын колтышат, цэштбм пумыла здоровайа—здорово господин начальник!—манэш.

Исправныйк тидбм пälбшät, тама, тушэ вэлэ кәкärгэн шбдэшкэн колпыш.

— Тынь мам ородыланэн каштат!?

—манын Савикбм тидб пэлэштбш.

— Мбньб? Котым тэвэш кандэм, —тбдбжб попа.

— Кү шүдбш?

— Шүдбмбм мам вычымыла? Кэлэшät, тбвэш кандышым...

Савик молынамшылаок ладнан, нима тыргыжланыдэок, нима йбрälтбдэок попа дэ, Сморкалов пушэ вэлэ шбдэшкә. Савикбн камэтләнбмжбм тидб пälэн шон тама.

— Кулән котыэт кэлэш? Мам мыскылэн каштат?!—манын сасла.

— Господин исправныйк, мбнь иктбмät ам мыскылы...

— Ма, котыэтшб качкаш йара?!

— Качкаш агыл, йапонь вырсышкы колтач сөрэм...

— Нахал!..

— Лбмэм Нахал агыл, Савик...

— ...цэцаш арэстуйэм!..

— Господин исправныйк пбтärи колышт, варажб арэстуйы...

— Кугижәм мыскылымэт гишән Сибирбшкб колтэм... Сибирбшкб!..

— Господин исправныйк, кугижәм мбнь изишät ам мыскылы... Котыэм вырсышкы колтэнат, тбдблән палшаш вэлэ эчэ сөрэм вәк...

— Сибирбшкб колтэм!..

— Салтак лбмжб шотэ гбньät, вырсышты коты пиш когон палшэн кәрдэш. Нälшаш тэвэ мәнмән войэнный караблывләм... Порт-Артур до-

ны нинб малын вара вбд пындашкы валэн кәнбт? Крисвлә пиш шукуы ылынытат вт, караблбы пындашвләм нбымышт-нбымышт ыражандөнбтät, чүчөнбтät вт караблывләжб вбдбшкб валэн кәнбт!..

— ...Кандалым чиктэм! — исправныйк со сасла.

Савикшб сэдок ладнан попа. Сморкалов, саслым шбдэшкбм паржы дон тидб докы вбш-вбшок миэн шагальн гбньät, Савик цакнәш акат шаны. Авәжб дэ кыды марывләжб тидбм шайыкыла шывшыт, попаш цärбнэштб. Тыргыжланымашым пälбдбмб мәнмән патыр адәнәжб, кого начальныйк анзылнат агыл, изи брвэзбвлә анзылны ймакым колтэн шалгымла вэлэ чучэш.

— ... Котывлә ылыныт ылгэцб!..

—Савик пақылажы попа—караблывләнә ак йамеп ылы. Нинб крисвләм циләштбм качкын пбтärät ылы. Кбзбт тэвэ, пälбдбмвләжб, мәнмән патыр гәнэралвләм вырсат, орландарат... Нинб вуйта, мыштыдымыштыдон караблывләм йапоньвлән валташ вольам пуэнбт. Тидб такэш шайа ылэш. Крисвлә цилә вуйнамат ылыт,.. Крисвлә!..

— Тырлэт гбнь тырлы!—манын Виктыр Иваныч сыгырäl шбндбшät, Савикбм савэн колташ манын тама кидшбм шалалтэн колтышат, мбнгэшок валтэн колтыш. Кү пälә, Савикшб тә лачокшымок ороды ылыжыдон шайыштэш, тә койыртэн, мыскылэн попа. Вбкыжб анжэнат, нима йбрälтбдэок, бнәндәрэн попымыжым кольштатат, койырышэш тидбм пиштәшбжät ак ли. Сэдб гишәнөк исправныйкын шийш шанымашыжы шөрлэн кэш.

— Цэцаш, цэцаш, господин исправныйк,—эчэät тидб попа,—кбзбтät тбвэш, мәнмән йажо гәнэралвләнәм, вырсы начальквләнәм орландарат, вуйта нинб мәнмәм йапоньвлән куртын выжалат, маныт. Тэгэ орландарән äльäклбшвләм йыдал кэрэмдон сакәш кэлэш... Пушташ кэлэш! Тэгэ попымашат кого самыньэш толэш. Крисвлә цилә вуйнамат ылыт. Нинб цилә пшәм локтылыт. Пушкавләм пичäвләм нбымыштыт, локтылыт. Патронвләм качкыт, бшкэ вбдбштб. дон порохым нбртät, шапыктат. Крис-

влә доктыламыжы лачокок ыләш... Шонгы йвәмәт тилошты смынәш тйхөнъ крисвләм ужын... Ти крисвлә айыртәмьн йиш крисвлә ылыт... Тотлым вәлә качкыт... Шож шәргиндйжым моло качкаш агыл, тйргышлә вәлә шултыт... Крисвләжәт коговлә, кок йаланвлә ылыт. Кыдыжы гынь лач тйнь ганьәтвлә ылыт...

Патыр әдәмән мыскылән, койыртән попымыжым Сморкалов ижй цақлыш. Мышкындыжым кыцә кәртмьн цат кормәштйшәт, Савикым тидй әнгәлтән колтыш дә мышкындыжым вәлә тидйлән бш тйкнй, тидй вуйжым кымык бштән колтыш дә сагажы шалгышы шонгы тьотыалан шйргй луәшйжй тйкнйш. Тйдйжй йал шаглатән ижй кән вазы...

— Тидй нахальствы! Ти гишән әчә отвәчйәйт!— манын Савикым исправныйк вырса дә старстылан скотым постараш шүдйш—скотым ййләрәк постары... Лым оксам погәнә... Мьнь цоцаш миәм,—маньы дә Мйшкйр Митрин пөртйшкй пырән кәш.

Шукат бш лр, волостной старшина әчә кыдал толы. Скотышкыжы лач нйл-вйц әдәм нәрйк вәлә погыненйт. Молжы митәлыт. Торцыныштат тагышкы аньәт шйблән ләктйн кәнйт. Торанышты бдйрәмәшвлә дә изивлә вәлә кодыныт. Сморкалов кәкәргән кән вәк шйдәшкән, оранән колтән.

— Пр-р-роучу!—манын скот пөрт сәдйрә мычкы мьнгәш-аньәш тидй сәрнәл-сәрнәл кәй. Вара, старсты докы ашкәт мишгәт, тйдйм сйгйрәл колты:—тйнь ма халыкәдйм аханьйцәшкй колтәнәт?!—манәш дә цоҗок тйдйм савән шәльй. Звәр гань лин шйнзйн.

Әртйш скотышкыат халык погындыәйт, лым-оксаәш мам-шон лыкташ томан ййдә кәвй. Сола кәтә тома гйцок тйнгәльвәй. Кым окнъан изи тошты пөртйшкй пырәвй. Изи йр-вәзйвлә камака вйкй лүдйн кузән кәвй. Цылан амаса әнгыштй бдйрәмәш сылыкын шалга. Малын толмыштым тидй пәлә.

Исправныйк, пөрт көргй ййр ййр-нймйлә үшбйц әнжалыат, волостной старшина гйц йады:

— Мазарым түйшәшлык ылыт?—манәш. Стәл лишкй мимйжй сәмй-

нбок кнйгәжым шәргәл шушы Сәмон Сәмонычшы попа:

— Лым-окса—14 тәнгә дә 30 копәк... Ньәдоимкй 12 тәнгә дә 41 копәк—манәш, дә тама хоза вәтй гйц йады—марәтшй кышты?—манәш.

— Аньәт тагышкы кән, ам пәлй, —вәтй попа.

— Лым-оксам түйәт?.

— Тамам түйәт... Оксанажы нымат укә... Түләш агыл, санцал нәләш-нәят укә.

— Ат түлй гыцә?!—костанын волостной сала.

— Укә...

— Тйнгә гынь лыктына...

Арән, шйдәшкән шйцшй началь-ныйквләәт когонок ак попәп. Тәнә вәлә ышкәләш шоаш цацышы, кого сәмнән Карасин Йакон толшаш тәлйм лишәшлык тунам садвичй гйц кычән видән лыктәвй. Йако вәтй пиш когон урмыжла, мәгырә. Исправныйкым цилә статъанок сарвала, тйдй анзылан сукалтән-сукалтән шйн-зәш. Тйдйжй мәгырйш бдйрәмәшәдйм шйкәл-шйкәл колта, кәмжйдон чыма, ташка. Сморкаловын уратымыла чымал колтымәшәшйжй Йако вәтйн нәржй гйц вйр йога. Вйржәт, сйнзәвйджәт иктышкй йарлат, шавыр онгышкыжы патькат. Бйшкәжй Йако вәтй со икладын сасла, исправныйкым сарвала:

— Тәнә лишәшлык тунаәм пожалсты идә нәл ыланжй... Пожалсты кодәмәдә... Изи йр-вәзйвләм бжәләйә-мәдә...—манын-манын колта.

Исправныйкшы тйдйн вйкй ййр-нймйлә анжән попа:

— Каран! Мьнь тәрвәнәм ләврәм ит шйркәлй!..—манәш.

Кәчй вады вәкйлә сәрнәлт кәнәт, Сморкалов пәшәжым ййләрәк пйтә-рйш цаца, талаша. Лым-оксам түйдймй вәсйвлән томан ййдә кәвй. Кыды томашкы пырат, со пүәргй укә. Со бдйрәмәшвлә вәлә, со изивлә вәлә. Сәдок мәгырәт, саслат, сарвалат. Куным—волыкым, күнйм—остатка выргәмйм, сымаварым, вәсй кымшым моло лыктыт. Нымат ак бжәләйәп. Ма шәргәкәнйм ужыт, тйдйм нәлйт. Исправныйк бжәләйәш агыл, пушә вәлә костанлана, сасла, йалжым ташка. Лымоксам түйдй-

машэш лыкмы вольык, пурлык хоза бидбiрiмiшвлi исправныйк гыц изишiт акайырлeп, со паштeкшi каштыт. Исправныйкымат сарвалат, волостной старшина гыцiт пурым бiштiш йадыт, старстыланат мам-шон попат. Бидбiрiмiшвлi шукeмбiт. Йуквлi шу-кeмбiт. Тагыдыштым колыштшаш. Пбi-тiрижбi циланок охлат, мiгбiрiт, сарвалат ылы. Вара, изин ольeн, бидбiрiмiшвлiн шбiдбi кушкаш тiнгiльбi. Ти шбiдбi, когeмбiжбi сeмбiнь, лудбiшiн лин миш; порох пeцкiдон иктбi, кынам пыдeш шiпнeн кeй, тбiдбiм вeлe вычы...

Пeл солатат eртeнбiт. Лыкмы вольыквлiм, пурлыквлiм моло цишти Мбiшкбiр Митбiри докы колтат. Толшаш Кыжкыжмы пазарышток выжалаш сeрiт. Волостной, Сморкаловлан пишок йарынeжбiiт, лач пи пачлаок тбiдбi йбiр сiрнiл-сiрнiл кeй. Бидбiрiмiшвлi тбiдбiм сарвалатат, тидбiжбi сотара вeлe:

— Ку тулiштi шудбiдe? Тiмдiм тbиnгe и кeлeш! — манeш.

Кого Стbопан вiтбi докы шeвбi. Тидбi тылык бидбiрiмiш ылeш. Сeмнiжбi кого. Вbиц бидбiрiшгe пiшiлiн ак йарeп. Сeк когeжыланат луатнiл и вeлe шeш. Сeдбiндонок, нуждан бiлiт. Вольыкыштат лач ик тоша имнbиштbи вeлe. Цbивbвлi гыц пасна молы нbимат укe. Кeрeк тbиnгeлi гbи-нbiт, труйыш халыкын вbирbм йушb-влi нbимат бiш анжeп. Стbопан вi-тbиn остатка имнbижбiм видeн лыкташ ливbбi. Пиш кого йук тiрвiнbиш. Стbопан вiтbи лач ородыш кeшbи гань лин колтeн. Мiгбiрi-мiгбiрi дi пиш чbинь сbигbирiл-сbигbирiл колта. Саслым йукeшбiжбi мол бидбiрiмiшвлiiт пушe йукланаш тbиnгiльвeбi. Сморкалов нbимамат ак анжы. Нeзeрвлeм сeдок пуктi. Кого Стbопан вiтbи имнbи лавшeмeш кeчiлтbиn, имнbим нbи-мадонат тидбi бiнжбi пу. Имнbи видbишbи старстыным кидшbим тидбi пырыл колтыш моло.

— Ам пу! Кeдi, йавывылвлi, ам пу! — манeш.

Исправныйкшbи старстым талаштара:

— Нiнгe, вiнгe! — манeш.

— Ак колты, — тбiдбiжбi манeш.

— Кыцe ак колты?! — манbат, Сморкалов, имнbи лишкы пbисbиn ашкeт

мишiт, Кого Стbопан вiтbиm шавыр гыц шайыцынжы роалтыш дi брдбiш-кbи шбiдбiрiл шуш; Стbопан вiтbи нбуцок кeн вазы.

Ти бидбiрiмiш бiшкeжбi кого ылe-шiт, пyергбi пiшiм цилiок бiшкe бiштiiт, силажы продок улы. Пyер-гbивлi гыц пачeш кодаш агыл, ик рi-дбi пyергbивлiжбiм eчe eртiрi вiк. Тидeт кbиnбiл шагалыт, исправныйк вbикбi арышы гань кeчiлтbи. Мол бидбiрiмiшвлiiт, тbиnгiлмeдбiм вeлe вы-чeнbит тама, лач пирbивлiок Сморкаловым тавыклаш тbиnгiльвeбi. Кыдыжы шyшe кeчiлтbиnбiт. Кыдыжы кидшbиm ак колтeп. Таманbарын йалым кычeн шbиnдeнbит. Исправныйкым пулш вbилнbиш косир погонвлeм тар-вeн кышкeт шуeбi. Кокардан картузыжым пeрт гач мырыктeвbи. Упшbиm кбiрbит, кушкбiлi кыйыртeн шbиnдбi-мбi вусывлiжбiм цbивeштbилbит, шыв-шeдбiлbит. Мышкындыдонат шит. Сe-вeн-савeнiт колтат. Тiгy анbiт наганжым кeдiрeн нiльбi. Тiгy анbит ку-жы сапалыжым шывшын лыкты дi сарай лeвiш вbикбi шуeн колтыш. Ик-тi кымлы бидбiрiмiш ылыт. Звeрвлi гань кbирeдiлbит. Кугижiн чиновныйк-влi, начальквлi мары труйыш халыкым курым-курымок орландары-машeш лин мишbи, погынышы шбiдбi-жбi, ти бидбiрiмiшвлiн шамышкы пbи-рeнiт, цилi кyсбiжбiм пeрbиктbимбiлi-ок тiрвiнbимбiлi чучeш. Исправный-кбiм выртышты тeмдeн лаксыртeн шуeбi. Саслаш цацаат, бшмашкыжы iзi шапик савыц лаштыкым шbишкbиn шbиnдeвbи. Сморкалов, когон лудбiн колтeнiт вeкiт, кичкбiжeш вeлe, нbи-мамат бiштeн ак кeрт. Тывылаш манын, волостной старшина кыргыж мишiт, кок вeкбiлi ыдырeн шbиnдбi-мбi тбiдбiн лаштыра пандашeшбiжбi кок бидбiрiмiш кeчiлтeвbи. Тiгy ан-бiт, тбiдбiн лbиm-окса кнbигiжбiм шыв-шын нiльiт, листbивлiжбiм цилi кыш-кeт, iрвiлeн шуeбi дi айарeш лив-лbишbи рок вbилвiл лiвiрieш ташкeн, шbиnдeвbи.

— Тeвe!.. Тeвe!.. Тeвe!.. — маныт саслат, пумага лаштыквлeм йалыш-тыдон ташкат.

Орловым тамамат бiштiт ылым. Шbилbиn поспiйбiш. Бидбiрiмiшвлiн кидeш пандаш упшbи вeлe кизeн коды. Старстыат паштeкшbи мырыктыш.

Йыдал йалжы вэлэ кагакын кайын коды.

Исправныйкым пиш когон шинйт. Шинйт, шинйтат, вйльвйл выргэмжй-мат кыдаш нйльнйт. Ышкымжйым, носилкй вйрйэш пиштйнйтат, карём тйрйштй ылшы момоцашкы питйрй-нйт. Амасажым туйын тйкйлэн шйн-тйнйт.

Ирокэш момоцашкы анжалыт гйнь, —Сморкалов укэ, шйльйн. Момоца трува раж сагашы потолык анам тидй тйрвйтйл онгырэн лйктйн. Момоцаштыжы тошты мйжйр дй шйкшй калпак ылынытат, йамыныт. Виктор Иванычэт чиэн кйён. Волостной правльёнйй ылан солашкы тидй миэн шагалын. Момоцаштэт сыцан шйн-зйнйат, лач мёмё гань шимй дй луд-йш тидй лин шйнзййн. Ыдйрймйшвлй шимйшэш лицйжй кйкйргэн, нуал шйнзййнйат, пиш лудйшлй кййэш; тидй исправныйк ылэш манын, атат шаны. Волостной правльёнййшкй Сморкалов ирокок миэн шагалэш. Сторожим кйньйлтй. Орловым шудйктй. Тйдйжй:

- Малан?—манэш, йадэш.
 - Кйлэш,—исправныйк кйлэсй.
 - Толмыжым вычок...
 - Эчэ тйгэ попэт?!—Сморкаловэт шйдйшкэн колта—шудйт гйнь, кй!—манын йалжым ташкал колта.
- Сторож ваштылэш. Исправыкшы пушэ шйдйшкй.
- Мйньйм пйлэт, кй ылам?—манэш.
 - Тйньй-йй?
 - Мйньй!
 - Тйнь—бродйгй ылат.
 - Ку?!
 - Кйэн кашшы...

— Мйнь—исправныйк ылам... Тйгйлй попымашэшэт мйнь тйньйм цйцаш арестуйём...

Сторож ваштылтэ нйма статьянат цйтэн ак кйрдт. Ваштылэш, ваштылэшйат, Сморкалов вйкй шйвйл шйндй...

— Тфу! Ййрнйктышй,—манэш дй правльёнйй томажы гйцйт тйдйм шйкён лыктэш—цйдонок кйок..—манэш. Тйдйжй йнэжй лйк, сасла. Сторож ик-кок гйнк савэн колтыш. Тй жйпйн ураднык толын шагалэш. Бродйгй постол худа выргёман исправныйкым шйштй салажыдон тидй лывшал колта. Сморкалов ураднык вйкй кйчйлтэш:

-- Тйньйт исправныйкым, йшкэ начальныкйдйм шййт?!—манын сйгйрйл шйндйш.

Урадныклан потйкй вэлэ. Уташ ваштылэш. Ик мазарышты ижй Сморкаловым пйлэн шот.

Начальныквлй совсёмок арёвй. Орави солашкы стражнык волкым колтйнт. Сморкалов кйсьжйм йажон пйрйктэн. Ыдйрймйшвлйм кйчйн-кйчйн шинйт. Кызаматышты шйнзйктйнт. Кого Стёпан вйтйм—самой вуйлалтышым, мон кйртйлтй; тидй шйльйн каштын. Арвйгудывлй воктэн цйпйнйвлйштй мола ййвйрт йлэн. Уштйштй йльймйшэшэт прустуйён дй вара шукат йльйдэ, колэн...

Савикймйат судышкы шывшыныт, йадыштыныт. Кайшланэн кйртмйжйдон тидй эчййт ытла.

— Ти ородым малын вара кандйндй?—манын, суд пйшйм вйдйшй эдймвлй попат.

(Пакрыла лиэш)

Иакшар нйткывлә

Кыткывлә иквәрәш
Кого шүнгәм аралат;
Колхозвлә иквәрәш
Кымда нырым кыралыт.

Кыткывлә шүнгәштәм
Цилән кычән аралат,
Колхозвлә пәшәштәм
Йәшнән-йәшнән талашат.

Кыткывлә шүнгәш
Кавшангывләм кәвәртәт.
Колхозвлә иквәрәш
Кулак йыхым пйтәрәт.

Йакшар кыткы силан:
Кого арам намаләш.
Ударнык тәг—Иван
Шүм пыт пәшәш шагаләш.

.....

Йакшар пылак

Быр цырәйн йакшар пылак!
Тагачы май пәрвый кәчбн,
Сәндәлыкбн йырәм—йыр
Йакшартарән валгалтат.

Быр пәлэдбш—йакшар пылак!
Тагачы май пәрвый кәчбн,
Цилә вәрә йырән—сйр
Сусуәмдән анчалат.

Төр ажәдшб йакшар пылак!
Сагаәт йылыш тылышкат,—
Ирбк вәрцбн тагышкат
Шимәр сйрбн тәрвәнә.

Сынбдымб йакшар пылак!
Сагаәт ушнән циләнок
Капиталым иквәкок
Лывшал шуән кәвәртәт.

Тыл салыман йакшар пылак!
Тагачы тынбб Индыштәт,
Совәтәнгшб Китәйштәт
Салымалтын выльгыжат.

Лудбктбшб йакшар пылак!
Фашист дуцаштыш тышманжат,
Капиталжы, мольжат
Тынббм ужын кыргыжыт.

Быр йушбвләм—тышман дуцам
Шимәржб кычән соикток
Важгыц сәрәл шуаок,—
Рәволюци рашкалта!

Май айона—йакшар айо!
Тагачы кәчбн йырәм—йыр
Кбрәдәлмб тылшты выр
Валгызалтын аварга!

Көк сәндәлын

(Шукын попышашлык)

Тыштәкән,
кәчб вазалмашышты
капиталын кәчбжб
үкшә,

йорә,
вазаләш.

Тиштәкән,
кәчбнә лүлтмәшбштб
прольәтарын кәчбжб
куза,

лүлтәш,
валгалтәш!

Тыштәкән,
„пәләдәлтшб“ САСШ-ты,—

цилә вәрә кризисжб
пүктә,
шүктә,
пиәнгәш 1)...

Тиштәкән,
кушшы СССР-нажы
кокшы вбцяшдонжы
куза,
кушкәш,
виәнгәш!

Тыштәкән,
капиталын „райышты“

1) Арбш пи гань ләш.

пәшәдәмвлә пиш шуқы
шужат,
кижәт,
парвалат.

Тиштәкәк
пәшәдәмвлә вик укә:
угыц бштымәшбшты
бштәт,
йәшнәт,
талашат!

Тыштәкән,
сыралым заводшты
машинәвлә шуқыжы
колат,
тбнгыт,
шәләнәт.

Тиштәкән
тбхнхик кушмы сәмбнхжә
машинәвлә пиш пбсбн
сәрнәт,
каштыт,
пәшәләт!

Тыштәкән
шөртвннгшы банкывлә;
доллар, стбэрлбнг, маркывлә
урыт,
валат,
шулдәштыт.

Тиштәкән
игыц иштб займывлә—
йблә кушкаш палшышвлә
ләктыт,
шәрләт,
шукәмбт!

Тыштәкән
фөрмөрвләлән пиш йасы:
лбмокса дон кризисжб
царгат,
тарват,
кыдашыт.

Тиштәкән
колхозвләшты пиш йажо:
пәшәм шуқын пыт кычән
бштәт,
сбнгәт,
талашат!

Тыштәкән
польцәй—фашиствләжб
ирбк вәрц крәдәлшбвләм
пүктәт,
лүәт,
питбрәт.

Тиштәкән,
ирбкән ирбкбшты
циләнок шимөрвләжб
бләт
сусун,
ирбкләт!

Тыштәкән
капиталын шәмәнжб
ик халықдон вәс йишбм
ташка,
йамда,
пбзббртә!

Тиштәкән
цилә йиш халыквлә б
цат иквәрәш ушнәнбт,—
бләт,
йөнәт,
бвббртәт!

Тыштәкән
угыц вырсыланашты
СССР ваштарәшнә
шымат,
бштәт,
йәмдбләт.

Тиштәкән
мә вырсым ана шаны;
мәнмәм шйәш толыт гань,
цунгаш,
рунгаш
йәмд(б) ылна!

Тыштәкән
шык капитализмбжбм
угыц рөволюцижб
ташка,
сбнгә,
рашкалта!

Тиштәкән,
ирбк СССР-штыжы
у социализмбжб
кушкәш,
сбнгә,
ашкылта!

Сусу мыры

(Төрләтүмә)

Шылән ләкшб азымжы
Кәч(б) айарлан сусу лин,

Вольаш ләкшб волькжы
Ыжар кәйлән сусу лин,

Йонгыш ләкшб мүкшбжы
Пәләдәшлән сусу лин;

Угыц кушшы икшбвб
У(б)лбмәшлән сусу лин,

Ирбик ужшы марыжы
Совет властьян сусу лин,

Колхозыштыш халыкжы
У пашалан сусу лин.

(сола мыры)

Христос күн тос?

Христос күн тос ылэш?
— Попын дон кулакын.
Кү пишок ыдылэш?
— Кү пыт ородангын.
„Христос“ манмы—йамак—
Поп кышанлан анъэш.
Ты йамакжы йамок!
Попын йамак йамэш...
Христос укэ, ылтэ;
Бйбж кыньыл кэртэ;

„Чудьэсавлам“ лыктэ,—
Шанэн лыкманш вэлэ.
Кү „когэчбм“ айа,
Тыдбй поплан палша;
Тыдбн пардон пайа:
Попын окса паша.
Поп дон йых тышманжы
„Христос“ сага кылат.
Йымыдымы, анчы!
Цаклышашлык ылат!

М. Шкэтан.

ШОР

НЫЛ КЫДЭЖАН ДРАМЫ.

Алык-Марын гыц Кырык-Марыныш З. И. БЭЛКИН сэрэн.

Мадшывлэ:

1. ЙЭПИШ, 60 иэш кугува, чэлыньбик оролы.
 2. МУРЗАЙАРСИ, „Труйыш“ колхозын вуйлаалтышы, 28 иэш.
 3. ОСТАП, Кулак, чэлыньбик хоза, ссылык гыц шыблн толшы, 50 иэш.
 4. МИКЭ, Остапын кого эргыжы, 26 иэш, атыжыдон икараш шы-
лбн толын.
 5. СЭРГЭ, Остапын вингыжы, 25 иэш колхоз счэтовод.
 6. ОПАЙ Остапын изи эргыжы, 15 иэш ырвэзы
 7. ОНОЙ 15 иэш ырвэзы.
 8. ОВРЭМ, 35 иэш, пэрви йакбн, вара тымдышы ылын.
 9. ОПАНАС, 28 иэш, колхоз вакш вуйлаалтышы.
 10. МИКУШ, колхознык.
 11. ЙАКУШ.
 12. МИТРИ, 30 иэш, тракторист.
 13. МИЛИЦИОНЬЭР.
 14. ИК МАРЫ.
 15. ВЭС МАРЫ.
 16. МАРЙИ, 26 иэш.
 17. КЛАВЙЭ, тымдышы, 22 и кытлаш.
 18. НАСТА, Остапын ыдбйржы, Сэргэн ватгыжы, 22 иэш.
 19. ОРИНА, 22 иэш, Арси дон ушнэн ылэ.
- ЫРВЭЗЫВЛА, ЫДБЙРВЛА, МАРЫВЛА.

Чельныйк. Вургымла монгырышты чельныйкыштыш портанцыл кайеш. Ульавла ылыт. Шалахай монгырышты кужы писты тангата шалга. Цилә дэ-кораци пистэр.

Йэпиш кугуза портанцыл турэ тангата вьлны йыдалым бьштэн шьнцә.

ЙЭПИШ. Кха!.. Шөртньы... йара вэт тэнгә... Шуку, шуку улы. Остап „кым тьжэм тәнә шөртньэм улы“ манын мыралта ылы, лачокок ылын. Писты көргышты кий,—манын, кұ вара тумайэн, кұ тумайэн? (Йыдалжым портанцыл вуйеш пиштәат көргән писты докы кәә. Кидшыбим укш ражыш цика. Вара консэрвы әтым лыктәш.) Кха! иктә куд-шыбим кьбрвэнгә лиеш... Цилә шөртньы... Мә пәленә дә, иктьләнәт ана кәлэсы, хә-эх-эх!.. Ах Йэпиш, Йэпиш! Шонгы лыкәшәт, пакиталист линәт... Пәрви Остап пакиталист ылы, тьньжы тидьн тәрзыжы ылыц. Бьндә тьнь бьшкә пакиталист ылат. Остапшы тагышты каштәш: совәтлән сулыкым простыа. (Банкым писты көргышкы мьнгәш пиштә, вара бьшкә вәрбышкыжы кән шьнцәш) Пакиталист!.. хә-хә-хә-хә!.. Малын мьләм шөртньят кәләш бьндә! Качкаш колхоз пукша, Шуар әнгьрышты вьд утымәшкы. (Эчә йыдалжым пиштә. Йьр анчаләш) Эх, вадат лиеш вәт! Шуар әнгьрышкәт вьдлән кәаш вәрәштәш. (Пөртыш пыраат, вөдырәм нәлбн ләктәш). Пакиталист! хә-хә-хә!.. (Сцәны шайылыны мыры йук шакта.)

ОНОЙ (мыра).

Кәчы шьнцәш цәвэргән,
Ирок ләктәш йакшаргән
Кулак клас кәвэргә,
Мәнмән винә аварга.

(Оной, сцәны гач кән, пөртыш пыра, вара ләктәш. Кидыштыжы изи кырыш Портанцыл ташкалтышышты кышы йыдалым нәлбн анча, вара мьнгәш пиштә, бьшкә мырым сәмжым шишка).

— Кугуза! Кугуза! Йэпиш кугуза! Йэпиш куги киш! Ма вара, кыш кәйән?

ЙЭПИШ. (Вөдырәдон толәш. Пөрт сага шьндә)—Мам вара сасләт? Шонгы Йэпиш кыш вара кәә? Ороды ылат!.. Йымылан тау, луцкы и нәрй чельныйкышты бьләнәм гьнь, луцкы гәнәкәт ләктын кәтәлам... кха!..

ОНОЙ. Остаплан тәрзылыкәш шалгымет годым „каштәш лүдьнәт—тидыжы лачок. Колхозыштыжы гьнь тә ганьда шонгыжы, худам бьштәш цаца

ЙЭПИШ. (Өрәш) Худам манат?! Худажым күлән? Колхозшы күн? Кха!

ОНОЙ. Күн! Бьшкымнән колхоз.

ЙЭПИШ. Тьнь бьшкымәдым бьшкә шият ма? Кха! Шият вара бьшкы-мәдым? (Шьдәшкән) А руннәр; Тьнь мьньбим чт тымды! Колхоз бьшкымнән. Мьнь бьшләнәм бьшкә худам ам бьшты. Остаплан тәрзәш шалгәнәм гьнь мьнь пакиталист ам ыл, Остап пакиталистлән лачок, худам бьштәм,—тәвә ужат! Кха! (Вөдырәжым нәлешәт, пөртыш пыра).

ОНОЙ. (Ваштыләш) Ну, шонгы!.. Әптән ганьок шьдәшкыш. Ужамат, Йэпиш кугуза „Труйыш“ колхозын ударныйкшы ыләш.

ЙЭПИШ. (Пөрт гьц ләктәш) Кха! Оной, тьнь токәт кәйәт гьнь, Арсилән кәлэсы: тишкы тагачок толжы. Йэпиш кугуза пиш выча ман.

ОНОЙ. Тьды бьшкәжәт толам манын попыш.

ЙЭПИШ. Толәш?

ОНОЙ. Толәш сәй.

ЙЭПИШ. Кха! Йара, толжы пиш кого пәшә улы (трукажым пижыктә) Кха!... Тьнь кыш каштыц?

ОНОЙ. Шыгы йыл погаш толын.

ЙЭПИШ. А-а, палэм: атыят пәрдаш кычаш кәнәжы, кха!... Тәнә эчә лу луцкы пуд пәрдашым кыча сай.

ОНОЙ. Мыньят ләэн мыштәм.]

ЙЭПИШ. Тынъ? Тынъ пышыштыжат шынцән ат. кәрдт.

ОПАЙ. (Шалахай монгыр гыц толын сүэны гач кәнәжы.

Оной дон Йэпишым шәкләнәнрәк анчаләш).

ОНОЙ. (Опайым әрән шагаләш). Шагал! Вады вәкылә мам каштат?

ОПАЙ. (Кәнәжы). Караң, мам әрәкәләт?

ОНОЙ. (Ак колты) Чәльнәк гач кашташ тәйләнәт вәр укә. Кулак, пропка игы! Ти чәльнәк бндә атыятын агыл. Тынъ кашмаштәт тиштә, кү-сәйм порәктәм манын, худа бштән кәрдәт. Марш мәнәш.

ОПАЙ. (Толмыжы корнышкыжы мәнәш сәрнә). Тынъ ма?... Мынь нымат укә... (Пакрак кән Онойлан мышкындым анчыкта) Пишок ит тәйргәштәл; тәмдән гань колхознәквләнәйм ышым пыртат. Тыхалда эчә (кәә)

ОНОЙ. (шәйдән) А-а, кулак игы! Мынь тәйләт анчыктәм, авәт йалаш (Писты укш гыц пичәләйм нәләшәт, Оной паштәк виктә).

ЙЭПИШ (Ваштыләш). Кха, Коты игы, лач коты игок ылат. Мам акәләшок тәйргәштәләт? Остап бшкәжы тагышты каштәш, тә әргәжы нымат бштән ак кәрдт.

ОНОЙ. (Пичәләйм анча) Пичәлжәт рәйбимә агыл.

ЙЭПИШ. Кх-кх-кх-кх. Лүәнжы мыштәт вара?

ОНОЙ. Кү? Мынь ам мышты? Ит попы: мынь икәчә икәнәк каракым лүәнәм.

ЙЭПИШ. Чучынат вара?

ОНОЙ. Укә, чүчтәлам. Попазыдә, каракшы изи ылы. Опай карак гыц кого, Опайым чучам ылы.

ЙЭПИШ. Опай худа пәшәм бштән ак кәрдт.

ОНОЙ. Ак кәрт бәлгә, нәйнә пиш мыштат. Тәвәш, тәләйм Мурзай Арсимәт кү лүән ылы? Кулаквлә пуштыныт ылы. Кулаквлә пиш худа ылыт.

ЙЭПИШ. Тидәжы лачок. Тәгү пушташ шанән ылы.

ОНОЙ. Кәлтәймәш кулак цуцам иктәйдәнгын пуштын опташ кәләш. (Пичәләйм вәрәшәжы сәкә. Вара Йэпиш докы миән ольәрәкын попа). —Тынъ, кузуга колтәлат эчә: Остап дон кого әргәжы Микә ссылакы гыц шәйлән толыныт, маныт. Кәзәйт, вуйта, Шуар купышты бәләт. Опай нәйнәлән качкаш намаләш вәкәт, бндә кок гәнәк вадәш кашмыжым ужунам.

ЙЭПИШ. (Өрәш). Кха!... Ма вара акәләйм попәт? Кыцә вара мбәләш лиәш?

ОНОЙ. Кыцәжым ат пәлә. Шәйләт манын попәт доко.

ЙЭПИШ. Кха!.. Аньәт, аньәт толынок ма вара?!...

ОНОЙ. Шәкләнәй кугуза: Остап гань худа әдәм укә, толәшәт пуштынат кода.

ЙЭПИШ. Кха! Мыньым малан пуштәш? Ха-ха-ха!.. Пуштәш гыньят мынь колымаш гыц ам лүд... Бәләнәм—ситә. (Тамам тумайаләшәт, ваштылмыжым цәрнә). Кха!... мм... тәнә Оной, токәт мимәкәт, Арсим колты, ит монды, йәлә толжы. Пиш кәләш. (Мурзай Арси толәш. Акшакла ик кидәштәжы панды).

ОНОЙ. О-О! Арси тәвә толәшәт! (Йэпишлән). Толәш маным вәт.

АРСИ. Йэжон бәләт вара, Йэпиш Кугузаәм.

ЙЭПИШ. Пиш йажо, Арси шольы. Пиш йажо, Тол шәц.

АРСИ. Толам дә, изин-ольән йаләм каршта: (Онойлан). Оной, тыньым атыят йамдән. Вычыц—вычышат бшкәтшөк Шурыш кәш.

ОНОЙ. Ак, шайтан! Лачок мѣнь тѣштѣ шуку шалгышым.... кѣшай!
Тѣрѣк Шурыш тѣргѣштѣм. (Кыргыжѣш).

АРСИ. (Акшак йалжым анцкыла шуѣн тангата вѣйкѣ шѣйцѣш).
Йалѣм со эчѣ каршта.

ЙЭПИШ. Шушыржы со эчѣ тѣрлѣнѣдѣ, ужат?

АРСИ. Пулѣы ырашы тѣрлѣнѣн дѣ, тама кѣргѣштѣ каршта.

ЙЭПИШ. Мѣнь тѣлѣнѣт лѣкѣрсѣым пуѣм, йѣилѣ тѣрлѣнѣ.

АРСИ. Махань лѣкѣрсѣым?

ЙЭПИШ. Шулѣи шѣл. Пиш йажо лѣкѣрсѣа, шушырым пиш йѣилѣ тѣрлѣтѣ.

АРСИ. Махань шушыр вѣт...

ЙЭПИШ. Кха! Кѣйѣйт тѣнѣын ѣрдѣш лѣмѣт каршта вѣт. Ѡрдѣи лу карштышым шулѣи шѣл пиш йѣилѣ тѣрлѣ.

АРСИ. Айда, йара ольѣн тѣрлѣнѣ. Мѣнь, кугуза, токѣт йѣладон толь-ым. Иргодым улѣвлѣм итрайѣн пѣйтѣрѣш кѣлѣш. Кѣрѣл ѣдѣврлѣм иргодым йѣмдѣилѣ. Мѣнь иргодым колтѣм. Цѣрлѣнѣшкѣи кок улѣвлѣм йажоракын анчаш дѣ, итрайѣш лиѣш гѣнѣ, итрайѣн шагалташ; ак ли гѣнѣ, чѣльнѣк гѣцшѣат лыкташ кѣлѣш. Цѣрѣым вѣлѣ шѣрѣт.

ЙЭПИШ. Нѣнѣи ѣлѣн ак кѣртѣп. Тиштѣи шѣйцѣкѣтѣш ак йары, Остап цѣрѣн улѣвлѣм тѣрѣк тѣгѣи лыктѣш ылѣы.

АРСИ. Мѣнмѣнѣт тѣнгѣок ѣштѣш кѣлѣш. Тѣнѣ Остапын кыцѣ анчымы-жым ѣштѣт вѣт, ужынат. Мѣлѣнѣѣт тѣнгѣок анчаш кѣлѣш. Мѣкш анчаш Остап кого мастар ылѣы. (Пѣроскым пѣжѣкѣтѣ).

ЙЭПИШ. Кха!... Мѣнь, Арси шольѣа, Остапын мѣжѣмѣт монам вѣт, хѣ-хѣ-ха!

АРСИ. Махань мѣ?

ЙЭПИШ. Кха!... Йажо мѣ!... Йажо мѣжок, шѣйшлѣн моло агыл. Остапын пакиталист банкыжы кидѣштѣм, вѣрѣштѣн. (Пѣштѣи докы миѣн раж гѣц банкым лыктѣш. Вара Арси докы нѣнѣѣа, ѣшкѣ вѣштѣлѣш)—ха-ха-ха! Остапын шѣртнѣжѣи! Тѣжѣм тѣнѣа!... Пакитал!

АРСИ. (Ѡрѣн кѣнѣиѣл шагалѣш). Ну-у-у?!

ЙЭПИШ. Йыманцылнат, шѣртнѣи!

АРСИ. Кыцѣ монат? Кышты мон кѣрдѣнѣт?

ЙЭПИШ. Вѣрѣшѣжок. (Шѣйцѣш). Шѣц, цѣлѣа кѣлѣсѣм. Остап йѣмѣжѣи йѣидѣ: „Мѣнь кым тѣжѣм тѣнѣа оксам лыктын пиштѣн кѣрдѣм, оксамжы эчѣ маханѣы... цѣлѣа—шѣртнѣи.“ манын мѣралта ылѣы. Тѣдѣым ѣшкѣѣт колынат сѣй. Раскулачынѣы вѣрѣмѣа шомык, Остап шѣртнѣжѣим тѣйѣн, сѣмнѣжѣилѣн кѣлѣсѣн кѣртѣ, погѣн нѣнѣнѣйт. Вѣтѣжѣилѣн кѣлѣсѣш цацѣн виднѣи дѣ, вѣтѣжѣи клухой: колын кѣртѣ, ынгылыдѣ. Тѣнѣ, лым кѣмѣкѣи, вѣтѣжѣи вѣйц-кут гѣнѣа толын анчылт, кѣчѣл кашты. Толѣшѣт со ти пѣштѣи йѣйр пѣртѣш ылѣы. Мѣнь тѣдѣым ужым. Остапын чѣльнѣкѣштѣжѣи мѣнь цѣлѣа пѣшѣнѣым пѣлѣм. Шукат шѣим кѣчѣл, пѣштѣи кѣргѣш ти банкым мом... Нѣа кычы!...

АРСИ. (Банкым нѣлѣш). Молодѣц ылат кугуза!... Иргодымок ти шѣртнѣжѣим банкыш нѣнѣн зѣдѣйѣн кодѣм. Лыдынат вара?...

ЙЭПИШ. Лыдынам дѣ, шотшымат йамдышым. Тѣжѣм тѣнѣа нѣрѣи улы,- Нѣнѣа! Осударствы рѣспубликлѣн пользы лижѣи... Укѣ гѣнѣ, Остап толѣшѣт, намалат кѣѣ...

АРСИ. (Йѣпишѣим анчал шѣндѣа). Тѣнѣѣт колынат ма?

ЙЭПИШ. Кха! Попат.

АРСИ. Ѣшкѣтѣт ѣлѣш ат луд?

ЙЭПИШ (Ваштылѣш). А мѣнь малын лѣдѣм вара, укѣ, кха! Чортлан лѣдѣм ма? Айда, шѣртнѣиѣдѣим нѣнѣа... Вара алаш кѣйѣт гѣнѣи, газѣтѣшкѣи

сирялтэн пу: „Труйыш“ колхозышты Йэпиш кугуза Остап пакиталистын шөртньыжым мон, ман“ хэ-хэ-хэ! Йэпиш кугуза мон!....

АРСИ. (Ваштылэш). Сирэм, цилә сирэм. Пиш кого тау, кугуза! Рэспублик казналан пиш кого пользым бштәнәт.

ЙЭПИШ. Хэ-хэ-хэ! Йэпиш кугуза Советлән палша, тйдьы бшкә пройтатат. Такәш агыл вәт, тәрэбштьы каштын. Йэпиш кугузалан ижьы настойаший бйләмәш толын...

АРСИ, Циләнок тьын ганьэт лит бльгэцьы, „Труйыш“ колхоз шим хагаш ак показы ылыы. Шукы колхозныквләнәжок бшкьымбшштьым вәлә тумайат; пәшәш кьцә кәләш, пыт ак пижәп. Опанас дон Сәргә колхознык-вләнәм алталыкалаш вәлә цацат. Оврәм йуәш тәрвәтйләш.

ЙЭПИШ. Сәргә—Остапын виньжьы, Остап корным ташка. Тидьым колхозгьышәт лыкташ кәләш.

АРСИ. Счәтоводлан молы мыштышы укә. Тәвә вәскәнәрәкшьы бшкәәт тьмәнь шоктәм... Ну, тагачәш цәвәр. Иргодым Микуш толәш. (Банкым анчыкта) Иргодымок тидьым ыжатәм. Пиш кого тау! (Кәэ, Йэпиш тидьым жата).

ЙЭПИШ. Цәвәр кәок. Йбйләрәк төрләнбь.

ЙЭПИШ. (Мьнгәш толәш). Тәвә Остапын шөртньыжьы кышкы кәә: Государствы рэспубликлән. Ха-ха-ха! Эх, Остап, Остап! Шөртньыәт пьйтьш. Айда, тол дә, кьчәл.. Шөртньыәт государствы рэспубликьыштьы! А төрбьм кьчәләш тьнгәләт гьынбьы, мә позицим пачына. (Пичәлбьм нәлбьн пөртбьш пыра). Кок мәркьым рәйән шьбндәнә. (Ымбалны кармонь йук шакта. Толыт: Оврәм, Сәргә, Опанас, кьмытынат йушкьы ылыт)...

ОВРӘМ. Цәрә вуяа. Цәрә йаләшбьжьы опоркым чиән. Кармонь дон «Вөруйу» мольтва сэмбьм шакта, бшкәжьы мыра. Толын шомык кармонь шакташ цәрнә. (Попла сасла) Атьән, эргьбн, свәтой шүлбш льмәш! Тли, тли льмәш!..

КЫМЫТЫНАТ. А-а-а-ми-инь! („Аминь“ мырымы годым Оврәм кьшән гьцшьы литьыр әрәкәм лыктәш, Опанас—сыкырым, Сәргә—колбасам. Рьймәлгьы. Пүшәнгьы лошты пьцкәмбьш лиәш, кьмытынат шьбнрбьт).

ОВРӘМ. (Попла йымыдыләш) Эх, кого йымы! Ти литьыр әрәкәнәм, ти алаш соктанама, ти сыкыр лаштыкнам бшкә пурьы кьмыләт дон благослова-йы! (Опанаслан). А тьнь, Опанас, йымы гьц ит вычы, Йэпиш гьц чәй стопкам нәлбьн лык.

ОПАНАС. Цәцаш тиштьы лиәш. (Пөртбьш пыра).

ОВРӘМ. (Попла). Благословайән бог наш...

СӘРГӘ. Цәрнбь, Оврәм!..

ОВРӘМ. Эх, йымын эргьы! Йымын свәтой шүлбш?

СӘРГӘ. Пәрви, йәкьбньштәт служмәт годым, урмыжынат—ситә.

ОВРӘМ. Махань йәкьбн! Мьнь учитьыл ылынам. Йәкьбньштьы ик и вәлә служәнәм... Тидьым шотыш нәләш ак ли.

СӘРГӘ. Учитьыл! Лу и тиачокышты шалгәнәт, вара—йәкьбньштьы, вара ижьы учитьылбшштьы, йәкьбньштьы шалгьмы гишәнок учитьыл гьц поктыл лыктыныт.

ОПАНАС. (Стопкам лыктәш). Тәмькәлбьдә! Таум кәләсэн йүдә. Әрәкә—мьньбьн.

ОВРӘМ. (Стопкам нәлбьн, әрәкәм тәмәәт, йуәш), Йуәш шанәдә гьбнь, бшкәәк тәмән йүдә.

ОПАНАС. Поп ганьок ылат, Оврәм йәл әрәкәлән хоза линәт. (Тәмәәт йуәш)

ОВРӘМ. (Опанасым шьдәшкән анчаләш). Әрәкәм вәкш лашаш дон нәлмьы.

ОПАНАС. Бшкәәк тәрвәтәнәт.

ОВРЭМ. Атытэйм пушташ тэрвэтэм ылгэцйи пуштат ылы вара?

ОПАНАС. Лашаш выжалаш тэрвэтэнэт гынь, сэк кого вуйнаматшы тынь вёлнэт лиэш.

ОВРЭМ. (Мышкындым анчыкта). Тэхэнь вуйнаматым ужтэлат?

СЭРГЭ. Но-но!... Ит лүдбкты! Цэркы гыц утышы!..

ОВРЭМ. (Утла шөйдэшкэн кыньы шагалэш). Сэргэ тырлы! (Кышан гыц наганым лыктын, Сэргэлэн анчыкта). Ти нагандон тэйбм Мурай Арисим кү лүэн? Пэлэт ма?

СЭРГЭ. (Тырын кыньылэш). Кыцэ тынь токэт вэрэштён?

ОВРЭМ. Тоты вэт... Лүдэт ма... Ха-ха-ха! Худа стрэлок ылат.

СЭРГЭ. (Ик мэгэл Оврэм ваштарэш шөйдэшкэн анчэн шалга, вара, шөйдёжы шөрлэйт, вэрэшбжы шёнцэш). Пэлэнэт гынь, ышмашкэт вёдбм подыла... Наганжат мадыш агыл, ит лыктэдб.

ОВРЭМ. (Наганым кышавышкыжы пиштэйт, шайыкыла цакнэ). Мёнь цилэ шижам, цилэ цаклэм.

ОПАНАС. Махань, кэлтёмаш, цилэ пэлёнбш.

СЭРГЭ. Поп гань, поп... Пи гань нэр пышан. Лүдэш укэ, Оврэм сойток иктёлэнэт ак попы. Ти шотышты быньанэш лиэш. (Сэргэ дон Опанас турэшбштё попат, йүт).

ОВРЭМ. (Пистё тынгэш шагал мыра!).

Пистё пэлэдбш пэлэдэш.

Мёланэм агыл пэлэдэш,

Пистё пэлэдбш пэлэдэш,

Цашан эдэмлэн пэлэдэш.

Ломбы пэлэдбш пэлэдэш,

Мёланэм агыл пэлэдэш,

Ломбы пэлэдбш пэлэдэш,

Цашан эдэмлэн пэлэдэш.

(Пётэрлиш купльэт мырымыжы годым, ольэн ашкэт анцык толэш. Вара ломбы докы толын шёнцэшэйт, турэшбжы попа).

ОВРЭМ. Проклятёй цэркы! Эдэмбн вёйржым локтыланат... Луцкы и народым алтамаш, луцкы и ёлёмаш проклятаймаш. Малан ёндэ йарэм? Цилэ көргё шанымашдон тыньбм йаратэм ылы. Мэлын тэнэ лин?! Тёлэнэт цэркы кайыш йардэ. Мам мёнь ёштэн мёштэм? Проклятёй йёмы!..

СЭРГЭ. Тэвэ, йамшына мэгёйрэ. Эчэ могилаш кэн кымалаш тынгэлэш сай. (Оврэмлэн). Тол ик стопкам йүн колты, вара ойхэт пётэ.

ОПАНАС. Ит попы тёдён дон, хоть маньар мэгёйрёмжы.

ОВРЭМ. (Нёныёдок миэн, кидэшбжы арёкэ стопкам кыча) Тёнгвлээм! Тагачы кэчё эртэ. Иргод кэчэт эртэ. Изин-ольэн курымнаат эртэн кэа. Кавэрэш тынгэлэм годым, шёйгэрлэш кэн тэнэла сёйгэрлэм: Ородывлэ! Мүлэндё вёлнё хоть махань кого эдем лин ёлбдэ. Хоть шёртнёб, ши вёйргёмбм чиэн кашта, хоть ши тарэлкы гыц шёйжвёк йёлёмбм качкын ёлбдэ, хоть пуры лидэ, хоть худа лидэ—колымыкыда тэмдэн кэпдэ сойток шёуэш, сойток шукш качкэш... Хоть ышан лидэ, соровно ороды лидэ.

СЭРГЭ. Нэ, йу! Вильё качшы курныж!

ОВРЭМ. (Ик жёп Сэргэм туран анчэн шёнцэ. Вара йүн колта, охыр стопкажым, Сэргэн вуйэш кымыкта). Нэ! (ёшкэжы сэрнэлэшэйт, картмоньжым нэбён вургымла монгырышкы кэа)

СЭРГЭ. Кэлтёмаш! Шёйгэр пындаш лык!

ОПАНАС. Айда, мээт кэнэ! Йыд лин!

СЭРГЭ. Мёнь ти цэркы гыц утышылан анчыктэм! (Кэат) (Шуку жёп сцэнёй охыр лиэш. Когонок пёцкэмёштэ. Вара шайыц, лүдён-лүдён, Остап дон Микэ толыт. Шёклэнэн попат).

ОСТАП. Ёлёмашэт, шэрэмэт! Ёшкэ чельнёкыштэтэт шолы сёмёнь каштат... (Микэлэн). Микэ, пёрт анцык кузэн колышт... Тё шогы кэлтёмашёжы амала ма?

МИКЭ. Колыштам (Пёртанцык кузаат, колыштэш. Тё жёпбштё Остап

писты көргөш кидшым цукэн кычылэш). Амала видны, нэр-йук шакта. (Вара пөрт анцыц вала. Валымыжы годым, пөртанцыл агаэш шөрт-ныялт вазэш).

ОСТАП. Ма иям! Тол йылэ!

МИКЭ. (Атыжы докы мия). Моц вара?

ОСТАП. Кид ак шо, тынь шокшэдым кяргялтэн кычыл.

МИКЭ. (Шокш кяргялтэн, кидшым писты ыражыш цика, кычылэш).

Укэ, нымат ак вэрэшт...

ОСТАП. (Лудын). Эх, йымы!.. (Мыжаржым кыдашэшт, кидшым эчэ ражыш цукэн, кычылэш). Ох, госпожи, госпожи, Шолыштыныт, шолыштыныт!

ЙЭПИШ. (Пөртанцыл амасам пачын анчалэш, кидыштыжы пичял, йшкэжы ваштылэш). Хэ-хэ-ах!.. Кычылдэ, кычылдэ! (Йукунок ваштылэш). Ха-ха-ха!... (Остап дон Микэ трук шагал колтат, Йэпишым ужыт).

ЙЭПИШ. Кха!.. Остап дон Микэ!.. Пакиталиствя! Кытырмашдажы моло махань вара?!

ОСТАП. (Йэпиш докы кыргыж мия) А, шонгы йрывбж! Шөртныб, кышты?! Тынь нэлынэт!

ЙЭПИШ. Шагал! Такэш ит тол! Лүэм! (Пичялым виктэ). Мыланэм шөртныбет малын кэлэш? Тыньбн шөртныбетдон мам йштэм? Мыньбн колхоз пукша, йуктэ, чиктэ. Ма эчэ кэлэш?

ОСТАП. Алталэт?! Тыньок нэлынэт! Молы иктат ак мо ылы! Пу мынэш!

ЙЭПИШ. Ха ха-ха! Укэ гынь, мам пуэм. Шөртныбет Государствы республиклан кэн...

ОСТАП. Ах, локтызы, шонгы! Ах, кызылык! (Пичял мычаш гыц роалтынэжы).

ЙЭПИШ. (Цякнэлэш дэ вара эчэ пичялжым кычэн шагалэш. Шыдын). Кха! тынь ма? (Курокым лүктялэшат шывшылэш. Пичял ак пыдэшт, эчэ лүктял шывшылэш. Пичял эчэят ак пыдэшт).

ОСТАП. (Трук кыргыж мия. Йэпиш кид гыц пичялым шывшын нэлын өрдшкы шуа. Йэпишым пызыртэн пштя, звэрля мугыра).—Ааа...! ммм!... Тынь лүаш!... Ышкэ хозаэтым пушташ.

ЙЭПИШ. (Сасла). Караул!.. Ытарыда! Карау...

ОСТАП. (Йэпишым логергыц пызыра). Аа а...! Мыньбн лүаш! Мыньбн. Хозаэдбм! Каваштэдбм кыдашам!.. Шум-мокшэдбм кышкэдам!.. Кишкээдбм кырыштэм!.. Мокшэдбм кыштыртэм!.. Ы ы-ы!... (Йэпиш пытары саслаш цаца, пачанэш, вара йукшат йамэш, шыпланэ. Остап шүлэштыл-шүлэштыл Йэпиш дору цякнэ).

ОСТАП. Эдэмбн ныгынамат йшкэ пуштэлам ылы, а кызыт шүдб эдэмбн пуштам гыньят, кидэм ак цякнб!

МИКЭ. (Пичялым кидэшбжы нэлэш). Пичялжым мынь нангэм. Ышкбм-нанок вэт.

ОСТАП. Ороды! Пичялым нангэт гынь, манмам вуйнаматэш пштэн кярдбт. Пөртш пырэн сакб!

МИКЭ. (Пичялым пөртш пырта, вара мынэшок ляктэш).

ОСТАП. (Йэпишын кыпшым чымалэш). Аа!.. Мыньбн шөртныб логерэштэ шынбн! Вилья! (Микэлан). Айда! (Мыжаржым нэлэшат, кэш тарванят). Тынь вэрышкэт кэ, мынь солаш кэн толам!... Кэят. Остап—шалахайыш. Микэ—шайык.

К а р э м.

Вэс кыдэж.

Колхоз кантор пөрт, Остапын пөртшы. Пөрт көргб ошы. Шайыла стянэштб вэс кыдэжыш кэмб амаса. Амаса вуйэш „Красный уголок“

манын сиреймй. Туң пырымы амаса шалахайышты, рамны воктэн, вургым-ла лыкышты Арсин стөлжй, шалахайышты—Сэргэн. Тьдбн стөл сага—шкап. Стэнәштй плакатвлә, патрэтвлә кәчәт. Сэргә стөл ваштарәш стәнә сага шалга, шотым тәрвәтйләш. Монгырыштыжы төнбл. Оврәм пөрт мычкы каштәш, мокмыран.

СЭРГЭ. Шижәт? Тәнгәчбй вадәш чәльньбкыштбй ылынаам ужыныт гынь, мәнмәм вуйнаматыш цикән кәрдбт. (Оврәм нымат ак попы, со пөрт мычкы каштәш). Чәльньбкыштбй йүмбнәм иктбйләнәт попыдәләт?

ОВРЭМ. Йүн кашмы гишән попаш тбнгәләм гынь, йблмәмәт йангылән кбйрбн вазәш.

СЭРГЭ. Попаш ак йары. (Шбнцәш).

ОВРЭМ. (Сэргәм йойын аңчаләш). А, кү пуштын?

СЭРГЭ. Кү пәлә? Бандит сәй. Шөңы Йәпишбн изиш оксажат ылы сәй.

ОВРЭМ. Бандитшбй кү? Тбньбн шонгы мары дон оныскаэток агыләп?

СЭРГЭ. Нбйбй тагышты каштыт.

ОВРЭМ. Иктә махань изи брвзбйлән попок. Тбнь пәләт дә ат кәләсбй. Кәләсбймәт ак кәл: мбнь пәләм. Аңцыл йыдым токәт Микә толын кән...

СЭРГЭ. Шбп! Ышымаәшәт вбдбйм подыл!

ОВРЭМ. Цбйтбрәт! Ха-ха-ха!... Эчә гынь гыцәт әрәкәм йүәм... (Марйи пыра, запон лбвәләнжбй тамам намаләш).

ОВРЭМ. (Сусун). Кәндәт ма? Пуай!..

МАРЙА. Тә пушаш, тә пушаш агыл...

ОВРЭМ. (Марйам әлтәлән төнбйләш шбндә, бшккәжәт сагажы шбнцәш). Кыргышталаш йаратышы бдбйрәмәш пүэргбм бжәләйә маныт. Лачокок, Марйа, гынь Марйа Магудалина гань ылат! (Марйан запон лбвәц әрәкә йамдарым лыктәш). Блбштәрбшбй вбд, вбйр тәрвәтбшбй каплы. (Пропкам пөртән лбктәшәт, логәргыц төрок йүәш). А йажо. Цилә йәжбнгвлә мыч кән колтыш.

МАРЙА. Оксажым? Оксажым ат пу ма?

ОВРЭМ. А-а-а... оксам. Оксам Сэргә пуа.

СЭРГЭ. Мбньжбй казна ылам ма?

ОВРЭМ. Казна ганьок ылат. Ат пу гыньбй... Шәкләнбй...

СЭРГЭ. Йара, йара, вара пуәм. Чортвлә! Контор көргышты йүн идә шбнцбй. „Красный уголокыш“ кәдә!

ОВРЭМ. Мәләннә „красный уголокат“ йара. Мәнмән әрәкә йамдаржәт йакшар вуйан вәт. Йакшар лыкышты йүшәшлык. Айда, Марйа Магудалина! (Марйам әлтәлән йакшар лыкыш кәәт).

СЭРГЭ. Кәвәрбш әдәм! Шпион! Цилә вәрә тидбй шөәш, цилә коләш... (Опанас пыра. Кидбштбжбй папкы.)

ОПАНАС. Арси укә ма? Кбш кән?

СЭРГЭ. Кыш кәмбйжбм пәләт сәй: чәльньбкыш милиционьәрбм нәнгән, Йәпишбм аңчат. Тбйләнәт малан, Арси кәләш?

ОПАНОС. Лудбш вәлә... Тәнгәчбй, мбнь укә шайцәм, вәртәнә мычаш кбйрбн кән... Кәрәмәт!... Аңшәт докы нәнгәш вәрәштәш.

СЭРГЭ. Талашаш ак кәл. Тәвә актым сирәнәәт, кбзбйтәш йара...

ОПАНОС. Вәкшбжбй такәш шбнцәш тбнгәләш ма?

СЭРГЭ. Шалга. Сойток пользыжы укә. Гаранцывый сборжы мәләннә агыл вәт. Государствылан. А Государствы тьәрпит. Эчә вбкшбжбймәт пүәш ак кәл ылы...

ОПАНАС. (Папкыжым төнбйлбшкбй шуа. Бшккәжбй шбнцәш). Кәвәрбшбй Йәпшбм аңчән мам мот. Вазынат, кәвәрән.

СЭРГЭ. То-ты... Вазын дә кәвәрән агыл ач.

ОПАНАС. Ма лин вара? Вазын блбжбн ма?

СЭРГЭ. Пуштыныт...

ОПАНАС. Но-оо?! Кү пуштын?!

СЭРГЭ. Шып!... Бандитвлэ пуштыныт.

ОПАНАС. Ай-ай-ай Маланна вуйнамат бинчи ли...

СЭРГЭ. Чэлыньыкышты манман ылынама иктат уштэлбит.

ОПАНАС. Бандитшы молыжы, кү пуштын—палы...

СЭРГЭ. Шып! Марья толэш. (Кидшы дон йакшар лык докыла анчыкта).

ОПАНАС. (Амасам пачын анчалэш). О-о-о! Оврэм дон Марья йут! Оврэм, Клавйэ толэш гынь, эчэат магыраш тынгалат. Кызбит Марья дон мадын шынцэт.

МАРЬЯ ЙУК. Клавйэ малын тиш толэш?

ОПАНАС. Первый майэш рэпэтицым бштэш тынгалэш.

МАРЬЯ ЙУК. Майт рэпэтицым бштэнэ, хи-хи-хи!..

ОПАНАС. (Ваштылэш „Красный уголокышкы“ пыра).

(Арси, Милиционэр, Микуш, Митри пырат. Паштэк йакуш пыра, төрөк тынгалэш шынцэш).

АРСИ. (Кидышты портфель, стөла лош шынцэш). Колышы капым больныбш, врач докы нангэш кэлэш, ыжат?

МИЛИЦИОНЭР. Имным вэлэ пу, кызбиток нангэнэ. Колышым пичкэдбиде мбнь следствим бштэн ам кэрт. Кыцэ пушмы-палы агыл. (Сирбимы пумагам лыктэш, цилалэн). Кү чэлыньыкышкы колышы анчаш миэн, актэш кидым пиштбидэ. (Андыцок Арси подписайя, вара Микуш дон Митри).

АРСИ. (Йакушлан). Тыньбат тышты ылыц вэт?

ЙАКУШ. Мбнь эртэн кэшбидэ вэлэ шагалынама ылы...

АРСИ. Сойток агыл гыцэ... Тол, подписайы.

ЙАКУШ. Мбнь ньэграмотный ылама.

АРСИ. А-а-а... а

МИЛИЦИОНЭР. Йара, ситэ. Бидэ шортныедым пу,—шотленэ.

(Опанал „Красный уголок“ гыц лэктэш, Сэргэ дон коктын вэш анчат).

АРСИ. (Сэргэ дон Опанаслан). Тэгэчы вадэш Йэпиш кукуза Остапын шортныжым мбланэм мон пуэн, тагачэш бшкэжят колэн. (Портфель гыцшы консервы атым лыктэш стөла вбк шортным опталэш. Сэргэ дон Опанас өрбит. Милиционэр шортным шотла, молышты анчэн шалгат. Сэргэат варгышшы тэрванэн шортны шотлымашкы мий. „Красный уголокышты“ Оврэм мыра:

Шыжык отэт пистэрэт,

Куку отэт—когилэат.

Мбланэм агыл шыжык йук,

Мбланэм агыл куку йук.

МИЛИЦИОНЭР. (Вуйжым лүктэлэш). Кү тыштэкэн мыра?

СЭРГЭ. (Амасам пачын) Царны керэмэт!

ОВРЭМ. Ха-ха-ха! (Опай пыра. Амоса доран шагалэш. Сэргэлэн тамам парныжынон анчыктылэш. Сэргэ тыдым ужэшат токыжы мий. Опай Сэргэлэн пумага лаштыкым пуаат, лэктын кэя. Йакуш нбнбим анчэн шынэя. Сэргэ пумага лаштыкым шаралтэн анча, вара тамалын иктым анчэлэш, вэсбим анчалэшат, вэрбшкыжы шынээш. Эчэ лыдэш. Лыдын пбтармыкы стөлаш пиштэ. Столым сыралэн шынды.)

МИЛИЦИОНЭР. Ну, маньар столбик лин? Икты, кокты, кымыт, нблбит вбзбит, кудыт, шбмбит, кандакшы, бндэкшы, лу... да шбм вбзбиташ. Тыжэм кымлы вбц таня! Тэнэ вэт?

АРСИ. Маньэ.

МИТРИ. Ик трактырлан ситэ.

МИКУШ. Остапын тиды вэлэ агыл. Иктэ вэрэ эчэ улы сай.

МИЛИЦИОНЭР. Ти шортным ты пуштын кодымы шонэт пуэн кодэн, ыжат?

АРСИ. Маньэ.

МИЛИЦИОНЭР. Йажо окса. (Сираш тынгалэш).

АРСИ. Эх, кугузанаок пиш бѣжэл. Пиш вэсэлэ кугуза ыльы. Чэльныѣк оролэш бѣндэ кѣм шагалтэнэ? Ровочый эдэмнэжэт колхозышты пиш чѣйдѣ. Микуш, тѣнь чэльныѣкѣшты бѣлэш ат тѣнгэл?

МИКУШ. Кэрэк кѣм шагалшы. Мѣнь бѣшкэтэм агым. Остап лачокок шѣлѣйн толын гѣнь, тѣдѣ мѣньбѣм пуштынат кода. Тѣдѣ мѣнь вѣкэм шѣдэшкэн. Мѣнь тѣдѣм ссылыкыш ыжатэн колтэнэм. Исполньбитѣль ыльым

СЭРГЭ. Остап шѣлѣйн толын манын кѣ тумайэн лыктын вэл? Мѣнь нѣйнѣн сэмнѣм пэлэм. Остапын сирмэшѣжѣ толын; тѣдѣ Арханг эльски алашты бѣлэ.

АРСИ. (Микушлан). Тѣнь Чэльныѣк, оролэш ат шагал ыжат?

МИКУШ. Агым.

ЙАКУШ. (Стѣл докы мѣя). Мѣньбѣм оролэш шагалтыда, мѣнь шога-лам. Цилэн Йакушым анчал шѣндэт.

АРСИ. Тѣнь кѣ ылат?

ЙАКУШ. Мѣнь тиштѣш агыл, мѣнь кожла мары... Звэньигэ район гѣц... документэм уло.. (Пумагам лыктын анчыкта).

АРСИ. (Йакушын пумагам анча). Яков Пэрмэков. Батрак... Кыцэ вара мѣнмѣн попымынажым ынгылэтѣш? Кырык-мары лошты бѣлэнэт ма?

ЙАКУШ. Попымыдажым ынгылэм дэ, бѣшкэжэ вэлэ йажонок ам мышты. Мѣнь вэс сэрѣштэ монь икиш ровотайэнэм. Сэдык дон попымы дам ынгылэм.

АРСИ. Ну, йара... э бѣшкэ тоныда, солаштыда малын ат ровотайы?

ЙАКУШ. Мѣмѣн дэн эша колхоз укэ. Пайан шамычлан ровотайымэм ок шу. Мѣнь тэ монгырышкы кѣтѣ кѣтѣш кѣчэл толым... Кырын мари лошты кѣтѣзѣ кэлэш вэт... Мѣмѣн дон вэлэ кѣтѣзѣ укэ... вольык шѣргѣштѣ коштэш.

АРСИ. Кырык-Марынат цилэ вэрэок агыл. Мѣнмѣн тиштѣ, Шур мѣйырышты, вольык кѣтѣзѣдэок шѣргѣштѣ каштэш. Кѣтѣзѣ ак кэл. (Митри дон Микушлан). Мам бѣштэнэ? Нэлѣнэ ма?

МИТРИ. (Йакушым анчалэш) Пэлѣдѣм эдэмбѣм кыцэ нэлэт?

МИКУШ. Бѣлэн анчыжы, вара ужнына. Пѣэргѣ ровочый мѣлэннэ кэлэш, уты агыл.

МИТРИ. (Йакушлык) Мѣнмѣн колхозыш пѣрэт?

ЙАКУШ. Пѣрэм. Мѣньбѣн нѣмахань сэмнѣэм молы укэ, пѣрвишэнок батрак улам.

МИТРИ. Тэнгэ гѣнь, нэлэш лиэш.

АРСИ. Йара. Документ кодэш. Колхозыш пѣраш зайвалѣнѣм сирѣ.

ЙАКУШ. Мѣнь нѣэграмотный ылам, сэрэн ом мѣшто. Лучо колхоз собраныштыда бѣшкэ йѣлмѣдэн кэлэсэн пуэм.

АРСИ. Йара бѣнѣ...

МИЛИЦИОНЪЭР. Ну, вот, актым сиршѣм. Кидтэм пиштѣдэ.

АРСИ. Митри, Микуш кидѣштым пиштэт.

АРСИ. Микуш, тѣнь бѣндэ ти у дѣндон коктын чэльныѣкѣш кэдэ. Ровотайаш тѣнгэлдэ вэлэ.

МИКУШ. Йара. Токэм вэлэ кэн толам. (Кѣя).

АРСИ. (Сэргэлэн) Вара кыцэ? Плугым рѣмонтьируйэн пѣтѣрэнѣт? Сѣйбѣлѣйн тартажым тѣрлэнѣт?

СЭРГЭ. Эчэ цилэ тѣрлѣдэ... Апшэт ак йѣрсы.

АРСИ. Мѣнь милиционэр дон алаш кѣйэм. Иргодым толынам пѣспѣйѣ... Вэс иргодым толам. Тѣнь апшэтлэн кэлэсы, йѣлэрэк тѣрлѣжѣ. Пѣрвѣй майын «пробный выѣездѣм» бѣштэш кэлэш. Мѣнь нѣрэдѣм цилэлэн пуэнэм. (Миляинѣнѣрлэн). Миляционэр тэн, тѣнь изиш вычалал. (Кѣя. Паштэкшѣ Митриэт лѣктэш).

СЭРГЭ. (Опанаслан ольэн) Айда тѣгѣ, попалташ изиш улы. (коктынат лѣктѣт).

МИЛИЦОНЭР. (Портфэлыш шөртньым пиштә, кәйш тәрванә Йакушлан).

—Ну, Новгород тәг, Ышләнәт Ыньәнәт?

ЙАКУШ. Кок сәмбнь ит шаны. Пәшә кәә.. Цәрлә марынок ылам машанэвй...

МИЛЬЦИОНЬЭР. Ну, йара. Цәвәр! (Ләктын кәә).

ЙАКУШ. (Бішкәтшок). Ик жәп ййр анчылтәш. Вара пйсьын Сәргә сьнзбйм стөл док мий, стөл ййшыкбйм шывшыләш, стөл ак пачылт.) Ах, чорт! Сыралән шьндән. (Кышән гьйцшй сьравачмәм лыктәш, сыравачым пачәш. Вара ййшык гьйц пумага лаштыкым нәлбйн лыдәш). — «Сәргә вингй! Ик вәрә пиштймы шөртньиэм Йәпиш мон. Вәс вәрәжбй бьндә ак мо: Йәпишлән соты кәчбйм анчыктышым. Шөртньбй кыш кән—пәлән нәл. Күн кидбйшты? Йәпиш вәрц мә вьләднә вуйнаматым карандаш цацы. Шьлбйн кашмынама йәллән идә шәрбкәлбй. Остап шонгы марәт» Ындәжбй пәлбй... Пакылажы ма лиәш—шиәдәл анчәнә. (Красный уголокышты Оврәм дон Марйан ваштылмы йук шакта, Йакуш Йьләрәк пумага лаштыкшым кышәнбйшкьжбй пиштәят, бйшкә вәрбйшкьжбй кән шьнзәш.

Оврәм дон Марйа „Красный уголок“ гьйц ләктбйт. Оврәм йүлдәлшбй, вәсәләрәк.

ОВРЭМ. (Йакушым ужәш). Аа, тидбй кү? Махань эдәм ылат?

ЙАКУШ. Мынь Кожла-мари улам.

ОВРЭМ. А! У тәг! А, винамат, тәг агыл. Тә сәмбньдә тәг агыл. Тә сәмбньдә йалташ вәт. Тәгә-тәгә... У йалташ—йалашәтбйм валташ!..

МИКУШ ЙУК. (Түнбй). Әй, Пәрмәков!.. Ләк, кәнә!..

ЙАКУШ. Цәвәрбйн, тошто йолташ—арака дөчкәш. (Йакуш ләктәш. Марйаат кәә).

ОВРЭМ. Кышкы? Марйа Магдалина! Тырхал изиш! Тьфу! Иә!.. Кәш. (Анзыкырак толәш). Ик пийәт кодтә. (Йамдарыштыш пәлә кодшы әрәкәжбйм изиш подыләшәт, кодшыжым шкап шайык шьндә. Бішкәжбй Сәргә сьнзбймбй стөл вькбй күзән шьнзәш. Ик вәрә анчән шьнзә. Вара парнбажыдон тамам анчыктыләш. Сьнзәшбйжбй тама кайәш). Эчә!.. Эчә тбнь толынат!.. Кәлтбймәшвлән командиржбй ылат!.. Ит тол! Мбньбйм.. Мбньбйм нәнгән ада кәрд!.. (Стөл вькбй комдык вазәш). Ыдылаш маньда?! Күлән кымалаш? Иәлән ма?.. (Эчә кбньбйл шьнзәш. Когон сьгьбрәләш.) Сатана, изиди! (Эчә вазәш. Ама-лән кәә).

Сәргә дон Опанас пырат.

СЭРГЭ. (Амалшы Оврәмбйм ужәш). Шайтанәт амалаш вазын ыжат! Оврәм! Вуйтымы ушкүж!

ОПАНАС. Йара. Ит сьгьбрбй. Амалыжыш!

СЭРГЭ. Ну, амалыжы бьнзә. (Тамам шана. Пөрт мычкы каштәш). Бьндә мам бйштәш кәләш, мбнь паләм. Йәпиш пуштмылан Арсим бйшкбймжбйм вуйнаматәш цикаш лиәш.

ОПАНАС. Кыцә?

СЭРГЭ. Йьлмбй кәрдәш. Изиш алталдыкым вәлә лыкташ кәләш. Вара шәрлә. Остапын шөртньжбй ик тьжәм тәгә вәлә агыл, кым тьжәм, вьц тьжәм тәгә нәркбй ылы. Йәпиш цилә шөртньым мон. Арсилән цилә пуән. Арси тьжәм тәгәжбйм государтвылан пуән. Кодшыжым бйшләнжбй нәлбйн. Иктәт бьнжбй пәлбй манын Йәпишым пуштын. Арси бйшкбймжбймәт пайдарән, властьланат пурь лин. Тиләц анзыц копәративьштәт растратым бйштән. Тәлбйм бйшкбймжбйм бйшкә лүән,—маншаш. Йажоракын тбнгәләш гбнь, Арси лән мычаш лиәш. Шижәт?

ОПАНАС. Пишок шижәм. Ха-ха-ха!.. Колхоз гьйцшәт ләктбйн вазәш. Икәчбй мбнь вькәм гарнцәвбй сбор гишән кәчәлтбйн. Малын кольмым ыржа донок, пьрцбйм ат нәл, манәш.

СЭРГЭ. Государствылан хоть маньары ыржам пу, сойток ат ситәрби. Рарнцым лашаш дон нәлбінә гынь, бшләннок пользыжы лиэш. А ыржам со государствылән пумыла.

ОПАНАС. Кызьт лашашлан алашты пиш йажо акбим пуат. Луцкы пудым погэняат, маньар окса? 60 тәнгә дон шотлаш гыньят, 600 тәнгә... Тэхэнь окса йал лывәлнок килт ақ каш.

ОВРЭМ. (Пашырнән кыньбләш. Сэргэ дон Опанасым кәлтбимәшвләэш (шотла). Сатана, изиди! (Сэргэ дон Опанас лүдын тыргәштәт).

СЭРГЭ. Кәрәмәт (Митри дон Клавйа пырат. Нынын паштәк ыдырвлә, ырвэзбвлә ваштыл пырат. Нынын лошты Онойат улы. Кидыштбжбй крипица. Вәс ырвэзббй кидыштббй картмонь.

МИТРИ. (Сэргәм, Опанасым, Оврэмйм анчаләш). Эчә кымыты! Эчә әрәкәм йүндә вәт.

ОВРЭМ. (Понгыжалтәш). Лачокым попәт, Митри.

КЛАВЙА. Тынь ылат гынь, әрәкә улы; әрәкә улы гынь, тынь ылат

ОВРЭМ. Лачокым попәт, Клавйа. Әрәкәдә мбнь блән ам кәрд. Әрәкә мбләнәм динамо-машины гань токым пуа.

КЛАВЙА. Әрәкә донок коләт тәвә.

ОВРЭМ. Тынь ырвэзбвләм тымдәнок коләт. Сойток... Коләт гынь, ат бблб вәлә. Ик шанымашәм төрләнә гынь, әрәкә йүшәт цәрнәм...

КЛАВЙА. Аньят... (Рвэзбвләлән). Әлдә, тынгәлнә вәлә. („Кр. уголокыш“ пыра. Паштәкшбй ырвэзбвләят пырат. Митри кодеш).

МИТРИ. Мбнь Арси вәрбшты колхоз вуйлаалтышы ылам ылгәцбй, тәмдәм кымындамат колхоз гыц пачкән лыктам ылыы.

СЭРГЭ. Кидәт мытык. Мә колхозышты ровотайыдә ана бблб. Мбнь агыл ылгәцбй, сфәтоводствым кү виктәрә ылыы? Тәнә цилә сдәлшинбй шотдон бштбмблә.

ОПАНАС Мбнь вәкшбшты пәшәм бштәм. Такәш ам кашт. Тынь вәлә йалахайәдбм кбшкблт каштат. Трактырәт—шайтанәт!.. Ләпкәшәт кәлтбмәш сбнзәм пижбктән каштат... „Мбнь старший трактрист!“

СЭРГЭ. Нинбн трактырышты толмышты годым лыврәш пижәш.

МИТРИ. Тырхалда эчә! Трактр толмыкыжы тәмдән гань заразылан корным питәрә! Трактр хрәсәнвләлән прольәтар шүлбшым канда. А тәмдән гань подкулачныквләжбй трактр шүлбшым ак йаратәм! Тә шукш сәмбнь колхозын рәдбжбм пырыда. Паразитвлә!

СЭРГЭ. Изишок тырхал: мәннәм паразит манат дә, самынь лиәт. Паразитшбй кү, ужат? Паразитшбй воксәок вәсбй!.. (Ләктын кәә. Паштәкшбй Опанасат ләктәш).

МИТРИ. (Оврәмлән). Күм тәнгә попәт?

ОВРЭМ Мбнь нымат ам пәлбй.

МИТРИ. Тәнгә. Тынь нымат ат пәлбй. Тынь әрәкәм вәлә пәләт. („Кр. уголокыш“ кәә).

ОВРЭМ. Тидбжбй тәнгә... (Шкап шайыц кодшы әрәкәжбм лыктын йүәш. „Красный уголокышты“ мырат. Мырымыдон иквәрәш крипица, кармонь йук шакта).

Мәнмән олицә когилән,

Манман сады олмавун.

Ирәт-вадәт куку йук,

Вадәт йыдәт шбжвбк йук.

Мәләннә ак кәл шбжвбкәт,

Мәләннә ак кәл кукуәт.

Кәчәт-йыдәт машинә—

Трактр колонн мүгбәрә.

ОВРЭМ. (Мырым годым әрәкәжбм йүн пбтәрә, вара үпшбм кормәштән тамам шанән шбнзә).—Эх, Оврәм, Оврәм! Могилә воктән шалгышы әдәм ылат... Бблбшбй халыкын сусужы тыньбн шүмәдбм пбчкәш. Мбләнәм йардымы бблбмәш. Прокльатый бблбмәш, мбньбн бблбмәшәм прокльатаймы.

Пәрвишй овуца тәнэшй годың ак йары. Тошты шанымаш тәнэш годың нымаланат ак йары. А тйнь, Оврэм тоштэш кодынат...

КЛАВИА. („Кр. уголок“ гыц ләктэш. Амасашты кйдәж вәк сәрнәят, „мынь кандәм“ манэш. Вара стөл доныш кок пөкәнйм нәләшәт, мйнгәш сәрнәләш. Оврэм тйдйм әрән шагаләш).

ОВРЭМ. (Йасын ойхырән). Клавйа ик шайам тйләнәт кәләсәм... (Клавйа шагаләш. Изиш цәкнә). Ййрнәт?.. Тәхәнбок лүдйшлә әдәм ылам ма?

КЛАВИА. Лүдйшлә ыләмәтшйм йшкәок пәләт... Пиш лүдйшлә әдәм ылат. Цйрәәт воксәок укә: колышы әдәм ганьок ылат.

ОВРЭМ. Мйнь йшкймәмйм оправдайаш ам шагал. Цйрәдйм әдәм ылам. Цәрнйдәок йүәм... Цәрнәм гйнь, пиш когон йасыланәм. Йасыланымәм годың, могила гыц цилә колышывлә токәм толыт... Мйньйм нәнгәш толыт... „Нәнгәнә! Нәнгәнә! Ат ытлы! Ат ытлы! Вйрәтйм йүнә! Вйрәтйм йүнә!“ манйт, Шукын толыт... Тйнәм вара тйньәт токәм толат... Тйньбй йажо сйңзәәтшй тылла йыла. (Клавйән кидшйм кыча). Тәвә ти цәвәр парньавләәтшй кәлтймәш парня гань кужы лит. Мйньбйн каваштәмйм кышкәдйт... Мйньбйм пиш лүдйктәт .(Клавйа анзылан сукалтән шйңзәш. Трук мәгырал колта).—Клавйа, малың мйньбйм ат йараты?! Мйнь, тйньбйм йаратәм вәт... Йаратәм, Клавйа!..

КЛАВИА. Мйнь тйньбйм ам йараты. Цәркй кайышәт, әрәкә йүмәт мйләнәм ак йары.

ОВРЭМ. Тйнь вәрцәт мйнь цилә прахәм! Йымат, әрәкәәт ак кәл!

КЛАВИА. (Ййрнән ваштыләш). Такәшйм ит попы! Пәлә колышы әдәмләң могилашты вәлә вәр.

ОВРЭМ. (Тйргәштән кйньйләш. Цәкнә). Могила?! Могила?! Тау, Клавйа! Бндә пәлй... Бндә мйньбйн ик тәңгәм вәлә: могила! Иктә рәдй мйләнәм әчә сйңзәәшәм кайаш тйңәләш гйнь, иктә рәдй тйньбйн тылла йылышы сйңзәәт мйләнәм тьолгыжаш тйңәләш гйнь, мйнь вара куштән-мырән коләм. (Цйрәжй лүдшйлә лиәш. Клавйә докы лишкйжй мйә. Кйшәңгйцшй рәвольвәржйм лыктын анчыкта).—Колымәшкәм... сйңзәәш кайшы Клавйәләң тәңә тидйм анчыктәм!..

КЛАВЙӘ. Ой! Ой! („Красный уголок“ гыц Митри, Оной йрвәзбй йдйрвләәт толыт. Түцйн Сәргә пыра)!

МИТРИ. (Өрйң) Ма?! (Клавйә дон Оврэм ләш шагаләш; Оврәмләң) Каран! Вильә качшы курныж!

ОВРЭМ. (Рәвольвәржйм иктйләнәт ужыктыдә кйшәңйшкйжй пиштә). Клавйән кәп оролжы! Ха-ха-ха! (Сәргән сйңзйм стөл докы кәй).

СӘРГӘ. (Митри ваштарәш шагаләш). Кү тиштй хоза?! Мам йукланән шалгәт?

МИТРИ. (Пыт). Шимвуйан кйшкйвлә!.. Тә колхоз конторы дон „красный уголокым“ паразит пйжәшйш сәрәндә! Паразит цуца!

СӘРГӘ. Кү паразит?

МИТРИ. Тә!

СӘРГӘ. (Пөкәнйм лүктәл Митрим лывшалаш йәмдйләләтәш). Вуйәтйм шәләтәм!

ЦИЛАН. Ат кәрд! Подкулачньик!

МИТРИ. (Вургымла кидшйм күш лүктәл). Ну-у-у?!

СӘРГӘ. (Күш лүктәлмй пөкәнжйм мйнгәш шйндә. Ордйжәш шагалың вуйжым сәкә).

К а р э м.

КЫМШЫ КЫДӘЖ

Ольцә. Шалахай монгырышты пөрт огол кайәш. Ик окня улы. Вургымла оголышты школ пөртанцыл кайәш. Пөртанцыл вйләй вывәскы: «Совәт школ». Шалахай вәлнй, пөрт стьона воктәм, прәнәй пйчкйк кйә,

вургылла вәлиы кужы тәңгәл. Марья школа пәртанцылны кәчәи нүшмүм
нәрышт шәинцә. Шалахай монгыр гәйц Наста толәш. Марья докы мийә.

НАСТА.—Ма бәшкәтәток шәинзәт?

МАРЬЯ. Бәшкәтәмокыш.

НАСТА. Мам тәңгә качкат?

МАРЬЯ. Кәчәи нүшмүм. Силоснам үдәш кок пудым кандәнбитәт...
Опанас пуш. Кыш кыргыжат?

НАСТА. Школышты колхоз погынымаш лиәш маньвәт, тиш тольым.

МАРЬЯ. Эчә чәдәи погынәнәйт. Комиссарвләжәт эчә толтәләйт.

НАСТА. Арси комунистшы тонжок ма?

МАРЬЯ. Укә. Алаш шөртнәбәим нәңгәнәт, кым кәчәи лиәш толтә. Тәңгә
кашмыжы дон бәшкә вуйәшәбәи моәш.

НАСТА. Рәстуйәнәйт әнәт? Рәстуйдәләйт гәинь, рәстуйаш тәдәбәим кә-
ләш. Рәстуйдә кодаш ак кәл. Рәстуйаш дә, суйаш... Суйаш дә, эчә рәстуйаш.
Эчә суйаш дә, рәстуйән шәиндәш. (Пөрт окнәам пачын Оринә колыштәш.
Оринәам Наста ак уж).

НАСТА. Йәл шөртнәбәим шолышт каштәш, намыстымы!.. Тәхәнә шолы
әдәбәим рәстуйәнәнок шәиндәш кәләш. Тәхәнә коммунистәбәим кызаматыш рәс-
туйән шәиндәш кәләш...

ОРИНӘ. Арси тәләнәт әптөртә гәйцә? Ма гишән тәдәбәим кызаматыш
шәиндәбәинәт?

НАСТА. (Котылә тәйргәштән окнәа докы кыргыж мийә, пиш шәдәбәим)—
А-а-а, тәвә мәнмән тәйвижәи!.. Тосәтәбәим пәрәгәинәт, ыжат? Арси комунистәбәим
рәстуйәнәнок питәйрән шәиндәш кәләш! Рәстуйаш кәләш! Тәбәбәим тосәдәбәим
питәйрәшәк кәләш!.. Намыстымы! Важылтдымы! Кышты намысәтшәи? Арси
дон коктын Микә марәдәбәим кычән колтәндә. Бәшкә ик вәрәш ушнән ыләдә.
Тигәйт шәйргәи, бәштәйргәләш шәйргәи! Ма намысәтдон толын вазынат?

ОРИНӘ.—Тәбәбәим мөбәи донәм ма йәләәт улы? Мөбәи тәйрәштәи йәләәт-
шәт укә. Кышты шанәм—тәштәи ыләм—кү дон шанәм—тәдәбәим дон ушнәм.

НАСТА. Микәжәи марәт агыл гәйцә? А-ә-ә? Микәжәим кыш цикәнәт?

ОРИНӘ. Микә—кулак. Кулак мөбәләнәм тәңгә агыл.

НАСТА. (Койырән) „Кулак!“ Марлан толмәт годым маәт ыльы? Кок
йәләшәт дон Микәлән толынәт вәт. Кок ражын йәләш. Пәлшән-пәлшән-дә,
бәндә кулак лин.

ОРИНӘ. Мөбәи нәзәр әдәм тәтәбәи ылам, бәләшәт нәзәр дон ушнәнәм.

НАСТА. (Сотарән). Бәндә пәйәдә! Атьәмәи шөртнәбәиәбәим Арси погән
нәләбәи бәндә.. Бәндә купәц лидә! Бәндә ыражын йәләш вәрәшәт парсын йә-
ләшым чийәш тәңгәләт тәвә. Кәдәләшәтәт, бәндә шөртнәбәим сәкән кашташ
тәңгәләт. Арси бәндә пәйән. Тәбәбәи бәндә кугижә вәтәи ганьы линәт.

ОРИНӘ. Арсилән йәл шөртнәбәи ак кәл. Атьәтәи шөртнәбәиәбәим мон
гәинь, алаш сдәйаш нәңгән. Ма эчә кәләш?

НАСТА. Амәләбәим бәштәш тәйжәм тәңгәм нәңгән (Марйәлан). Марйә,
тәвәш Оринә мам попа: Арси атьәмәи шөртнәбәиәбәим нәлтә, манәш (Оринә-
лән шәдәбәим). Ыжат, махань пәйсәи йәбәлмән ылат! Атьәмәи шөртнәбәиәбәи мань-
ры ыльы, шәинзәт? Кәбәим тәйжәм тәңгә ыльы вәт. Арси кым тәйжәм тәңгәм
цилә Йәпиш гәйц шывшыш нәләбәи. Мә пәләнә! Шонгы Йәпиш пәйыш пыры-
нәжәи ылынәт, Арси тәдәбәим пуштын...

ОРИНӘ. Кәок, ләоргозы! Мөбәбәи окнәа турә урмыж ит шалгы!

НАСТА. Махань тәбәбәи окнәа?.. Тәбәи ражын тәшәк ылат вәт! Ра-
жын тәшәк! Ражын тәшәк! Арсиәт Йәпиш кугузам пуштын! Пуштын! Пуш-
тын. Бәндә әдәм пушы линдә вәт! Бәндә тәбәбәим рәстуйәт! Рәстуйәт... (Оринә
окнәажым питәйрән шәиндә. Наста пандым нәләбәи окнәа докы кыргыж мийәт,
панды дон окнәам шиәш. Бәшкә со сәсла.

НАСТА. Тэвэ тѣньѣн окньаэт! „Мѣньѣн окньа“ манэш эчэ! Тэвэ тѣньѣн окньа! Тэмдѣм авă пи! пи! пи! пи! пи! пи!

(Марйа ваштылэш. Оврэм шалахай вэц толэш).

ОВРЭМ. (Йулдăлшѣ) О! Китай гѣньѣрал вырсым вăрвăтэн, Сэргэ вăтѣ, махань крѣпостыѣм нăлăш цацэт? Турканым аль Мукдѣнѣм?

НАСТА. Арсин тосыжы мѣньѣм мыскылэн кий. Мѣнь тидѣлэн анчык-тэм. Стѣонажым тэвэ шырэн чѣчэм!

ОРИНĂ. (Окньам пачын анчалэш). Ёшкѣмѣтѣн вуйэт шѣтѣмѣ!
Ражын вуй!

НАСТА. (Эчэ окньа докы кыргыж мий, пандыдон Оринăм шыраланѣжѣ) А-а-а, тѣнь эчэ саслэн кийт! Лѣпкăедѣм шăлăтэм.

(Оринă окньа гѣц вуйжым нăлэш. Наста окньа дорц карангеш, Оринă эчэ вуйжым лыктэш).

ОРИНĂ. Охоньѣ шăлăтѣмѣт гишăн сойток судыш вăрештăт!

НАСТА. (Эчэ кыргыж мий). Сѣнцăѣтѣм шырал лыктам!.. Йѣпиш кугрзам пуштында: ёшкѣок кызаматыш вăрештѣдă! Эдэм пуштшы!

ОРИНĂ. Арси эдэмѣм ак пушт. Тѣньѣн атьят вѣр йѣшѣ, тѣдок пуштын кодэн!

НАСТА. (Чотэ шѣдѣн). О-ох, тăйви! Тэвэ шѣнцăегѣм пыргэт лыктам! Кăвăрэн кертѣмѣ! (Оврэм дон Марйа ваштылыт).

ОВРЭМ. Ситă, Наста, эчэ йукэт йамэш тама.

НАСТА. (Оврэмлэн, шѣдэшкэн). Тѣньѣжѣ эчэ мам эдэм лош пырэт? Тэвэш Марйиэт пиш выча: Марйиэт токы кѣ!

МАРЙИ. (Шѣдэшкэн кѣньѣл шагалэш). Тѣнь ёшкѣ лăебѣрăшкэт мѣньѣм ит цикѣ, кѣшѣдѣк!

НАСТА. Тѣнь йажо ылат, тăйви! (Школыш пырынѣжѣ, Марйа ак пырты). Пырты, собраныш толынам!

МАРЙА. (Настам шѣкэн колта).—Кѣок! Тѣлэнэт тиштăкэн вăр укѣ, кѣшѣдѣк!

НАСТА. (Шѣдэшкѣмѣжѣ дон цѣтѣрăш тѣнгăлэш). Малы мѣньѣм тѣкăлăт? Тăйви!

МАРЙИ. (Мыскылэн, шѣдэштăрăш цаца). Тăйви ылапат мѣньѣм вăтэн марывлă йаратат вѣт. Тѣнь малан йарэт? Тѣшăк шăрăш дă йал ырдаш вѣл йарэт вѣт. Сэргѣт тѣньѣм ак йараты вѣт, мѣнь токэм каштэш. Оврэм, икѣжѣ тѣньвѣт ылыц вѣт... Тѣнăм Сэргэ мѣлэнэм вѣц тăнгă оксам пушт.

НАСТА. (Когон шѣдэшкэн, цѣтѣрă, ородыла сасла). Краук... Краул!.. (Сэргэ дон Опанас шалахай вѣцѣн толыт).

СЭРГЭ. (Орѣн). Мам саслэт? Шиэвѣ ма?

НАСТА. Шийăшѣжѣ шитѣлыт дă, шийăш цацат.

СЭРГЭ. Тьфу! Лач ородок ылатыш.

НАСТА. Ёшкѣ ороды ылат? Тэвэш, Марйа тосэт... Шывшал... Шывшал... Этăлѣ!..

СЭРГЭ. Мам ородыланэт?

НАСТА. Тѣнь ороды ылат! Марйа докы вѣц тăнгă дон оксам намалат!

СЭРГЭ. (Настам шайа карэм гѣц кычэн, шайыкыла шѣкэн лыктэш). Кѣок, ашкѣд! Кѣ токэт!

НАСТА. Краул!.. Пуштэш! Пуштэш!.. (Цилэн ваштѣлѣт. Оринăят окньа гѣц анчэн ваштылэш).

МАРЙА. Сэргэ, Остапын шѣртнѣжѣ ёшлăнэм попаза машанэн, ти кѣлтѣмăшѣм нăлѣн. (Школыш пыра).

(Сэргэ, ик мары, лѣс мары толыт. Эчэ вѣс марывлăят. Йужшы тѣнгѣлэш шѣнцѣт, кыдыжы шалгат. Оринă сцѣнѣ гач эртэн школыш пыра).

(СЭРГЭ. Ну, тăнгвăлă, алдă кăнгăшэн анчэнă. Мѣнь колхозсоюз инструктыр доны попышым. Мѣнмăн колхозым пиш вырса, ак хвалы. Лачокок, мѣнмăн колхозын пашăжѣ худа. Мѣнь вѣлэ йыдыш-кѣчѣжѣ со пашăм ёш-тэм, со пумагавлă лошты пачанам. Тѣлѣмшѣ пашăм цилă сдѣлшинѣш ваш-

төнәм. Шошымшы үдүмашеш цилә мѣнѣн йамдѣ... Арсин пашажѣм анчалат гѣнѣ нѣмат йамдѣ агыл. Иргодым пѣрвѣй май, Пробный выйездѣм бѣштѣш кѣлѣш, йамдѣ агыл. Сѣп, молат йамдѣ агыл, укѣ. Аѣштѣ плугывлѣмѣт тѣрлѣдѣ.

ИК МАРЫ. Йамдѣлакѣлѣш нѣрѣд бѣштѣмѣ вара?

СЭРГЭ. Ку пѣлѣ? Арси нѣрѣдшѣмѣм пугѣ сай.

ВЭС МАРЫ. Арси цилѣ вѣрѣ бѣшкѣтшѣ ак поспѣйѣ, тѣат правльѣнѣбѣштѣ шалгѣдѣ, тѣлѣндѣат тѣрлѣш лиѣш.

СЭРГЭ. Мѣ ана йѣрсѣ. Мѣнѣн пѣшѣэм шүдѣнѣнѣ.

ОПАНАС. Мѣнѣ вѣкш доны, вѣкш арава ганѣ нѣрѣн пүжалт ровота-йѣм.

ВЭС МАРЫ. Чльѣнвлѣ лошты тѣгү ѣнѣт тупынѣшлѣ ровотайышы улы. Мѣнѣ, шукѣрдѣ агыл, колхозыш пырышым. Тѣнѣ гѣнѣат, шуку колѣым. Тошты колхознѣквлѣ угѣц пырышывлѣм лүдѣктѣт.

СЭРГЭ. Арси дисциплинѣм лышкыдын кыча.

ВЭС МАРЫ. Агыл, Арсин тиштѣ вуйнаматшы укѣ. Тѣгү ѣнѣт вѣсѣ... Арси агыл.

ИК МАРЫ. Цилѣ правльѣнѣжѣт амала. Кѣрѣл сѣмѣнѣ пѣшѣм ак бѣштѣ. Чѣльнѣкѣш тамаханѣ танаторым оролѣш шагалтѣнѣт. Шолы ѣдѣм тама? Со йывырт анчѣн каштѣш.

СЭРГЭ. (Ваштылѣш). Йакушым попѣт ма? Йакуш ганѣ ѣдѣмжѣт чѣдѣ. Пиш шотан ѣдѣм ылѣш. Тидѣм попашат укѣ. Кого худа пѣшѣжѣ Арси вѣлнѣ. Шѣртнѣм монат, цилѣ колхозым отказѣн кѣн. Торгсинѣш шѣртнѣ сдѣйаш кѣн. Бѣндѣ пиш когон пѣйа. Шѣртнѣ гишѣнжѣ тѣ йажонок ада пѣлѣ вѣт. Йѣпиш кугуза Остап шонѣ марѣмѣн цилѣ шѣртнѣжѣм, монат, Арси тѣдѣм цаклѣн. Йѣпиш кид гѣц цилѣ шѣртнѣм погѣн нѣлѣнѣт, Йѣпишѣм бѣшкѣмжѣмѣт пүктѣн кодѣн. Вара ышкѣок „Остап шѣлѣн толын“ манѣн алтанцѣкым шѣрѣн. Кѣзѣйт марывлѣ цилѣн ѣрѣнѣт. Йѣпишѣм Остап пуштын машанат. Лачокшымок гѣнѣ, Арси пуштын ылнѣжѣ.

Ик мары, вѣс мары ѣрѣт. Йакуш дон Оной толыт. Оной школ пѣрт анзык кузаш тѣнгѣлѣш. Вара, тамам тумайалын, шѣйкыла анчалын, пүшѣнѣ шѣйылан шѣлѣн шагалѣш).

ИК МАРЫ. Тѣнѣ гѣнѣ, Арсим малын ак арѣстуйѣт?

ВЭС МАРЫ. Тѣнѣ гѣнѣ Арсим колхоз гѣцѣт лыктыт.

СЭРГЭ. Инструктор поѣа: „Лыкташ кѣлѣш“ манѣш.

ИК МАРЫ. Тѣнѣжѣ пѣшѣ йажоок агылыш... Мѣнѣ изиш ам ынѣлы: Арси шѣртнѣм нѣлѣн дѣ, малын казнаш пуѣн?

СЭРГЭ. Арси йѣй: кок тѣжѣм тѣнѣжѣм бѣшлѣнжѣ нѣлѣн, ик тѣжѣмжѣм казнаш пуѣн. Казналанат, бѣшлѣнжѣт йажо. Тѣхѣнѣ худа ѣдѣмѣм колхозышты урдѣдѣ гѣнѣ, колхозжат колхоз ак ли.

ИК МАРЫ. Йа-амак. (Школыш пыра. Паштѣкшѣ вѣс мары пыра). Йа-амак...

ОВРЭМ. (Турѣшѣжѣ ваштылѣш), Ну, Сѣргѣ, тѣнѣмѣм Москваш жульнѣкѣш колташ гѣнѣ, пѣрвѣй жульык лиѣт.

СЭРГЭ. А, ма... Алталѣн попѣм ма? Цилѣ тѣр!

ОВРЭМ. Ха-ха-ха! Тѣржѣ тѣвѣ маханѣ: Арси колхозым цаткыдѣмдѣш цаѣа, а тѣнѣ тѣдѣн пѣшѣжѣм пыжѣт. Арсим вуйнаматѣш цѣкѣнѣт.

СЭРГЭ. О-о! Ма пурѣ лиц? Тѣнѣ йѣлмѣдѣм пырыл!

ОВРЭМ. (Ваштылѣш). Мѣлѣнѣм ак кѣл. Хотѣ чортѣм бѣштѣдѣ хотѣ — колхоз, хотѣ—ѣдиноличнѣк ѣрѣкѣжѣм сойтѣк йүктѣт.

СЭРГЭ. То-ты. Пишок ит тѣргѣштѣл.

ОВРЭМ. Тѣнѣ-ѣ. Мѣнѣнѣн йѣлаѣм ѣрдѣштѣ, мѣнѣнѣн курымѣм могилаштѣ! Малын шѣкшѣльѣлѣ пѣчан талашышаш. Мѣнѣ тагачы омыным жуынам. Шанѣм, пиш кого кырык шалга. А кырык вѣлнѣ шѣртнѣ ара тѣолгыжѣш.

СЭРГЭ. Шортнѣ агыл, ѣрѣкѣ йамдар тѣолгыжын сай.

ОВРЭМ. (Шыдэшкә). Сэргә! Тынъ мыйланәм кэләсәт сәй: Тәлым Арсим кү лүән?

СЭРГЭ. (Лүдбін тйргәштә). Шып! (Йыр шәкләнән анчаләш).

ОВРЭМ. Ам кэләсб. Тынъат мыйнбим ит мыскылы. (Попымыштым Йакуш өрдбштб колышт шалга).

ЙАКУШ. Акәлым попән идә шалгы. Äлдә школыш пырәнә: вычат вәт.

ОПАНАС. Лачок вычат.

СЭРГЭ. (Школыш пыршыжыла Йакушым вйчкәлдә).—Йакуш мәнмән шольа... Ньэграмотный гынъат, ышыжы улы. (Кымытынат школыш пырат).

КЛАВЙЭ. Трактыр ак палшы гынъ, колхозлан пиш йасы лиәш. Имньивлә чбдб. Ровочый силанаат чбдб, шошымшы үдбмәш планжы пиш кого.

МИТРИ. Ойхыраш ак кәл. Погынымаш пбтбмбкб төрөк МТС-ыш кәйәм. Тагачы йдымок кок трактырым кандәм.

КЛАВЙЭ. Мбнбм МТС-ыш нәнгәйәт? Вара ик вәрәш толына. Мбнъат вәт трактырым вктәрән мыштәм. Школышты пәшә укә годым кыралашат палшән кәрдәм.

МИТРИ. Кидәтбм пу! (Кидбштбм вәш кычат).

ОНОЙ (Пушәнгы шайц ләктәш. Митрилән:) Сэргә дон Опанас Арсим колхоз гыц лыкташ попат.

МИТРИ. Тб шөртньи гишән ма?

ОНОЙ. Тбдбмәт попат. Арси гишән алталән Сэргә милицбш сирән пуән. Сәдбн сирбмбжб паштәк Арсим арәстуйат сәй. Алаш кәмбжб годым Арси Сэргәлән шошымшы үдбмәшлән ма кәрәл әдбврләм йәмдбләш шүдән кодән. Арсин шүдбмбжбм Сэргә тупынбшлә бштбләш. Äпшәт ньимат ак ровотайы. Ти ситбдбмәшвләм цилә Арси вбкб йөрбнәжб.

МИТРИ. Остапын вингбжб шонгы марыжы вәрц цаца, ыжат.

ОНОЙ. Опанас тбдблән палша. (Микуш толәш).

МИТРИ. Классло кбрәдәлмәш эчә пбтбдә, виәнгәш вәлә. Кулак колхозыш пырән, колхоз пәшәм лбвбртә. (Шыдбн). Кулаквләм, кодшы шорым цилә итрайәнә. Тагачы сбнгәш цацат гынъ, иргодым мәнмән ви сбнгә.

ОНОЙ. (Микушлан) Тынббн цәрлә марәт Сәргә вбләләнок палша. Пиш худа әдәм ылын.

МИКУШ. Лачок тбхәнә әдәм. Тамам со тумайән каштәш. Мбнъ лүдәм вәлә. Орәлылан шагалмыжы годым ньэграмотный ылам маньы вәт. Лачокшымок гынъ ньэграмотный агыл. Сирән мышта. Икәнә мбнъ сирән шбндбмбжбмок ужым.

МИТРИ. (Өрәш). Йакушым манат ма?

МИКУШ. Маньә.

МИТРИ. Тидбм пәлән нәләш кәләш.

КЛАВЙЭ. Äлдә пырәнә, погынымаш тбнгәләш.

МИКУШ. Пырәнә.

(Клавйә, Микуш, Оной, школыш пырат, паштәкбштб Митриәт пырнәжб. Школ пөрт анцж ләкшб Йакушым вәш лиәш. Тбдбм, кидшб гыц кычән сзәнб покшак шывшыл канда).

МИТРИ. Тынъ Пәрмәков тәнг, мам цацәт? Лачокшымок тбнъ кү ылат?

ЙАКУШ. Цәрлә марын, батрак.

МИТРИ. Батрак ылат да пайанлан палшәт?! Колхоз пәшә локты зывлә лошкы малын ушнәнәт?

ЙАКУШ. (Йбрәлтән). Кәләш.

МИТРИ. Тынъ пәләт: Сэргә дон Опанас колхозым пыдырташ цацат, нбнб вәт бшкбмбштбм вәлә пәләт.

ЙАКУШ. Пәләм.

МИТРИ. (Шыдәшкән Йакушым шөкәләш). Көшкөй! Труйыш халык
выжалышы!.. Циләдәмок рашкалтылаш тыңғалам. Көзбөтөк тышман пәшәдәм
вөккө лыктам. (Школыш пырынежы).

ЙАКУШ. (Митрим ак колты).—Тырхал! Школыш пырәт гөнь, тьнь
Сәргәвлә гишән нымат ит попы. Көзбөтәш шөп. Тырхалай. Тәвә мөньбөн
дәйствительный документәм (Митрилән документөйм пуа). Лыдын анчы, кү
ылымәм пәләт.

МИТРИ. (Турәшыжы лыдәш). Тәң кидәтөйм пу!

ЙАКУШ. Шөп! Мөнь цәрлә мары амыл. Тиштөшоқ ылам. Мөнь
тагачы тышман ылам. Тагачы тышманын көчөжөй, иргодым, иргодымжы
пәрвөй май! (Школ вәк кидшөй дон анчыкта). Пыры!

МИТРИ. (Сусун). Йарыш! (Школыш пыра).

ЙАКУШ. (Шалахай монгыр гөц тәгүм кидшөйдон үжәш). Тол, тол ид
лүд! (Опай толәш).

ЙАКУШ. (Опайым кидшөй гөц кыча). Әтәтвләм тагачы моат?

ОПАЙ. Моам тама...

ЙАКУШ. Моашок кәләш. Мөньбөн йажо увәрвлә улы. Цәрлә вәл
монгыр гөц йажо увәр толын. Әтәтлән ти пумагам пу. Ти сирмәш әтәт
лән. Валгалтмәшкөй чәльнөк пөртөш йыдымок толжы. Мөнь тьдөйм вычәм

ОПАЙ. Ат алталы?

ЙАКУШ. Мөнь пумы пумагам әтәтлән пуәт гөнь, бөшкөк толәш
Ти пумагам иктөйләнәт ит анчыкты. Анчыктәт гөнь, мөньбөйм [вара йамдәт
ыңгыләт?

ОПАЙ. ыңгыләм (кәә).

ЙАКУШ. (Вычаләш). Циләштөмәт парня йөр пөтөирәм. (Школыш
пыра). (Марья дон Оврәм сцәнбө гач әртән кәәт. Коктынат йүдәләшөй ылыт.

МАРИА Арсилән мычаш толәш. Пиш когөшнә ылы.

ОВРЭМ. Арси вөккө малын тәңә шөдәшкәнәт? Төньбөйм вәтөй лыкәш
нәлтәәт ма?

МАРИА. (Когөшнән). Нәләш гөньәт, ам кә!

ОВРЭМ. Ой-ой! Кок кидә шүәшөжөй көчәлтәт ылы сәй.

МАРИА. Лачокөк агым, ам кә.

ОВРЭМ. Бөндөжөй кыцә кәйәт, Арсин Оринәжөй улы.

МАРИА. Мөнь тьләнәт кәйәм, нәләт?

ОВРЭМ. Шөлок!

МАРИА. Мөньбөн әрәкәм йүнәтәт, бөндә поктәт? Йөкшөй пи!

ОВРЭМ. Әрәкә төньбөн агыл, әрәкә кабакын.

МАРИА. (Оврәмбөн кужы үпәшөжөй көчәлтәш). А-а, тәвә кыцә кәләш!
Үпәдөйм көрбөн лыктам. Окса путә йүәт!..

ОВРЭМ. Колты, ия!

МАРИА. А-а, ия манат? Оксам пуәт-агыт? Пуәт, агыт? (Шалахай
монгырышкыла мөгбөрән, саслән кәәт).

(Школышты марывлә рүжгәт „Лыкташ! Лыкташ!“ манын саслат.

Школ гөц Оринә ләктәш).

ОРИНӘ. Эх, йәңгәм, эх шүмәм! Бөшкөжәт тама йөлә ак тол? Куры-
мәм мычкы орлык гөц ләктәш ак ли! (Вургылла монгыр гөц Арси толәш).

АРСИ (Оринәм ужын лишкөжөй миә) Малан мәгбөрәт?

ОРИНӘ Арси, бөбөмәшнә эчә худа лиәш.

АРСИ (Өрәш) Малың? Мам попәт?

ОРИНӘ Мәнмәм колхоз гөц лыктәвөй. Судыш пуат.

АРСИ (Өрәш) Ма-ам?

ОРИНӘ „Йәпишөйм төнь пуштынат“—маныт.

АРСИ М-мөнь?!.. Мөнь Йәпишөйм пуштынам?!

ОРИНА Остапын кым тѣжѣм шѳртнѳѣжѣм, вуйта, Йѣпиш монат, кок тѣжѣм тѣнѣжѣм вуйта, тѣнѣ бѣшлѣнѣт нѣлѣнѣт.

АРСИ Ма тѣхѣнѣ? Мам цагат? (Школ гѣц Сѣргѣ, Опанас, ик мары вѣс мары лѣктѣт).

ИК МАРЫ (Арсим анчыкта) Тѣвѣ, бѣшкѣжѣт толын.

ВЭС МАРЫ (Арсилѣн) Пиш йѳй ылынатыш! Мѣлѣнна ровотайыктѣт, бѣшкѣжѣи шѳртнѣм шолышт каштат.

АРСИ Пашкудывлѣ... Тѣнѣвлѣ! Тидѣи цилѣ алталмаш! Сѣргѣ, тѣнѣ мѣнѣм пѣлѣт вѣт: мѣнѣ вѣкѣм такѣш попат...

СѢРГѢ Мѣ тѣнѣ донѣт ана попы. Растратчих! вор!! Эдѣм пуштшы!!

(Сѣргѣ, Опанас, ик мары, вѣс мары шалахыйыш кѣѣт. Митри, Оной, Микуш, Клавйѣ, ѣчѣ бѣрвѣзѣвлѣ, бѣдѣбѣрвлѣ школ гѣц лѣктѣт).

АРСИ Ма тѣхѣнѣ? Мѣнѣ вор? Мѣнѣ эдѣм пуштшы?

МИТРИ (Арсин бѣнѣжѣѣшѣжѣи кидшѣм пиштѣ) Ит ойхыры, Арси! Мѣ цилѣ сѣкѣм, цилѣ класс тышманым, трактор дон ташкѣнѣ!

РВѢЗѢВЛѣ, БѢДѢРВЛѣ: (рѣж) ташкѣнѣ!

(К А Р Э М)

Нѣлѣмшѣи кѣдѣж.

Дѣкораци пѣтѣрлиш кѣдѣжѣшѣтѣи анчыктым вѣрок. Йѣд. Тѣлѣзѣи соты. Мадын пѣтѣршѣш годым валгыжѣш, кѣчѣи лѣктѣш. Тангата дон пичѣл шалга.

МИКУШ (тангата дон вѣс тангата вѣлнѣи шѣнзѣ.) Эх, Йѣпиш, Йѣпиш! Тѣгѣ тѣнѣм пуштын кодѣн... Тѣгѣ тѣнѣбѣн шонгы бѣлѣмѣшѣтѣм кѣбѣрѣн шуш...

Мѣнмѣн Арсивѣм комунистнѣм вуйнаमतѣш цѣкѣш цагат.

(Шайылыны цѣшкѣрѣшѣтѣи цыж-дож шакта. Микуш пичѣлѣм нѣлѣш)

— Кѣ тиштѣкѣн каштѣш. (Шалахай моныр гѣц ик мары толѣш.)

ИК МАРЫ. Мѣнѣ ылам...

МИКУШ. Йѣдым мам каштат?

ИК МАРЫ. Бѣшкалым кѣчѣлѣм. Вадѣш токына толтѣѣт, тѣ Шуар ѣнѣбѣр лѣвѣрѣш пѣжѣн тама. Укѣ шѣм мо. (Шѣнзѣш) Каштын-каштын ѣнѣылѣн шѣнзѣм. Тѣвѣ, йѣлѣ бѣндѣ валгыжѣш сѣй...

МИКУШ. Валгыжѣш бѣндѣ. Мѣнѣѣт амалаш кѣѣш тумайѣн шѣнзѣм ылыы. Йѣпишѣм ѣшѣндѣршѣмѣт, кѣ пуштын манам.

ИК МАРЫ. Кѣжѣи-мажы бѣндѣ пѣлѣнѣ. Арсиок пуштын. Шѳртнѣлѣн кѣчѣлтѣн.

МИКУШ. Арси шѳртнѣлѣн кѣчѣлтѣш гѣнѣ, ик тѣжѣмжѣм государтвылан малын пуа вара? Бѣшкѣлѣнжѣк кода ылыы сѣй. Мѣнѣ шанымѣшѣм дон Арси вуйнаमत агыл. Остап дон ѣргѣжѣи шѣлѣн каштыт маныт, тѣнѣ колынат вара?

ИК МАРЫ. Акѣлѣм попат. Шѣлѣн толаш тѣурмажы ѣрвѣ гуды агыл вѣт, тѣшѣц ѣйлѣок ат лѣк. Арсиок бѣштѣн, молы агыл. Кѣпѣратывѣшѣтѣи шалгыжы годымат, 60 тѣнѣ растратым бѣштѣн.

МИКУШ. Тѣдѣи растраты агыл. Рѣвиз камисѣшѣтѣи тѣнѣм Сѣргѣ шалгѣн. Рѣвиз бѣштѣмѣи годым тамагань процѣнѣш скѣдкѣм бѣштѣдѣ дѣ 60 тѣнѣ ак сѣтѣи, растраты манын шѣндѣн.

ИК МАРЫ. Укѣ, Сѣргѣ тѣнѣ алтандыкым ак бѣштѣи. Тѣлѣмѣт бѣшкѣмжѣм бѣшкѣ лѣѣн дѣ, вара пушташ цацѣнѣт, манын кашты.

МИКУШ. Бѣшкѣмжѣм малын вара лѣѣ? Махань пользы?

ИК МАРЫ. Тѣнѣ ат пѣлѣи. Арси бѣшкѣмжѣм кѣш лѣлтѣнѣжѣи! Тидѣи вот активист, тидѣи вот пушташ цацѣнѣт лиѣш. Пиш йѳй!

МИКУШ. Ѧнѣѣт, Ѧнѣѣт...

ИК МАРЫ. Ма гѣнѣѣт Арсин ак сѣтѣи, сѣпѣм лышкыдын кыча.

МИКУШ. Сѣп лыскыды манмашты тидѣи лачокок. Ти самынжы ѣчѣѣт Арси вѣлнѣи агыл. Арси нѣрѣдѣм пуа гѣнѣ, члѣнвлѣ ак бѣштѣн. Правлѣѣнѣжѣт ик шайан агыл. Иктѣи вѣсѣшѣтѣлѣн со мѣшѣйѣкѣлѣт. Правлѣѣнѣи члѣнвлѣ тѣхѣнѣвлѣ ылыт гѣнѣ, колхоз члѣнвлѣжѣм мам попаш.

ИК МАРЫ. Вуйлалтышыжы күү? Арси агыл ма? Тьдодок вуйнамат.

МИКУШ. Арсин ик самыньжы улы: тишкэвэк со Сэргэлэн Ыньәнән. Сэргэжй Арсин пашайбим со пыргэдйи, пыжыкалэн, вара бш-кбймжймат колхоз гыц шырэн лыктын. Бндэ Сэргэ бшкэ вуйлалтышы лин. Молы чльэвнвлэмат лыкташ попа.

ИК МАРЫ. Тэңгэжок бштэш ак йары.

МИКУШ. Остапын вингьйылән мбнь шим кыч нэрыкят ам Ыньәнй; бндэ Митринэ Ыньән улы, тьдй цилэ кычыл моэш. Тэвэ и, окэш колхозышкына трактырым кандэн шокта. Ма гьиньят лиэш.

ИК МАРЫ. Трактыржы пиш кэлэш.

(Йакуш дон Оной пөрт гыц лэктйт)

ЙАКУШ. Тьнь токэт кэн кэрдят. Омэтат шоэш сай.

МИКУШ. (Омэштэш) Кэйэм. (Кээш тэрвәнэ).

ИК МАРЫ. Мбньят кэшаш. Валгалтмэшкй токэм кэн шоам. Вара эчэ ышкал кычылэш толаш попаза. (Микуш дон ик мары кэят).

ЙАКУШ. Бндэ тьньят кэ... Комсомольцывлэм молы канды... Пичалбйм нэлбштй... Арсиләнят бндэ кэлэсаш лиэш, тидят палшыжы. Вара, толмыкыда, мбньбйн лумбим бэлэ колышта. Пичал йук шактымыкы, төрөк арэн нэлдэ, ыгылэт?

ОНОЙ. Ыгылэм. Шукэш агыл, йылэ толына (кэа).

ЙАКУШ. (Пөртйш пичалбйм пырта. Чуктбйм понарым нэлбйн лэктэш, пүшангы укшэш сакя).—Тэвэ талэндэ сигнал. Бндэ толда вэлэ. (Кышанжй гыц наганым лыктын, барабаным пөрыктэн анча). Цилэ улы... Новоюрөв йамды!..

ОСТАП. (Шайыц шекләнэн анчылат толэш). Йакуш! тьнь ылат ма?

ЙАКУШ. Мбнь! Ит лүд, Остап кугуза! (Кидым кычат) мбньбйм аштэт?

ОСТАП. Тьнь лачокок кинды торговой Эвай Савлын эргьжй ылат ма?

ЙАКУШ. Савлын эргьжй ылам... Ат аштй гыцэ? Йакуш маныт ылы... Мбньбйн лбймэмжй Йако.

ОСТАП. Мондөнәм. Савлын эргьжй ылы, тидьжбйм аштэм. Мбнь кашмэм годым тьнь изи ылынат вэкат?

ЙАКУШ. Изи ылынам.

ОСТАП. (Тангата вьлән шьинзэш). Тэвэ, атьят дон коктын пиш кого ротня ыла ылы. Бшкэжат токэм кок канак толын кэн... Кбзбйт бля вара?

ЙАКУШ. Бля эчэ, здороваок.

ОСТАП. Ссылкыш колтыдэлыт?

ЙАКУШ. Укэ. Та донда тамам цапат... Тракторный станцим моло бшт-төнбйт. Сэдбйн дон цаткыдырак бьлбшбь хрэсань вьк пиш кэчэлтбйнбйт. Трактырлан бьвбртөнбйт. Мä донна пиш тыр...

ОСТАП. Ия машина! Антихриствля! Цилэ трактырыштым шалэтэн, опташ кэлэш. Шоэш эчэ... Йалахайвлälән трактыр кэлэш лин! Мä ганьнавлэм поктэн колтат, суртым шывшын нэлбйт, бшкэ трактырым кандат. Ия цуца. Арси дон Митриок кэрдэвй. Нбнь цилэ сола хлäl колхозыш пырташ цацэвят, Арсижй бшкэок лэктын вазы. Мбньбйн шөртньиэм логэрбшкьжй шьиньй.

ЙАКУШ. А... м... Остап кугуза, Йэпишым тьдодок пуштын сай?

ОСТАП. (Вэрыштбьжй шьинцэн тыргэн ак кэрдт. Сбйнджй цилэ монгыршкыла анчылатэш) М-ма... Тьдодок сай... Молы күү пуштэш...

ЙАКУШ. (Остапын шьиндэшкьжй анча). Мбнь тьнäm лач толам ылы. Марывлән тиштй шалгымыштым ужьмат анчаш пырышым... Йэпиш кугуза комдык кйя. Йылмьжбйм торэш пырылын. Ышма гыцшбь вьрән шон лэктбйн. Ыицäжй пат пындаш гань шимэм шьинцбйн.

ОСТАП. Кэлтбймаш... Арси... Тидй пуштын...

ЙАКУШ. Но... Арси эчэ ытлынэжй... „Тä мбньбйм вунаматлэдä гьинь, мбнь Остапын кодшы шөртньижймат мон пуэм,—манэш. Вадэшок уголов-

ный розыскыш кэйэн, тагачы агэнтым кандаш сөрэн, маныт. „Цилä чель-
ныёкым пыргэд пйтәрэм, а шортным сойтөк моам“—манэш.

ОСТАП. Бндэ мённын шортный укэ. Тэк кычälжы... Кха! Мм (Мыш-
кыржым кыча) Ма вара. Лешангы агырышпты йаконок вөдым йум, кызыт
бндэ мышкырэм пыдырата. Кэн толаш вәрэштэш (кэä).

ЙАКУШ. (Турэшйжы ваштылэш). Мышкырэт каршташ тынälын... Йа-
ра, мä тагачы когоракынок каштарәнä (Паштэкшы ольэн кэä. Ымбалны
мырым йук шакта).

ОВРЭМ:

Карэм воктэн йал корны дон
Кэйэн-кэйэн ам шо,
Кого вөд гач кывэр доны
Ванчэн-ванчэн ам шо.
Халык корны-мённын агыл,
Мённын корны пйцыргышы;
Халык курым-мённын агыл,
Мённын курым—тупыньэш.

Мырым годым Сэргэ толын шагалэш. Кидыштйжы котомка. Котом-
каштыжы äрäкä йамдарвлä. Пөртйш пырэн лäктэш.

СЭРГЭ. Ма чортым мырэн каштэш, кэлтымäш! Лачокок тупыньэшлä
эдэм. (Сыгырä). Йакуш! Йакуш. Кыш кэйэн? Кэрэмэт?!

Сигналым сäkэн, ёшкэжы укэ! А-а! Оврэм толэш...

ОВРЭМ. Мённы ылам... Сэргэ ылат ма? Эдэмөк ылат?

СЭРГЭ. Эдэм агыл, вольык. Сынцäэтшы кышты?

ОВРЭМ. (Тагатаэш шынцэш, йасын шүлä). Ам кэрд... Пиш йасы.
Сынцäэш тамаат кайэш. Пылбшэшэм тама йуквлäят шактат... Гальуцинаций...

СЭРГЭ. Ма тиды тэхән?

ОВРЭМ. (Шоэн). Гальуцинация... Сынцäэш тамавлäят кайыт.

СЭРГЭ. Йун пйтәрәнät. Чыдырäk йумылä. Тыньжы цäрныдөок со
йүät.

ОВРЭМ. Ам кэрд... Цäрнэн ам кэрд. Пиш когон Клавйэм йаратэм. Эх,
пишок когон йаратэм! Цäркы пшä гыц лäкмькы Клавйэм вätбылыкэш нä-
лäm машанышым... Укэ, ёш ли...

СЭРГЭ. Тыфу! Йаратымаш гишäнок йамат! Клавйэ ёрвэзы, тыньжы
шонгы ылат... Рвэзылän рвэзы кэлэш. Ужат вэт, тэвэш Митри дон кыцä
пжыкälыл каштыт. Мённы ылам ылуцы, Митрим тагынамок пуштäm ылы...
Кызыт тынь ойхырэн каштат, нённыжы вөрыштым мадыктэн кнät.

ОВРЭМ. Ит койыры! Клавйэ гишän ит попы! (Ольэн шөрлä).

СЭРГЭ. Ну-ну-ну, агым...

ОВРЭМ. (Ольэн). Тынь нымат ат ыгылы (Котомкам анчыктэн). А ти-
ды тынын, äрäкä ма?

СЭРГЭ. Äрäкä.

ОВРЭМ. Йымы гань лимä, изишок йукты... Вуйэм пиш каршта... Пу
изиш.

СЭРГЭ. (Пуры эдэм гань) пушаш. Йасы годым эдэмлän палшаш кэ-
лэш. (Пэл литырым пуа). Кэрäl годым тынät палшы.

ОВРЭМ. Тау... Бндэ ик вэрэмäэш эчä төрлänэм. (Пропкам йамдар
пындаш гыц сөвäl лыктэш. Төрок йүэш, кидшы цөйтөрä).

СЭРГЭ. Тынын ойхырыктэн пуштэш.

ОВРЭМ. Колаш кэлэш дä... Ак ли... Колаш ак ли... Бндэ йуäшат
окса пйтэн.

СЭРГЭ. Окса гишän ит ойхыры. Митримок сөвälэш кэлэш. А... Наган
тонэтөк ма?

ОВРЭМ. Мäлын?

СЭРГЭ. Кэлэш... Пу!

ОВРЭМ. Ам пу. Мённы наган дон тагачы ик эспериментым ёштэм.

СЭРГЭ. Ма-ам?

ОВРЭМ. Экс-пэ-рим-эн-тým. Дурак!

СЭРГЭ. Ма тиди лиэш?

ОВРЭМ. Пушташ... Иктáжым...

СЭРГЭ. Митрим! (Опанас вургымла гýц, Микэ шалахай гýц толыт).

ОВРЭМ. (Микэлán). Кытырэт, бэлэт? Микэ роды!

МИКЭ. Худан бэлэм (Цилáштýлáнок кидým пуа). Мánмán бэлэмáш— морэн бэлэмáш. Тýнь Оврэм, со йуáт, ыжат?

ОВРЭМ. Áрáкá ылмы годым йушáш, колымы годым колышаш.

СЭРГЭ. Áлдá, пóртýш пырэнá, Оврэм йужý вэлэ. Мáят вара изиш подылна. (Пóртýш пырат).

ОВРЭМ. (Бíшкэтшок). (Кодшы áрáкáжым йун пýтáрá дá йу́кшý лиэш). Прокльатый цэркí! Прокльатый áрáкá! Тá коктын мýнбýн вуйэм качта. Тá коктын мýнбýм бэлэмáш корны гýц карангышда. Прокльатыйвлá! (Áрáкá йамдаржым пóртанцыкы шуа). (Йакуш толэш).

ЙАКУШ. Малан пóртýш ат пыры? (Остап толэш).

ЙАКУШ. (Остаплан). Остап кугуза, пóртýш пыры. Тýштáкэн тýнбýм вычат.

ОВРЭМ. Вигýц áрáкáм кандэн.

ОСТАП. (Тамалан вургымла кýшáнжым кыча. Кýшáнжý аварэн малга). Пырышаш. Тáят пырыда. (Пыра).

ОВРЭМ. Ам пыры!

ЙАКУШ. Кум оролэт?

ОВРЭМ. Áзýрэнбýм... Тýдý эчэ токэм толэш. Бíндэ иктáгáнá экспэриментýм бýштэм.

ЙАКУШ. (Óрýн, шижтэ). Экспэриментýм?! Махань экпэр... (Турешýжý) Чорт! (Шалахайыш кэá).

ОВРЭМ. Тэвэ кýтöзэт махань ылын. (Бíшкэтшок).

Пистý пэлэдýш пэлэдэш,

Мýлáнэм вэлэ пэлэдэш,

Писты пэлэдýш пэлэдэш

Колышы эдэмлэн пэлэдэш...

(Оврэмýн мырымыжы годым, шайын óрдýшкýлá кым нýл эдем кыргыжит. Ымбалны трактыр йук шакта. Ольэн со лишýлэмэш. Кайын валгыжэш. Пóртýштý ваштылмы йук шакта. Сэргэ пóртанцык лáктýн колыштэш. Тýнáмок мýнгэш кыргыж пыра. Пóрт коргýштý: „Трактыр толэш“ манын сýгýрэлэш. Оврэм, мырэн пýтáрáйт, шайыл вэкý кэн шагалэш. Пóрт гýц цилэн лáктýт. Колыштыт, цилэн шýп).

ОСТАП. (Йукшы кýрýлтэш) Трактыр...

МИКЭ. (Когон шýлáлтá). Трактыр.

СЭРГЭ. (Шýдýн). Трактыр! Трактыр дон пайынэштý! Трактырыштым ам шáлáтý гýн, вуйэшэм калпакымат ам чи... (Йакуш толэш).

СЭРГЭ. Малын шýплáнбýштá? Трактыр гýц лудýдá гыцэ? Лудáш ак кэл. Трактыр корны донок эртэн кэá. Тагачы мýгýрá, иргодымжы нýмалан йардымы лиэш.

ОСТАП. Валгалтэш. Кéш кэлэш. Микэ тáрвáнý.

СЭРГЭ. Идá талашы. Ксрнэштá иктý гýц йудá. (Áрáкáм йуктá).

ЙАКУШ. Эчэ мýнбý йу́тэлáм Остап бýзá, мá коктын йунá. (Сэргэ вэс стопкаэш йоктара).

СЭРГЭ. (Йакушлан пуа). Йун колтыда!

ЙАКУШ. (Стопкам нáлэш). Остап бýзá! Микэ, Сэргэ, Опанас! Тá пиш йажо эдем ылыда! Пáшáштýдá пиш йой ылыда. Йойланашат кэрдýдá. Тá ганьдавлэм ик вэрэ пиш вычат. Áлдá йунá, силана вэрц! Кү силан? Áлдá йунá, йой вэрц! Кү йой?

ОВРЭМ. (Сýгýрэлэш). Шэклáндá! Йакуш—сыщык!

ЙАКУШ. (Кидгыцшы стопкажым шуэн колта, тѣнѣмок рѣвольвѣрѣйм лыктын кѣш лѣэн шѣлѣш).—Руки вверк!.. Шѣп! Вѣргѣцдѣ идѣ тѣрвѣны! (Цилѣн ѳрѣн шагалыт. Остапын кидгыцшы стопка ѳлѣк кѣн вазѣш. Арси. Оной Микуш, ик мары, вѣс мары, моывлѣят толыт. Кыдыжы пичѣл кидѣ. Оврѣм ѳрдѣш кѣѣ).

АРБѢШБѢВЛѢ. Аа, вѣрѣштдѣ! Пѣшадѣ кѣрлѣ!

ЙАКУШ. Паразит пѣжѣш шѣлѣнѣш! Гадвлѣ! (Рѣвольвѣрѣжѣйм лѣктѣн Остап док миѣ). Кидѣтѣйм лѣктѣ! (Остапын кѣшѣнгѣцшы шѳртнѣи мѣшѣкѣйм лыктѣш). Тѣвѣ шѳртнѣи! Сѣргѣ, шѳртнѣиѣдѣйм кѣ шолыштын? Арси ма? Йѣпиш кугузѣм кѣ пуштын? Арси ма? Тѣлѣйм Арсим кѣ лѣэн? Бѣшкѣок ма?

ОСТАП. Мма... Ммѣнѣ вуйнамат ам ыл...

ЙАКУШ. (Пумагам лыктын анчыкта). Ти сирмѣшѣйм Сѣргѣлѣн кѣ сирѣн? „Йѣпишлѣн соты гѣчѣйм анчыктышна“—манын тѣнѣ Остап сирѣнѣт. Винѣц ороды—тѣнѣнѣн сирмѣшѣдѣймѣт пѣрѣгѣн мыштыдѣ.

СѢРГѢ. Тѣнѣ... Тѣнѣ кѣ ылат?

ЙАКУШ. Кѣ?.. Кѣ?.. Вот кѣ. Кѣк вѣлѣн цамажы. Уголовнѣи розыскын агѣнтшѣи. (Остап валѣн шѣнзѣш. Цилѣн кидѣштыѣм лѣктѣт, пиш лѣдѣт).

ЙАКУШ. Кидѣштыѣм пидѣт!

МИКУШ. (Остапым пидѣш). Бѣндѣ кок кѣнѣк тѣнѣнѣйм выжалѣм. Кымгѣнѣжѣлѣн мѣлѣнѣм ит вѣрѣшт. Мѣшкѣрѣдѣйм шыралѣм.

АРСИ. (Микѣм). Такѣш толынат, Микѣ, мѣнгѣш кѣшѣт вѣрѣштѣш...

ИК МАРЫ. (Сѣргѣм пидѣш). Мѣнѣ тѣлѣнѣг бѣнѣнѣм ылы. Бѣндѣ тѣнѣнѣйм бѣшкѣок пидѣн колтѣм. Халыкым ит алталы!

ВЭС. МАРЫ. (Опанасым). Эх, пѣтрогѣчѣи тѣгѣ! Тѣнѣнѣт кулаквлѣдон каштат ылыныш... Тѣнѣнѣймѣт пидѣн колтѣнѣ!

АРСИ. Мѣнѣнѣт вуйнамат ылам. Мѣнѣ тѣлѣндѣ бѣнѣнѣм ылы. Худа пѣшадѣм шѣм уж. Тидѣи мѣлѣнѣм пиш кого урок. (Митри дон Клавѣѣ кыргѣж толыт).

МИТРИ. А-а, пѣянвлѣ капканѣш пѣжѣнѣт.

КЛАВѢѢ. Вѣрѣштѣнѣт! Мѣ пичѣл йукуым колнаат, кыргѣж толна.

МИТРИ. Трактыр корнышты. Кок трактыр! Колыда, паразитвлѣ кок трактырым кандѣнѣ! Тѣмдѣн бѣлѣймѣшдѣ кашарга. Трактыр тѣмдѣм лаштырта! Ну! Шагом марш! (Арѣстовыныѣвлѣм Микуш, ик мары, вѣс мары нѣнгѣят. Паштѣкѣштыѣ рвѣзѣвлѣят кѣйт. Кодыт: Йакуш, Арси, Митри, Клавѣѣ, Оной, кым нѣл бѣрвѣзѣвлѣ).

МИТРИ. (Йакуш докы миѣят, кидшѣйм вѣктѣ). Ну, бѣндѣ кидѣтѣйм пуѣт?

ЙАКУШ. (Кидѣйм пуѣ). Партын, правѣтѣльствын, труйыш халыкын шѣдѣймжѣйм шоктышым! (Мѣшѣкѣйм ачныкта). Бѣндѣ Остапын кодшы шѳртнѣижѣйм шотлѣнѣ). Цилѣн пѳртѣш пырат. Шалахай гѣц Наѣта кыргѣж толѣш, йѣр анчытѣш. Мѣгѣрѣ. Вургымла гѣц Орѣнѣ толѣш).

НАѢТА. Эх, ѣты, ѣчѣ кычѣн колтѣвѣи!.. Эх, йымыжат! Сѣргѣмѣт бѣндѣ нѣнгѣвѣи! (Вургымла монѣгырыш кѣнѣжѣи, Орѣнѣм вѣш лѣѣш). Тайви! Тѣнѣок бѣндѣ мѣнмѣм йѣмдѣт! Тѣнѣок бѣндѣ мѣнмѣм качкат! Намыстымы!

ѳРИНѢ. Тѣганьда кулаквлѣм йѣмдаш кѣлѣш. Ситѣ, нѣзѣрвлѣм шукуы алталышта, шукуы шѣштѣйм нѣнѣгѣштыѣ! (Пѳртѣш пыра).

НАѢТА. Идыл! Кѣрѣмѣт! Йѣ! Йѣ! Кѣлѣтѣмѣш! Вѣд йѣ! Тайви! Тайви! (Мѣгрѣн урмыж вургымла монѣгырыш кѣѣ).

ОВРѢМ. (Шалахай гѣц толѣш, ѳпшѣи тавагын, сѣнзѣжѣи йыла. Когонок валгыжѣш цилѣ вѣрѣ сотѣмѣш).—Пѣц... пѣцкѣтѣи шѣргѣи... Лѣктѣн кѣрдтѣймѣи цышкѣр... Укѣ... бѣндѣ цилѣ пѣтѣш... Проклѣѣтый курыман ѣдѣм угѣц бѣлѣн ак кѣрд. ѣчѣ сѣнзѣѣш кѣйаш тѣнгѣлѣи, ѣчѣ гальуцинация... ѣчѣ орлык. (Олѣн наганым лыктѣш). Шалдыргышы шѣм! Оѣстаткам сѣвѣл!.. Тѣлѣнѣт бѣлѣш вѣр кодтѣ! Укѣ! (Наганым онѣшѣижѣи шѣндѣ, вѣра ѣчѣ кидшѣи вѣла, бѣшкѣжѣи лѣдѣшѣн кѣйѣш, тѣлашаш тѣнгѣлѣш). Йѣлѣ! Йѣлѣ! (Шѣмѣшкѣижѣи лѣуѣ. Пѳрт гѣц цилѣн кыргѣж лѣктѣт).

ЙАКУШ. Ма? Ма тиштѣ? (Оврѣм докы кыргыж миѣ). Ёшкѣмжѣм лѣэн! (Наганым нѣлѣн анча). Наганжым кышты мон?

КЛАВЙЭ. Цѣркѣ кайышѣт, ѣрѣкѣ кайышѣт тѣнѣым пѣйтѣрѣш... Молы сѣмѣнѣ ак ли: пѣйанвлѣ пѣйтѣт гѣнѣ, тѣганѣдаланат мычаш шоѣш. (Пѣшѣнѣ-влѣ логѣщ кѣчѣ йал кѣйѣш, когонок валгалтѣш).

МИТРИ. (Клавйѣн ѣнгѣжѣ вѣкѣ кидшѣм пиштѣ). Тѣнѣвлѣ, кѣчѣ лѣк-тѣн! (Цѣлѣнѣт кѣчѣ йал ваштарѣш анчалыт, лицѣштѣ ѣвѣртѣшѣ).

ЦИЛѢН. Пѣрѣвый майын цѣвѣр кѣчѣжѣ!

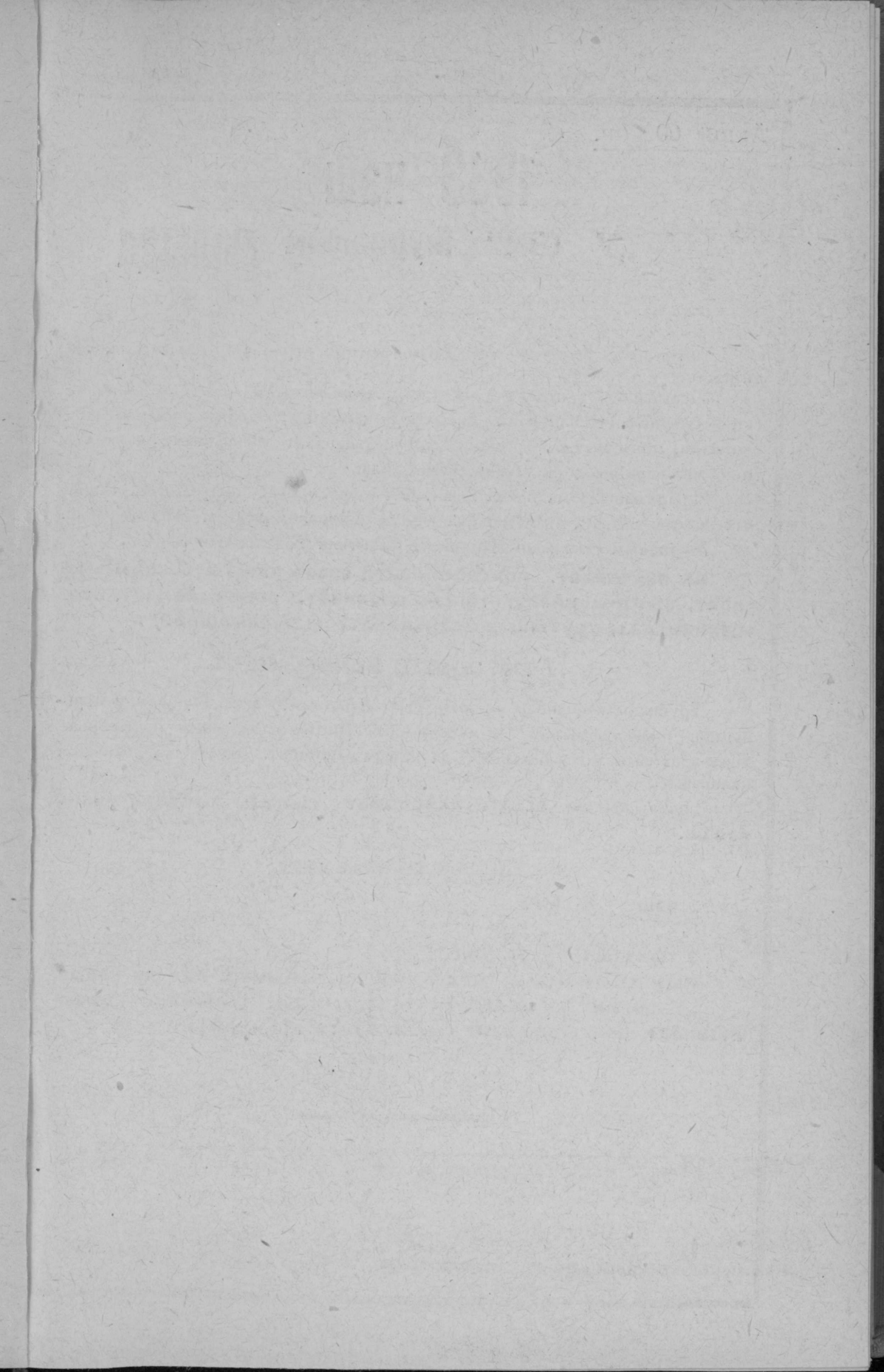
(К ѣ р ѣ м).

ИЗВ. № 35

Сдано в набор 2/IV-33., подписано к печати 14/V-33 г. 3¹/₄ п.л. 63.360. зн.
в п. л. Размер 57X105 ¹/₃₂ Издат. № 25

Райлит № 96 * * * * * Тираж 500 * * * * * Заказ № 1125 * * * * *
Типография Гор. Мар. Изд-ва. Ковмодемьянск МАО ул. Ленина д. № 11

АКШЫ 60 КОП.

1933 ИЭШ

„У СЭМ“ журналым сылыда

Тэнэш ин журнал когөмдөмөй-4С—48 страницы нәрби ләктәш тнғәлбн.

„У сәмбшкөй“ у отдәвлә пыртымы. Ләймәнжөк Марксистски—Ләннински воспитаньы гишән пүлә сирәлтәш тәнгәләш, сәнлбн сирөмөй—расказвләм, повөстөвләм, романвләм, лыдышвләм, пйәсөвләм, очөрквләм моло молынамшы дорц шукым пумы лиәш.

Бидөрәмәшвләлән пасна лык пумы лиәш. Совәт сойузышты, сәндәлык вблнб ма-шон лиәлтмәшвлә гишән обзорвләм пуаш тәнгәлмөй лиәш. Журналым сылымаш гыц иктәт өрдөжәш кодшашлык агыләп.

Ин партийцәт, комсокольцат, совәт пәшә мтб шалгышвләәт, тымдышвләәт, тымәншьбөвләәт, ровочыйвләәт, колхозниквләәт, труйыш хрәсәншьвләәт, бидөрәмәшвләәт—

— „У сэм“ журналтә бнжөштә кодтәп.

Труйышы марынвлә циләнок сылышты, лыдышты, социализм стрсйымаш пәшә кәмбм, у б л б м а ш бштөмәшбм бшкә культурым, лвьтәратурым моло пәлбштөй, дә нинбм бштәшәт, анзыкыла шыкәшәт палшышты.

Бшкә сылым паштәк йәлвләмәт сылаш әжәдәш, үнәш кәләш.

Журналын сылымаш әкшөй:

1 иәш — 6 тәнгә

1/2 „ — 3 „

3 тәлзәш 1 „ 50 коп.

Кым төлзөй гыц чбдөй сөрөкәш сылымаш лин ән кәрдт.

„У сәмәм“ цилә вәрәок сылаш лиәш: сирөймәл намалшьбөвләәт, рөчтөвләштәт сөлбөхәшөйм прни:айат.